

ОЛЕКСАНДЕР ТКАЧЕНКО

**ЕТНОГРАФІЧНІ
НАРИСИ**

З ПОБУТОВОГО ЖИТТЯ НАДДНІПРЯНЦІВ
У XX СТОЛІТТІ

ETHNOGRAPHIC SKETCHES

REFERRING TO THE LIFE OF THE
UKRAINIANS IN THE DNIEPER RIVER
REGION IN XX CENTURE

By
Olexander Tkachenko

Published by the author

— 1993 —

ОЛЕКСАНДЕР ТКАЧЕНКО

ЕТНОГРАФІЧНІ НАРИСИ

Накладом автора

— 1993 —

*Цю працю присвячую дорогим моїм землякам, що
замешкують у Рідному Краї та у діаспорі*

PRINTED IN CANADA

ОЛЕКСАНДЕР ТКАЧЕНКО

ПЕРЕДМОВА

Книжка „Етнографічні нариси“ містить у собі майже 60 цікаво опрацьованих розділів, що, наче мозаїка, барвисто й соковито показують період окупації України перед і під час Другої Світової Війни. З усього видно, що цей твір був написаний у поспіху. Автор не дбав про витонченість стилю, а зосередив усю свою увагу на те, щоб усебічно подати типізацію людей, які стояли при кермі в колгоспах, по фабриках, заводах, школах і навіть при війську, та вказати на овочедайний вплив проповіді Святої Євангелії в ті скорботні й бурхливі часи, ґрунтуючись на фактах, пережитті й обсервації щоденного життя.

Героєм „Етнографічних нарисів“ є Павло з своїм старшим братом Афанасієм, синами віруючих хліборобів Ілька і Марії Шостаків.

Павло уродженець мальовничого села Садового, Новомиколаївського району, Запоріжської області. Село розташоване поблизу Софіївки, недалеко від річки Верхньої Терси, лівої притоки річки Вовчої, що впадає до річки Самари, сточище Дніпра.

Павло - це надзвичайно талановитий, працюючий і чеснотливий наддніпрянець, як також невтомний християнський лицар. Він не змарнував своєї молодости й тяжко працював над собою, закінчив середню освіту,

вчився в технікумі й закінчив вищу школу Фабрично-Заводського Учнівства, для поглиблення професійно-технічного знання, був покликаний до війська в жовтні 1937 року, дослужився чину чотаря танкової частини зенітної артилерії, виконував працю цензора бібліотек у Бродах, викладав конституцію, хоч ніколи не належав до партії.

Багато місця в книжці відведено принципам природовідповідної праці, природовідповідного вигляду та христоподібного життя.

Ілько Шостак - це вроджений агроном, Афанасій знову любувався природою, а Павла полонила техніка. Як у ХУІІІ столітті Г. Сковорода навчав, що щастя людини полягає в тому, коли вона виконує працю за природовідповідними їй здібностями, то в „Етнографічних нарисах“ немовбито продовжується черговий варіант природовідповідного вигляду людини й землі.

Автор не дуже любив, коли дівчата занадто користувалися косметикою. Для Павла наддніпрянки з натуральними рисами обличчя виглядають гарнішими, ніж модерні з підфарбованим обличчям дівчата.

Коли в Ленінграді офіцери зневажливо ставились до „малоросів у постолах“ та глузували з них, то Павло, як військовий старшина, зумів відважно й дуже влучно дати їм відсіч. Його не захоплював блиск і принади чужих міст. Він палко тужив за любою наддніпрянщиною.

Шум широких степів, клекіт срібнолетних запорізьких річок, і запах золотистих ланів пшениці, повсякчасно полонив його серце поза межами України. Він із власного пережиття міг повторювати Шевченкову аксіому: „Нема на світі України, немає другого Дніпра“.
„ В своїй хаті своя правда, і сила , і воля“.

На окрему увагу заслуговує принцип христоподібного життя. Знаючи вороже ставлення марксистів до релігії, батько навіть у листах до Павла не згадував про Бога, щоб таким чином не пошкодити синові у його військовій службі. Проте, Павло в Україні й поза її межами виявив себе, як християнського лицаря. Він безстрашно свідчив про Христа, намагався у війську та при праці чинити те, що було справедливим у Божих очах, силкувався бути христоподібним у терпеливості, допомогти бідним і у всіх інших аспектах життя. Павло свідчив про Бога в Клубі Творчої Молоді й переконував студентів, що тільки Ісус Христос надає життю ціль і спрямування, вказував на жажливі наслідки життя без Бога, збуджував у молоді пізнавальний інтерес до Творця всесвіту й Біблії та закликав її до навернення. Від Павла люди почули те, що марксистичні заперечували та брутально нищили. У Любліні він захищав євреїв і постачав їм щоденний хліб, ставлячи під велику загрозу своє власне життя в ім'я любови до ближнього. Навіть у розгарі війни у Перемишлі, коли міський міст був підмінований, Павло віднайшов там віруючих і допомагав пасторові Г. Домашовцеві в міській праці. Бог був із Павлом і захищав його. Добродійна рука Всевишнього рятувала його в безвихідних і безнадійних смертоносних ситуаціях.

Отже, природовідповідна праця людини за дарованими їй Богом здібностями й талантами, природовідповідний вигляд людини й землі за дарованим Богом тілом і рельєфом (без спотворюючої косметики й нищівної нуклеарної технології) і христоподібне життя людини за дарованим їй Богом Святим Духом - ось це ті передумови, щоб буття людини на цій землі було творче й довподоби Богові.

Хто цікавиться марксизмом у його східньому варіанті, зокрема брутальною колективізацією і розкуркулюванням селян в Україні, - той із радістю в серці знайде в цьому творі першоджерельний матеріал.

Торонто, 17. X. 1992.

Д-р К. Костів

1

МОЛОДІСТЬ - ПОРА ФОРМУЮЧИХ ІДЕЙ

Стояла чудова літня погода. На подвір'ї заможного господаря бігало хлоп'я, бавлячись із псом, що не відходив від нього. Пес бігав із ним і розганяв кури, які греблись у розкиданій соломі, що була у стіжка. Одітий хлопчина був у штанці й сорочку з сирового полотна, які пошила йому мати. Через одне плече навкись перевисала підтяжка, на якій тримались штани. На сорочці, спереду було вишито великими літерами слово: Павло. Це ім'я дав йому піп, який на той час був священником Православної церкви в тому селі.

Хресний батько, що називався Сало, з своєю дружиною забрали немовля й ходили до церкви, щоб там його охрестити й записати в книгу Православної церкви нового члена. Хресні батьки мусли дати за немовля присягу й скласти обітницю, що цей Павло буде християнином і вони навчать його виконувати всі церковні обряди.

Коли, по церемонії, хресні батьки принесли дитину до Ілька й Марії Шостак, рідних батьків дитини, то там на кумів уже чекала велика гостина де було всього по-достатком навіть із випивкою. Батьки Павла були щирими

до своєї церкви й виконували всі церковні обряди, а Ілько навіть в церкві часто читав Псалом.

Павло підростав і як йому виповнилось сім років, то він знав уже сам дорогу до церкви, а особливо до площі, що була там недалеко й служила за місце на якому відбувався базар і ярмарок. На тій площі вже рано були продавці цукерків і за пару копійок їх завжди можна там було купити. Павло, коли отримає від матері, чи від сусідки Стовпак якусь копійку, то біг туди й купляв там собі солодоші. Часом сусідка приносила йому замість грошей якусь забавку, а найчастіше - це порожню шкатулку від срічників, а це була не абияка забавка для нього.

Одного разу, коли Павло купляв цукерки, то там його обступили трохи старші хлопці й показували пальцями на нього та казали:

-- Павло! Павло! Хлопець не знав спочатку, звідки вони знають що він є Павло, але коли вони показували на ту вишивку, що була на сорочці, то він догадався, що в цьому була вся вина його матері.

Хлопець у той час ще не вмів читати, бож до школи приймали дітей, які вже мали вісім років. А коли, через рік, Павло пішов до школи, то там називали його вже Павликом, або Павлушею.

В школі Павло вчився дуже добре й був уважний до н а у к и. Варвара Григорівна, що була учителькою в їхньому селі, любила Павла й завжди вгощала його смачними оладцями, які вона приносила з собою й на великій перерві їх Іла.

Павло мав старшого брата, що називався Афанасієм. Це ім'я, також дав йому священник. Коли приносили до церкви хрестити дитину, то піп відкривав якусь велику книгу, щось там шукав і потім давав ім'я, не див-

лячись на те, чи те ім'я подобалось батькам, чи ні, але такий тоді був порядок церковний, що діяв як закон, любили те ім'я батьки чи ні, але такий тоді був порядок не тільки для родини Шостака Ілька, а й для інших, що належали до Православної церкви. А належали до неї всі не лише прості селяни, але і вся інтелігенція. У селі мало хто чув про інші віровизнання. Хіба дехто чув про штундів, яких переслідував уряд і церква.

Афанасій ще з молодих років був дуже винахідливий і то на всі речі: добрі й недобрі. Ось одного разу він із своїм меншим братом помили розбвтки, що мати викидала з-під квочки. Хоч мати докладно перевіряла кожне яєчко, яке клала під квочку, однак деякі із них не дали курчаток, а лишилися розбвтками. Коли їх розбити, то вони дуже смерділи, а на вигляд вони були, як й інші яєчка.

Отож, Афанасій подумав й потім сказав Павлові: -- Взавтра, як приїде той продавець морозива, що завжди являється на вулиці, то ми попробуємо за ці „розбвтки виміняти в нього морозива“.

Ось вони підійшли до того візочка й Афанасій не йшов сам першим, а послав попереду Павла, щоб він це зробив, а сам стояв іззаду. І все було б удалося, якби Павло не зробив однієї маленької помилки. Він підійшов і сказав для продавця, що він хоче морозива за ці чотири яєчка й додав:

-- Але ви їх не колотіть! Боязливо сказав Павло. Продавець здивовано подивився на хлопця і потряс яєчко, а воно всередині забовталось і продавець розпізнав, що то були розбвтки. Отож, ця спроба Афанасієві не вдалася. Але він не покинув ідеї з тими розбвтками. Він сказав до Павла: „Знаєш що? Давай підемо й обкидаємо ними Давида, Нехай знає, як нас зачпати.“ Наблизились вони до воріт Давида. Фіртка була зачинена, а хата була далеко від воріт і вони почали гукати Давида, щоб він вийшов до них на вулицю. Давид почув їх і вийшов за

ворота та зачинив фіртку. Тільки він це зробив, то хлопці обкидали його розбавками, а самі давай втікати до річки. Давид почав на поміч гукати діда й дід скоро показався з палицею в руках, але хлопці вже були дуже далеко й їх неможливо було дігнати.

Придумав Афанасій також на забавку якась „гуркало“, що не одному із хлопців добре побило пальці, як вони те гуркало накручували. Або придумав якогось метелика, що його вирізав з бляхи й надівав на катушку з ниток та розкручував шнурком ту катушку, а метелик злітав високо угору й не одного вдарив по носі.

Але це все минуло, воно було ще до школи, а як Афанасія почав навчатись, то все те відійшло. Він закінчив не лише початкову школу, але й семирічку. Тепер він багато помагав батькові в господарстві, а також уже добре навчився столярської роботи. Батько мав добру майстерню вдома й це була для нього велика практика.

Батько навчив Афанасія, також поратись біля одноциліндрового мотора, якого ввечері заводили й він крутив динамомашину, що постачала світло для багатьох домів і освічувала вулицю. Центральної проводки електрики тоді ще не було й багатьох господарів користувались керосиновими лампами. Афанасій гордився, що він уже все знає коло мотора, як якийсь механік.

Село Садове де жив Шостак Ілько, не було велике, але там було декілька мисливців. Двох із них мали дробовики й восени ходили до плавнів полювати на качки, а також ходили по полях та стріляли зайців. Були й мисливці, що мали хорти. Це такі пси, що могли доганяти зайців. Простий пес не міг догонити великого зайця, а ці худі й довгоногі хорти їх доганяли.

Ось і збирались ті мисливці та разом ходили по полю, та як виженуть із трави зайця, що переважно ховались у межах порослих травою, то тоді хорт уже забирає цього зайця й часом аж за п'ять кілометрів він

його задушить, а потім пес вертається до господаря й веде його до зайця, де він його трохи прикрив стернею. Часами заєць сховається в кущі тернини, які були по полях. Хорт, часто бігає навколо того великого куща, а заєць не вискакує й тоді хорт винувато повертається до господаря. Коли б хорт міг говорити, то він би розказав про причину, але господар розумів добре причину. Бо коли б тих кущів не було то заєць був би зловленим.

Просився до тих мисливців і Афанасій, щоб із ними ходити на полювання, й вони його брали. Бо краще, як ще декількох людей ідуть із ними. Вони розходяться один від одного й ідуть понад межами й котрийсь із них та й вижене зайця, а потім уже хорт забирає його й гониться за ним. Афанасій завжди в руках мав палицю й одного разу він підійшов так близько до зайця, що коли той зірвався, то Афанасієві вдалося кинути палку й поцілити зайця по ногах і доки хорт прибіг, то Афанасій уже мав зайця в своїх руках та тримав його за довгі вуха й радощів у нього було більше ніж вартував той заєць.

На другий раз мисливці вже не дуже з великим бажанням брали Афанасія з собою. А коли Афанасій перебив ноги зайцеві, якого гнав хорт, то його зовсім перестали брати з собою й він ходив із палицею сам на полювання. Часами він ходить по полю цілий день і надвечір прийде додому дуже змученим й не принесе з собою нічого. Інколи він брав з собою й Павла, але той наколить собі ноги стернею так, що потім пару днів їх парить у гарячій воді, бо ходили по полю переважно босі.

Афанасій хотів би купити дробовика, але батько не дозволяв, говорячи що Афанасій ще замолодий, а по-друге християнам зброю не пасує мати, бо ж нею можна стріляти не лише зайців, качок чи перепелок, але можна й позбавити життя людини.

2

ПАВЛОВА ШКОЛА

Павло любив школу й після закінчення семирічки здав іспити до технікуму, що був за дванадцять кілометрів від Садового.

Життя в той час було тяжке, особливо по селах, бо уряд застосовував утопію Маркса й заганяли селян до колгоспів, а приватність на землю ліквідовували. Це привело до великого знищення селянських господарств і взагалі руйнацію сільського господарства. До 1929 року уже було зорганізовано багато комун, але загальна колективізація почалася пізніше.

Вчитись також було дуже тяжко. Бо батьки не мали за що послати своїх дітей до школи. Отож, при технікумі мусіло бути безплатне мешкання й харчування.

Багатьох селян - добрих господарів не хотіли йти до рабських державних (панських) колгоспів і складали свої речі на воза й вночі втікали на схід, кидаючи свою хату і все, що вони мали на своїй господарці. Деякі затримувались в Донбасі та знаходили роботу в копальні, а декотрі їхали далі на Кавказ чи досягали Казахстану й там улаштовували своє життя між чужими людьми переважно азійського походження. Там було легше

поміняти своє правдиве прізвище за яким слідила влада й отримати нове видумане ім'я й так сховати своє походження.

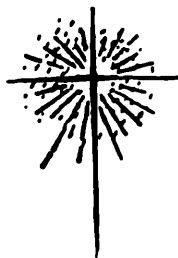
Іспити здавати до технікуму також не було легко, а особливо Павлові, який пару останніх місяців не доходив до кінця школи, бо були дуже тяжкі харчові проблеми, а семирічка була за сім кілометрів й потрібно було кожного дня туди ходити. Хоч за гарні успіхи йому свідоцтво видали, але він уже не пішов до десятирічки, а вирішив йти до технікуму де можна було отримати безплатно не лише помешкання, але й харчі, а так само набути там не лише середню освіту, але й фах. Багатьох, що здавали іспити, провалились й не мали щастя бути студентами, а деяких прийняли з умовою, що коли вони не дадуть добрих показників у науці в перших місяцях, то їх звільнять із школи також. Що й було зроблено через три місяці навчального року.

Хоч ті мешкання, в яких жили студенти, були дуже жалюгідні й харчі були бідненькі, але краще було тут, ніж сидіти в селі напівголодному, де державні вислугувачі ходили по господарях й забирали все, що надавалось до їжі, щоб голодом загнати селян до колгоспів.

І так Павло почав навчатися в першому році нової школи. Дала йому мати якусь одягу до ліжка й матрац, який наповнявся соломою. Їх помістили п'ятьох студентів в одну кімнату, а через коридор у другій такі ж кімнати інших п'ятьох студентів. Посередині в коридорі була піч, яку напалював соломою сторож. Це була хата, в якій колись жив господар, але він напевно втік від переслідування й школа забрала її на гуртожиток. Так називався „той готель“. Виконувати дома завдання, особливо зимою майже було неможливо, тому студенти проводили свій час у приміщеннях школи. Там були вільні кімнати в книгарні й спортові кімнати де можна було зробити свої завдання. Коли ж настало літо, то Павло забрав книжки та йшов до Верх. Терси, що тут же

протікала й там готував свої лекції, а часами навіть брав в одну руку одягу й книжки та перепливав на другий бік тієї невеликої річки й там йому вже ніхто не заважав приготувати лекції.

У середині навчального року завжди були важливі іспити з пройденого матеріалу. Деякі з студентів через свої погані показники в науці лишали школу й більше не вертались до неї. Павло ж здав іспити дуже добре і його увели в список передових студентів. Для таких студентів із восьмого й до десятого року навчання в Ідальні був окремий стіл й вони додатково отримували склянку молока й невелику булку. Це була їхня винагорода за гарне навчання.

3

ПОШУКУВАННЯ ЗА СПРАВЕДЛИВІСТЮ Й РОЗДУМУВАННЯ ІЛЬКА

Роки 1929 - 1934 були тяжкими роками, як у містах, так і у селах. Люди шукали за справедливістю, якої тяжко було знайти. Нова влада просувала все більше і більше свої пляни на майбутнє. Всяке релігійне життя переслідувалось, а на його місце пропагувалось нове щасливе життя під соціалізмом. Тому багато молоді вступало в комсомол, а старші в партію, яка була єдиною в країні партією робітників і селян. Вона називалась Комуністичною партією. Вона пропагувала атеїзм і щасливе майбутнє без Бога. Багатьох пішли за цією пропагандою й почали активно виконувати постанови цієї правлячої в країні партії.

Шостак Ілько боявся Бога й також шукав правди. Він бачив, що люди почали творити зло й різну розпусту та в горліці заглушували своє горе й біду. Люди згубили повагу й милосердя один до одного. На селах не лише голодом вимордовували, активісти влади, селян, що не хотіли лишати своїх приватних господарств, але брутально їх викидали з власних хат на призволяще. У

містах на фабриках настановляли нормувальників які установляли ціни на вироблені речі так, щоб робітник витрачав усі свої сили, щоб виробити норму та заробити мізерну платню, на якій дуже тяжко було вижити.

Ілько думав у серці своїм, що така влада й такі порядки не є від Бога. А люди, які, колись ходили до церкви, стали такими, наче б вони ніколи не були віруючими людьми. Вони скоро прийняли ідею безбожності й не проявляли жодного страху Божого у їхньому житті.

Колишній дяк Православної церкви. Юнаш Йосип бачив, що Шостак Ілько не радіє новими порядками, які відвели людей від віри в Бога. Він тихо провадив своє життя й Йосип проявляв до Ілька свою симпатію та часто заходив до нього й без боязні виявляв свої думки про теперішній стан, який запанував між людьми, які відійшли від моральності й якогось страху за майбутню вічність людини. Він часто заходив до Ілька та ділився із ним своїми вражіннями й шукали разом із ним якогось порятунку, але не знаходили його.

У 1928 році почали шаліти арешти селян і деяких людей у місті. Більшість думали, що ці арешти відбувалися, щоб примусити селян вступати до колгоспів і зрекатися приватної власності. Але згодом стало відомо, що їх арештовували до приналежності організації, що називалась СеВеУ - Спілка Визволення України. Так зникло багато передових селян. Одним із таких був і Хоменко Варивон. Він розумів сучасне становище, в якому опинились селяни. Він був одноступець із Ільком і Йосипом, але останні не знали, що він мав зв'язок із СВУ. Його арештовано й десь вивезено з села й не знали за що його арештували, бо люди часто зникали.

А потім він тайно з'явився пізніше й забрав свою дружину, а хата лишилась порожньою. Він наблизився до села й коли стемніло, то вийшов із суданки (це висока трава, що сіяли П на сіно) й натрапив на сторожа. Коли старенький сторож побачив Варивона, то на смерть перелякався. А Варивон ухопив його за горло й запитав:

-- Чи ти скажеш своїм синам, що ти мене бачив? Сторож з переляку не міг промовити й слова, а потім почав божитись, що він ніколи, нікому про це не признається. А сини сторожа були комуністами й мали велику владу в селі. Варивон відпустив сторожа й був певним, що він буде декілька днів ще відчувати ті грубі пальці на його шиї й нікому нічого не скаже.

Варивон зачекав ще пару хвилин поки сторожа закрила темрява й попрямував через садок до Ількової хати. Там Варивон розказав для Ілька свої пляни й було повідомлено його дружину, яка прийшла до нього й вони все обміркували й на другий день десь зникли.

Напевно Варивон утік із заслання чи з іншого місця й тепер десь під іншим ім'ям знайшов собі роботу й працює, азгодом забрав до себе й дружину.

Ілько в той час ще не відважувався вступати до колгоспу, але на нього дуже натискали й він почав боятись, що одного разу його можуть ув'язнити, або викинути з хати. Зерно в нього все забрали й хліба не було в хаті. Одного разу Ілько пішов до своєї тітки, що жила в другому селі у свого родича, бо П вже рік тому вигнали з власної хати й зробили з неї колгоспну канцелярію. Від тітки Ілько довідався, що в місті тепер відкриті крамниці, що називались „Турксіни“, й там у тих турксінах можна за золоті речі вимінати білої муки - борошна. Тітка мала деякі золоті речі й просила Ілька, щоб він поїхав до міста й це зробив та хоч по десять кілограмів для кожного вимінати борошна.

Ілько погодився на це й поїхав до міста та дістав бажаного борошна, яким подлився з тіткою, й уже мали можливість із того борошна спекти щось, але затірка з нього була така смачна, що здавалось ніколи вони такої затірки ще не їли з дружиною. Вони їли свою городину, що було насолено в дїжках, а тепер навіть могли спекти перепічку на сковороді.

Перебуваючи в місті Ілько довідався про те, що деякі побожні люди там збираються по хатах і читають Євангелю та дискутують над прочитаним. Це зацікавило Ілька й він подумав: значить є ще люди, які, як і він, напевно, вірять у Бога й шукають правди. Ількові захотілося знайти тих людей та почути щось доброго для душі, яка прагнула, чогось святого, а його ж можна знайти лише в Євангелії християнам, - думав Ілько. Адже його друзі, з якими він колись ходив до церкви зовсім забули про Бога й стали великими грішниками. Вони стали такими, наче б ніколи й не були християнами. Ілько не мав нагоди довше лишатися в місті та більше познайомитись із тими, що читають Євангелю. Він спішив повернутись додому та порадувати тітку тим, що вже здобув за ті золоті речі борошна. Він плянував також дати хоч одне горнятко борошна й для Юнаша Йосипа. Нехай і він зварить хоч один раз галушок із цього борошна.

4

НАВЧАННЯ В ШКОЛІ Й МОЛОДЕЧІ МРІЇ

Павло мав доброго друга Петра, з яким разом кінчали семирічку, а тепер і тут вчать в технікумі разом. Він був із того самого села, що й Павло. Вони жили в одних бараках й ділилися шкільними справами та плянами на майбутнє своє життя. По закінченні школи вони вже будували в своїх головах щасливе невідоме майбутнє, хоч його й тяжко було передбачити не лише за три роки, але й до кінця року.

Технікум був у невеликому містечку й студенти в ньому переважно були з навколишніх сіл. На суботу й неділю майже всі вони йшли до своїх батьків на села. Там від матерів вони діставали свіжу поפרану білизну, а також мали можливість змінити на пару днів свою дієту. Адже матері мали багато різної заготовленої городини й хоч мучних продуктів майже не мали, проте все на столі було смачне й інше ніж у шкільній їдальні. Особливо смакувала картопля, як її могла приготувати мати й засмажити цибулею й шкуринкою із сала. Ввечері Павло йшов до сільського клубу де сходилась молодь. Адже туди приходили хлопці й дівчата, ровесники Павла, що ходили до десятирічки. В клубі було декілька пакетів доміно, шашки, шахматів та інших ігор. Там молодь ділилася на групи й мали у цьому розвагу. Таня завжди хотіла мати своїм партнером Павла. Вона завжди

чекала на нього. Адже вони знайомі ще з дитинства, а тепер, коли їхні роки перейшли в юнацтво, то якесь те їхнє перебування разом у клубі викликало інше почуття. Хоч Павло був на два роки старший за Таню, але дівчата якось скоріше доростали й коли Таня так ласкаво говорила до Павла, а ще й дуже близько сиділа коло нього, то і в нього починало проявлятися щось такого, що його називають дорослі коханням.

Завжди, коли Павло приходив додому із школи, що була за дванадцять кілометрів від села, то його дуже тягнуло забачити Таню. Хоч мати казала, що добре йому вечером лишатися вдома й спочити після подорожі, однак він казав, що не є змученим та йшов до клубу, а туди уже раніше приходила Таня й все поглядала на двері, коли їх хтось відчиняв знадвору та входив до середини. Як Павло відчиняв ті двері, то Таня вже його проводила, здається магнетними очима, від самих дверей аж до крісла, яке вона приготувала незайнятим біля себе. А Павло здається, що не бачив уже нікого, окрім неї.

Там було багато молоді й Галя також мило вітала своїми захоплюючими очима Павла, коли він приходив до клубу, але Павло чомусь завжди йшов до Тані. Після ігрищ в доміно вони ще довго розмовляли про шкільні справи. Таня розказувала, що має на думці після закінчення середньої освіти піти на курси учителів, щоб потім дістати десь працю в школі учителювати. Галя, після закінчення семирічки, вже далі вчитись не пішла й працювала в колгоспі. Її старша сестра віддалась за учителя, що працював у тому селі. Можливо, що й Галя мала таку думку в майбутньому.

Пізно вечором молодь розходилась і Павло завжди проводив Таню аж до її хати. Там вони потиснули один одному руки й розходились аж до наступної зустрічі. Ніколи вони не домовлялись, коли ця зустріч буде знову, але Павло завжди старався чомусь ту ніжну руку Тані

притримати трохи довше, бо від неї немов би якась струя електрики пронизувала все його тіло й не міг він її так скоро відірвати. Однак з відвагою він ще раз її притиснув і сказав: До побачення!

Напевно думки Тані й Павлові не були однаковими. Хоч ранні юначі почуття, можливо були й близькими, однак вони часом бувають дуже зрадливими. Напевно думки Тані були більш поважними й дозріваючими, але такі думки в Павла були ще дуже далекими, бо він був ще студентом й до закінчення школи ще було дуже далеко. Він ще не мав жодних поважних плянів на майбутнє і їх тяжко було ще передбачувати. Він пам'ятав із досвіду останніх піврічних іспитів у технікумі, що декотрі студенти, які захоплювались раннім коханням, то воно дуже відбивалось на їхньому навчанні. Декотрі з них таки зовсім провалились на іспитах. Ось Отрішко Михайло, чудовий хлопець, але він дуже захоплювався дівчатами й коли на іспитах його викликав учитель Березовський до чорної таблиці, щоб він написав декілька формул із органічної хемії, а вони були досить довгими, то в Отрішка так почала труситись рука, в якій він тримав крейду, й вона не могла втриматись у нього й падала на підлогу, він її підбирав, але жодної формули написати не міг. А при іспитах сиділа напереді не лише комісія з учителів, але й декілька десятків студентів, які були на черзі, щоб їх викликати й давати відповіді з пройденого матеріалу за минулі місяці.

Після Отрішка Березовський викликав Павла. Учитель знав, що недобра відповідь убила настрій у багатьох студентів і він боявся, що декотрі з них, хоч і будуть знати відповідь на питання, але хвилювання їхнє може зрадити частково і їх, тому він викликав студента, якого знав, що він не заламається. І коли так станеться, то настрої у всіх студентів буде підбадьореним і страх

зменшиться наполовину. Павло також не був відважного характеру й виходив наперед із незамітним страхом, але ті формули, що були задані Отрішкові він добре пам'ятав. А учитель якраз і запитав Павла про них. Павло відважно відповів про значення тих формул, а потім написав їх на таблиці, а вони були досить довгими й йому здавалось, що навіть ті учителі, що приймали іспити, ті формули позабували, окрім Березовського. Третє питання для Павла було дуже легеньким і він добре з нього вив'язався, і його більше нічого не питали. Павло отримав найвищу відмітку й був задоволений та десь глибоко в серці дякував батькам за те що вони завжди за нього молились до Бога. Хоч сам Павло не відважувався ще молитись, але десь далеко в душі в нього було почуття вдячності невідомому йому ще Живому Богові. Павло виховувався в побожній родині й поводився як належить. Він із самого малку не пиячив не ругався й не курив. Так поводитись його батьки й так виховали вони й своїх дітей. За таке поводження любили його всі учителі й навіть дівчата дуже його поважали. Між ними були й такі, що добре знали батьків Павла, що вони були релігійними, але в технікумі ніхто студентів не примушував вступати в комсомол, як це робиться в семирічках і десятирічках.

Нелегко було здобувати науку Павлові із своїми односельчанами: Петром, Яковом і Галею Бондаренко, що разом із ним учились у технікумі. Треба було сили волі, щоб примушувати себе до науки, не звертаючи уваги на тяжкі економічні й життєві умовини того часу в країні. Треба було напружати всі зусилля та підготовляти лекції, щоб успішно закінчити школу та отримати диплома.

Передових студентів, що уже добре здали іспити, призначали, щоб вони підготовляли тих, хто ще не були певними в своєму знанні всього того, що вимагали

учителі на іспитах. Павла також призначили, щоб він підготовляв інших. Ось на призначену годину зійшлося в одній кімнаті коло 40 студентів. Пришов і Павло Він сів як професор за столом і з деяким задоволенням сказав:

-- Питайте мене, що ви хочете із Суспільствознавства, бо взавтра цей предмет ви будете здавати. І коли йому задавали питання про різні зміни урядів і подій, які відбулися у 18-му столітті в Європі, то він починаючи з Франції, переходив до Англії й Еспанії до кайзерської Німеччини й напам'ять розказував наче б читаючи все те із книжки. Павло сам дивувався, що він все те так запам'ятав із того, що вони проходили на протязі шести місяців. Його писані іспити учителі часто читали перед студентами говорячи, що так треба писати всім свої екземені. Їх ніколи не можна підготувати за тих пару тижнів, що давалися студентам перед іспитом. Найбільше лекції треба запам'товувати тоді, коли вони викладаються. І тим, хто про це не дбав, то за час повторення тяжко було все підготувати.

Павло здав уже майже всі предмети й тепер кожного дня підготовляв інших.

Він пригадав, як минулого тижня на великій перерві він вийшов на довгий і широкий коридор, по якому проходили студенти, то до нього підійшли дві дівчині й вхопили його під руки. Це була Запривода Наталка й Конопля Валя, які завжди приставали до нього. Від такої несподіванки Павло дуже почервонів, бо був соромливим. Однак дівчата були спокійними й деякий час примусили Павла покоритись їм та йти разом із ними на очах всіх студентів, які також ходили по коридорі. Павлові тоді вже перекотило було за сімнадцять років, однак він ще тримався самотійності. А Наталка надавала йому спокою, особливо, коли вони на полях технікуму працювали. Школа мала декілька гектарів землі, на яких вирощували всяку городину, яку

потребувала шкільна кухня. Також школа мала багато пасовиська й худоби. Тому м'яса й молочарських продуктів шкільна кухня мала подостатком. Весною й осінню студенти часто ходили на працю на тих шкільних городах і там то вже Наталка не відходила від Павла. Вона завжди брала той рядок кукурудзи біля Павла, що він його полов, а коли копали картоплю, то вона завжди вибирала ту, що викопував Павло. На спочинку вона також сідала коло нього й часто знімала із нього шапку й надівала на свою голову. Павло був безрадний, щоб боронитися від Наталки. Хоч для нього того всього було трохи забагато, але він не піддавався й часто жартував із всього того.

Однак, цього товариства Павло уникав в інші дні й навіть не знав, де Наталка замешкує, хоч вона й була місцевою дівчиною; що жила в батьків, які мали хату недалеко від школи. Павло любив спорт і часто приходив до школи, щоб грати у волейбола. Наталка також любила волейбол. Вона була високого росту й вправно володіла м'ячем. Але Павло ніколи занадто не захоплювався м'ячем, коли у нього не були докінчені лекції на завтрішній день.

Він не зауважив, що мутація його голосу вже перейшла з дитячого стану, але мати йому одного разу підказала про те, що він уже говорить як доросла людина.

Зима в тому році ще в кінці лютого місяця почала покорятись теплому кліматові весни й ті парусові черевики, які їм видавали по дешевій ціні в технікумі стали дуже невиконними, бо намокали у воді, яка тепер дзюрчала скрізь по вулицях, якими вони повертались із школи до своїх бараків. Весна завжди приносила якусь радість й оживлення не тільки для людей, але й пташиний світ давав знати тепер своїм співом, що в природі міняються холодні й захмарені дні на сонячні й теплі, від яких вся рослинна природа оживає із свого сну

та вкращає своїм зеленим килимом не лише поля, але й сади та всю околицю навколо. Особливо каштани, якими була обсажена школа не лише заселені, але й зацвіли своїми пахучими квітами.

5

АФАНАСІЙ ПРИВИКАЄ ДО ЖИТТЯ В МІСТІ

Афанасія закінчивши осінню домашню роботу, на полі й господарстві, їхав кудись до міста та шукав роботи, щоб заробити собі трохи грошей на свої власні потреби. Це він робив уже впродовж двох років. Переважно він їхав до Донбасу й там знаходив якусь роботу. Одного разу в зимні місяці він працював у вугільній копальні й був добрим зарубником вугілля. Другої зими він працював у фабриці, що виготовляла різне взуття. Там він навчився шевського фаху. У вечірніх годинах він брав шоферський курс і хоч то були короткі курси, однак він добре вивчив процес бензинового мотора й успішно здав іспити на шофера та отримав права на водія машини. Хоч великої практики у водженні машини він не мав, але думав, коли отримає працю водія, то тоді й навчиться краще. В Донбасі він набув багато друзів і коли їхав туди вдругий раз, то вже легко йому було дістати не лише працю але й мешкання.

На цей раз, коли він був там, то його господар, в якого він винаймавав приміщення, плянував переїхати до Молдавії до міста Кишенева і там розпочати шевську працю. Він дуже запрошував і Афанасія їхати із ним, бо вони були добрі фахівці в ділянці виготовлення взуття. Але трапилось нещастя. Якісь злодії вночі забрались в їхню комору, де була їхня одежа й багато запасів шкіри, й обікрали їх. Тому переїзд вони занекали.

Весною Афанасія повертався до батьків, бож було багато праці в сільському господарстві й батько дуже потребував помочі.

6

ІЛЬКО ПОШУКУЄ ЗА СПРАВЕДЛИВОЮ ЦЕРКВОЮ

Шостак Ілько був добрим господарем. Він мав пару коней і пару підрастаючих лошат. Також мав іншу худобу й бичків, що підготовлялись на продаж під осінь. В селі таких господарів, як він було багато. Бідних майже не було, окрім Діхтяря Дмитра й Стовпака Івана, які ще не мали своїх коней. Але вони працювали в інших господарів, які після могли обробити і їхню землю.

Село наймало на літо двох пастухів. Один пас корови, а другий вівці. Корови вечором приганяв пастух у село й вони розходились по своїх господарях, а вівці пастух заганяв на ніч до загону, який був побудований за селом. Пізньої осені господарі розбирали своїх овець. Кожний господар позначав свої вівці й не тяжко їх було з отари вибрати. Ті молоді ягнята, що весною віддавались пастухові, повиростали і зрівнялися з іншими і їх було трохи тяжко розпізнати. Згуби в отарі за літо було дуже мало, бо звірів там не було близько.

Ще перед вигоном овець на пасовисько весною, господарі стригли вівці, а вовну продавали державі. Частину вовни господарі лишали для себе й вибілювали її та зимою жінки чесали ту вовну та сукали нитки із неї та ткали із тих ниток різні потрібні речі й в'язали светри та шкарпетки. Баранів різали на м'ясо, а з шкір шили кожухи та куртки. З молодих ягнят були гарні

смушки на шапки та коміри до кожухів, а також із шкір виробляли хромові шкіри, з яких шили здебільшого взуття.

Ілько уже не один раз відвідав Васильківку. Це була велика вузлова залізнична станція й вона скоро розрослась до невеликого міста. Тягнуло Ілька туди те, що він там знайшов віруючих людей, що читали Євангелю. Адже в селі Садовому, де жив Ілько, жодного побожного життя люди не показували, а Ілько шукав правди, а її можна було знайти лише в тих людей, що бояться Бога й живуть із чистим сумлінням.

Доки церква ще була в селі, то люди ходили до неї й були якимись християнами та хоч до деякої міри боялися Бога, а тепер зовсім вони забули за всяку моральність. Ількові не вкладалась теперішня наука безбожницької влади, яка твердила, що людина походить із мавпи й що по смерті від неї не лишається ні сліду, а вона, як тварина, по смерті закопується в землю і то по всьому кінець. Він уже не один раз говорив з Онисієм, який жив у Васильківці, й Ілько познакомився із ним та багато розмовляв на релігійні теми, коли відвідував його. Ілько питав його за Православну церкву, до якої він належав, й Онисій казав, що не лише православна віра, але й інші віри, що не дотримувалися Євангельського вчення, яке проповідував Христос і його Апостоли, є мертвими вірами. Тільки одна Біблія є Божим Словом. Багато релігій виробили свою віру із своїми постановами.

Євреї також відкинули Божі постанови й виробили собі Талмуд, в якому рабини розробили ширше Мойсеїв закон і замість десятих заповідей вони зробили 613 і зовсім відійшли від Божих наказів так далеко, що коли прийшов на землю Христос - Месія, Якого обіцяв Бог прислати через пророків, то вони свого Бога забили й повісили на хресті, бо Він докоряв їм за відступництво від Божих наказів. Це, казав Онисій, є мертві віри, фальшиві віри, що ведуть людей до загибелі. Вони не

роблять людину кращою. Деякі, що належать до цих віровизнань є добрими людьми, вони шукають правди, але засліплені своїми проводирями й бідні люди не знають що Христос приніс на землю правду, яку записали святі люди в Євангелію. Але люди не читають П, а йдуть за своїми проводирями, які навчають їх не того, що навчав Христос. Те що навчають їхні проводирі, не робить людей кращими, а вони й після відвідин церкви грішать так, як і перед тим. Віра та не дає їм сили боротися з гріхом. Христос прийшов на землю, щоб звільнити людей від гріха. Бо за гріх людина мусить заплатити смертю і тому Христос прийшов, щоб звільнити людину від смерті й дати їй спасіння.

Ілько перший раз чув таку обширну інформацію про інші віровизнання. Він читав про католиків, магометан, буддистів, але він не звертав уваги на це, бо таких релігій у їхній місцевості не було. Була лише одна Православна церква. Аж соромно стало Ількові, що він так мало на це звертав уваги, а він же багато читав не лише газет, але й читав деякі книжки видатних письменників, як: Толстого, Горького, Достоевського й інших. Він також перечитав „Кобзаря“ Шевченка й хоч Шевченко багато писав про кадила, кропила й багрянці й про те, що будем ними вимітати нову хату, то він думав, що в поезії це допускається. Але Шевченко в „Кобзарі“ часто згадував про Бога й він був віруючою людиною, як і Ілько. Він не був таким, як теперішні безбожники, що відкидають Бога, а всяку релігію називають дурманом.

Коли Онисій бачив Ілкове зацікавлення й до деякої міри збентеження, то він подарував Ількові Євангелію й казав, щоб він її уважно читав, а що не буде зрозуміле, то колись, при нагоді вони знову зустрінуться й поговорять на цю тему.

Ілько зрадів, що перший раз мав у своїх руках

-- Хлопчина показав пальцем на один будинок, що був не дуже далеко, й Ілько спрямував свого коня до того будинку. Якраз хтось там розпрягав свої коні й той чоловік наблизився до Ілька, бачачи, що він прив'язував свого коня біля стовпа, й запитав його:

-- Чи не хотів би він, щоб коневі трохи дати сіна, якого він мав багато на своєму возі? Ілько відповів, що він не думає тут бути довго. Він хоче лише побачити Онисія. Чоловік той, не питаючи далі Ілька, набрав жмут сіна та приніс до Ількового коня та сказав:

-- Онисій є тут і він повідомить його. Ходімо разом до будинку! Ілько попрямував із тим чоловіком до будинку. Там всередині було вже десятків з чотири людей. Сиділи вони всі на кріслах і потиху розмовляли. Ілько розглядав те приміщення й воно виглядало йому на якийсь клуб, де часто збираються люди на різні наради чи вислуховували урядові постанови голови сільради. Але на диво, що в цьому приміщенні не було жодного диму від сигарок, якого Ілько не любив й навіть у нього боліла голова, коли він повертався із такого зборища додому, бо Ілько не кутив із самого малку.

Ілько ще стояв біля дверей, коли до нього наблизився Онисій, він зараз впізнав Ілька і був радий бачити його. Колись, випадково вони зустрілись на базарі й Онисій купив від Ілька один кілограм масла й пару курей. Ілько часто привозив на базар дещо продавати, а також він купляв там у крамницях дещо для домашніх потреб, яких не міг дістати в своєму селі. Там Ілько і познайомився з Онисієм, а в розмові вони згадали й про теперішній час та релігію, якою цікавився Ілько. Тоді то Онисій довідався, що Ілько є побожною людиною й шукав правди в житті, якої було так мало в той час між людьми. А Онисій знав, що правду можна знайти лише в Христі, Який Сам є правдою. Отож, це вже не була їхня перша зустріч. Онисій привітався з Ільком та й каже йому:

правдиву Євангелю, Святу Книгу, яка на обгортці мала не лише хреста, але й друкувалась у Петрограді. Онисим казав, що він має й інші книжки, але він радив найперше читати цю дорогоцінну книжку Євангелю, яка є основою християнської віри. Ілько подякував за такий дарунок.

Приїхавши додому, Ілько використовував кожну вільну годину, щоб читати святу книжку. Він, колись читав Псалтир, якого йому давав священник, але тепер він перший раз має можливість читати Євангелю Господа Ісуса Христа. При читанні у нього постало багато питань, яких він не міг збагнути повністю, але він читав далі й думав, що воно опісля стане для нього зрозумілим. Він довідався, що Христос вибрав Собі учнів із Євреїв і всі Апостоли були Євреями. Як же то воно є, що він чув, що євреї мають свою жидівську віру й вони Христа не визнають за Бога, і їх називають нехрестами. Було також незрозумілим для нього те, що Христос на весіллі в Кані Галилейській перетворив воду у вино і люди напевно, так само, як і тепер на весіллі п'янствували. Навіть він, одного разу бачив попа на весіллі, який напився так, що, підбираючи рясю, пішов у танець та приказував, що тільки один Бог без гріха. Також Ілько не розумів Никодима, який пішов вночі до Христа, щоб Він вияснив деякі незрозумілі для нього правила у вірі.

Ілько не міг чекати довго й за пару тижнів сів на коня й поїхав до Васильківки, щоб побачитись із Онисієм. Він виїхав раненько й вже перед десятою годиною був там. То була неділя й Ілько плянував на вечер повернутись додому. Але Онисія він вдома не застав. Вийшов з хати хлопчина й сказав, що тато вже пішов на богослуження. Ілько не знав, що робити й запитав хлопця:

-- Де ж то є те богослуження?

-- Брате Ілька, я такий радий, що ти мене знайшов якраз у цьому місці. Я прошу тебе присядь ось тут і лишися з нами. Це не забере багато часу. Наше Богослуження закінчиться десь за годину і пів, а після ми підемо до мого дому, там пообідаємо й поговоримо й тоді ти поїдеш додому. Часу в нас є ще багато. Онисія познайомив Ілька із тим чоловіком, що він зустрів його там у дворі й вони посідали разом, а Онисія пішов наперед, бо вже час був розпочинати Богослуження.

Ілько трохи був зворушений такою прихильністю до нього Онисія й він почув вперше, що він його назвав братом. Його новий знайомий називався Пилипом. В розмові із ним він довідався, що Пилип не є з Васильківки, а живе в селі Шамрайці, що було дуже близько до Садове, й розположилось над річкою Терсою. Шамрайка - це нове село, як і Садове, що недавно було населене людьми, які переселилися з великих сіл у менші, щоб замешкувати ближче до своїх земель. Продуктивність таких сіл була далеко більшою, ніж тих, хто жили далеко від своїх земель. Пилип - теперішній знайомий Ількові, вже два роки, як знайшов віруючих, і переконався, що ці християни стараються жити по Євангелії. Він уже прийняв з дружиною святе хрещення за вірою, як це практикували перші християни.

Ілько вислухав Пилипа та хотів його дещо запитати. Особливо він не розумів, чому Пилип приймав хрещення тепер. Напевно він не був хрещений в дитинстві, думав Ілько, але не запитав. Думав, що ще на це буде час у нього в майбутньому. Адже Пилип замешкує недалеко від нього й він може завжди піти до нього навіть вчором.

В приміщенні всі затихли побачивши, що Онисія вийшов за стіл, щоб розпочати Богослуження. Він попросив усіх устати й коротко помолився, а потім співали одну пісню, слова якої Ілько чув уперше. Опісля один промовець читав з Євангелії Івана з третього

розділу про те, як Ісус розмовляв із Никодимом. Ілько слухав вяснення із великою увагою, бож про це він уже читав у Євангелії й хотів знати, чому Никодим не розумів слів Ісусових. Не розумів їх також й Ілько.

Промовець спочатку сказав про Адама, якого Бог створив праведним. Але Адам згрішив. Сатана звів його своїм підступом і неправдою й цей гріх увійшов через Адама в усіх людей, що народжувались опісля. Бог довго терпів людям, які почали дуже грішити й не каялись у своїх гріхах, і Бог знищив перших людей потопом, а лишив лише праведного Ноя з його родиною. Але коли люди почали розмножуватись, то той Адамів первородний гріх так і лишився в людях і вони грішили. Тоді Бог вибрав один народ Євреїв, щоб через них навчати всі народи про Бога й про гріх, якого Бог не любить, бо він походить від сатани - диявола. Але згодом і цей народ відступив від Бога.

Тоді зійшов на землю Син Божий - Христос, народившись від Діви Марії. Він проповідував про Живого Бога й про Його любов, що Він усіх людей любить і готовий їм простити їхні гріхи, коли вони відвернуться від гріха й будуть жити свято, а коли ні, то Він буде всіх людей судити за їхні гріхи і разом із сатаною кине їх до пекла. Христос перше проповідував до вибраного народу, а коли вони Його не хотіли слухати, то Він закликав усіх людей до покаяння й казав: „Наблизилось Царство Небесне, покайтесь і віруйте в Євангелію“. Але Євреї, цей вибраний Божий народ, так далеко відійшов від Божих постанов, які Бог дав для них через Мойсея, що коли Христос докоряв їм за їхній гріх, то вони рішили забити Ісуса. Тому Бог відкинув від себе цей народ, а на вченні Ісуса Христа Бог побудував Собі Церкву, по яку прийде вдруге, щоб забрати її до Себе.

Промовець продовжував далі й казав, що Христос прийшов на землю, щоб викупити грішників для вічного життя. Він сказав, що за свій гріх людина заслуговує

смерти, але Він прийшов на землю, щоб викупити грішників для вічного життя. Христос рішив узяти на Себе вину грішника і вмерти за її гріх і коли людина це прийме вірою і перестане грішити, то ця віра зарахується їй у праведність. У своєму вченні Христос говорив, що людина мусить народитися від Духа Святого, Який допоможе їй більше не грішити, а жити так, як Христос навчає у Своїй Євангелії. Власне цього не міг розуміти Никодим. Він був фарисеєм і виконував постанови рабів, які написали свої правила віри в Талмуді. Вони виконували обряд і на вигляд вдавали себе побожними, а всередині були безмилосердними, лицемірами, здириками. Вони покинули справедливий суд, милосердя та віру, як це читаємо в Євангелії від Матвія 23:16-39.

Так само і Савл, майбутній Апостол, був не лише виконавець постанов Талмуду, але і великим ворогом християнства. Не дивлячись, що він був великим вченим того часу, він переслідував правдивих послідовників Христа, аж доки не з'явився йому Сам Христос.

Никодим знав, що Ісус прийшов від Бога, бо ніхто не міг таких чуд учинити, які чинив Він,- казав Никодим. Але Ісус відповів йому, що хто не народиться згори, той не може побачити Царства Божого.

Отож - продовжував промовець - кожна людина мусить покаятись у своїх гріхах. Христос при Своєму вознесенні на небо, звелів Своїм учням, щоб і вони говорили людям про потребу покаяння.

Христос сказав до учнів Своїх:

-- „Тож ідіть, і навчіть всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів” (Мат. 28:19).

Промовець далі говорив, що треба навчати людей не людських церемоній і передань, а навчати про те, що говорив Христос у Своїй Євангелії.

Люди витворили собі правила, яких Бог не навчав. Всі передання тих, яких немає в Євангелії й не погоджуються із вченням Ісуса Христа, не спасуть людей. Вони скоріше заведуть їх до пекла.

Никодим був побожною людиною, але йому було потрібно Ісуса Христа, прийняти вірою Його навчання і стати Його послідовником.

Ілько прислухався до промовця, й забувся про все. Кінчаючи, промовець сказав, що нам всім потрібний Христос, бо Він умер на хресті за наші гріхи й це нам треба прийняти вірою, щоб отримати спасіння. Промовець попросив усіх встати і він закінчив свою промову молитвою.

Після цього Онисія поспішив до Ілька й забрав його з собою на вихід. Онисія вибачався перед Ільком, що промовець трохи затягнув свою промову, але Ілько сказав, що він був дуже радий про те все почути. Ілько відв'язав свого коня й вони разом пішли до Онисієвого дому. Дружина Онисія знала, що вони будуть мати гостя на обід, тому трохи раніше вийшла з приміщення та поки Ілько з Онисієм напоїли коня та принесли в кошику сіна, то обід уже був на столі.

Коли всі засіли за стіл, то Онисія помолився, дякуючи Богові за Іжу, й просив Божого благословіння й охорони на поворотній Ільковій дорозі.

Після деякої розмови, на яку вже не було багато часу, Ілько від'їхав додому, подякувавши за все Онисієві й подаючи йому руку на прощання, запитав:

--- Коли в них ще відбуваються такі Богослуження? —

--- Вони відбуваються кожної неділі рано і вечером, - відповів Онисія.

7

КІНЕЦЬ НАВЧАЛЬНОГО РОКУ В ТЕХНІКУМІ

Навчальний рік у технікумі добігав до кінця. Студенти здавали іспити й від'їжджали до своїх домів. Готовився й Павло від'їхати додому.

Деяких передових студентів дирекція школи наймала на працю в шкільній фермі на літні місяці й платила їм за це невелику платню. Хоч на фермі було декілька постійних робітників, але в літні місяці було багато роботи й дехто з студентів подали уже свої прохання, щоб їх прийняли на працю. А шкільна ферма, окрім коней, уже мала три невеликі трактори Фордзони, що їх напевно спровадили з Америки, а Павло дуже їх любив. Студенти вже не один раз замість спортових годин, що були на програмі, тепер їх оминули, їздили на працю на ферму й Павло був добре ознайомленим із цими тракторами. Вони були дуже вигідними для праці. Один такий трактор міг тягнути за собою сівалку, або дво-лемішного плуга. Також, легко міг тягнути букаря на чотири леміші й іншу виконував працю заступаючи легко четверо коней.

Павло чомусь не любив коней і не любив ними працювати вдома. Його старший брат Афанасій, навпаки, добре справлявся з кіньми й Павло завжди ухилився, щоб мати справу з кіньми.

Коли б він зголосився до праці на шкільній фермі,

то напевно, його бажання мало б успіх і йому не відмовили б від цього. Але він ще роздумував про це й не мав повного рішення.

Одного разу Наталка запитала його:

-- Чи ти не мав би бажання лишитись на літо на працю на шкільній фермі?

Павло відповів:

-- Він думає про це, але ще не зробив рішення.

Коли ж Павло прийшов до своїх бараків, то почав роздумувати й догадуватись, що, напевно, Наталка, також хоче в літні місяці працювати на фермі, бо інакше вона б не питала про це Павла. Після такого роздумування, Павло прийняв рішення, що він не буде лишатися на працю на шкільній фермі, боячись, що це могло б викликати передчасний клопіт для нього. Він рішив їхати додому та помагати батькові і братові в господарстві.

8

СЕЛЯНИ ПЕРЕЖИВАЮТЬ ВЕЛИКІ ТРУДНОЩІ

На селах в той час була велика метушня. Від господарів уже забрали всі вівці до колгоспу. Хто мав дві корови, то лишили йому лише одну. Найкращі землі в них також забрали до колгоспу. А з тієї землі, що ще лишилась, то господарі мусли здати державі весь урожай. Селяни почали бунтуватись. У сусідньому селі вночі хтось замордував голову колгоспу й бригадира. На колгоспних полях чомусь псувалась машинерія. На полях хтось позабивав залізні прuti й коли косарка косила пшеницю, то той прут ламав ніж в косарці й колгоспні поля мочив дощ і лишались незкошеними до зими й пропадало жниво. А пшеницю, яка була намолочена й зсипалась у ворох, то хтось вночі обливав керосином. Але ніхто не міг зупинити марксистську політику Сталіна, яку він практикував на родючих полях України. Селян, які бунтувалися, арештовували й направляли в Сибір і всякий спротив жорстоко карався й селяни мусли коритися владі, як не хотіли загинути з голоду в своєму власному селі або згинуті у в'язниці чи на засланні.

В селі всім керувало Ке-еН-еС, це - скорочена форма так званого - Комітету Незаможних Селян. Із них уже був зорганізований колгосп „Перемога”. Так званих куркулів, заможних селян було знищено на самому початку колективізації. Їхні маєтки були розпродані, а господарів вигнано з села. а тепер нагінку

почали робити на „підкуркульників“, тобто менше заможних селен.

Представники з КНС ходили й описували їхні маєтки. Описували не лише худобу й машинерію, але й все домашнє устаткування включно з усією одежею. Після опису господар не мав права нічого з того кудись подіти.

Після такого опису, за пару тижнів, призначали день і все розпродували. Люди приходили із сусідніх сіл і все купляли по дуже дешевій ціні.

До КНС належав і Діхтяр Дмитро, а він був якимсь родичем дружини Ілька. Й Дмитро тайкома повідомив Ілька, що напевно взавтра й до нього прийде комісія, щоб все описати.

Після такого повідомлення Афанасій і Павло цілу ніч не спали, а складали все у валізки й деякі із них закопували за клунею й те місце притрушували соломкою. Декотрі клунки й коробки відносили до інших людей на схоронення. Коли настав ранок, то було вже багато дечого сховано. Але Ілько не був ще на черзі й до нього ніхто не приходив описувати.

Ілько тримав два кабани, щоб їх осінню порізати, але ті всі події, що відбувалися в селі наводили страх на Ілька й він рішив одного кабана тайкома зарізати. Він позачиняв вікна і двері в конюшні й там в кориті заколов кабана, а потім дружина гріла гарячу воду й він обливав кабана окропом та зчищав із нього щетину. Й так йому вдалося порізати на кусти всього кабана та те м'ясо позаливати в горшках гарячим смальцем, щоб зберегти від зіпсуття. А сало треба було добре солити й також складати у невеликі дерев'яні скриньки та тримати їх на горіщі.

Коли Ілько із синами змолотив пшеницю, то він три мішки пшениці сховав у великій кімнаті за грубою, що огривала хату. Він розібрав там лежанку й позакривав душники, які огривали її, й там поклав ті три мішки.

закрив дошками і замазав усе глиною, а решту пшениці він мусів здати державі.

Перед Ільком було дві можливості: Перша - це скласти все добро на воза, запрягти пару коней, що ще лишились, і втікати кудись на схід до Казахстану. Друга можливість, це здати все до колгоспу й позбутися всякого клопоту та стати рабом колгоспу й держави.

Хлопці Ілька вивезли тайкома до міста декілька мішків проса та кукурудзи на продаж, бо дома того всього тримати було неможливо. Хлопці хотіли продати й другого кабана, але Ілько не дозволив. Казав, що господарям дозволяється різати худобу, але майже все м'ясо треба було здати державі на так звану м'ясозаготівлю, але з того щось ми лишимо й для себе.

9

ПАВЛО МІНЯЄ ШКОЛУ

Коли осіння робота закінчилась, то Афанасія з Павлом рішили пітти за 5 кілометрів до Верх. Терси й поспробувати наловити раків. Пилип із сусільного села був добрим знайомим і він не один раз уже запрошував хлопців, щоб прийшли до нього, а він уже добре знає всі місця в річці, де можна наловити раків. Отож, одного дня раненько Афанасія і Павло взяли ругелю й мішок та відправились перше до Пилипа, а з ним уже до річки.

Ругеля мала дерев'яний обруч в діаметрі трохи більше одного метра, на який з одного боку прив'язувалась вив'язана з ниток сітка з довгим гузирем, а з другого боку обруча прикріплявся держак перехресшуючи обруч, і виходив два метри на один бік. Ту ругелю Афанасія запускав у воду й тримав до стрімкої стіни річки. Павло „бовтом“, зробленим із гільзи великого стрільна, робив великий звук у воді, а раки, які сиділи в печерах стрімкої стіни, вискакували з нор і падали прямо в сітку ругелі. За пару хвилин Афанасія підіймав ругелю, а там уже було до десятка раків. Пилип також тримав свою ругелю, що була наполовину менша від Афанасієвої. До неї також усакувало декілька раків. Потім вони відходили на друге відповідне місце й так само за кожним разом мали по декілька раків у сітці. За пару годин такої праці Афанасія і Павло вже мали майже півмішка раків. А Пилип мав добре відро раків. Дома вони їх варили й вони міняли свій колір із зелених

на червоний. Яке ж те м'ясо із них було добре. Особливо дружина Ілька так їх любила, що висмоктувала кожну дрібненьку ніжку із них.

Одного дня Павло поїхав до міста Запоріжжя й там довідався про життя робітників. Вони всі отримували на картки 800 грамів хліба на день і так не бідували, як люди, що жили на селах. Там була школа ФЗУ й студентам так само видавали картки й вони отримували по 800 грамів хліба на день. У ту школу якраз розпочався набір студентів і Павло дуже зацікавився цим. Школи ФЗУ були при кожному великому заводі. Один завод, що там вироблялись різні мотори, набирав студентів, які мали середню освіту, а також іспити здавали й такі, що не докінчили 10 років навчання. В тій школі 4 години відбувались теоретичні лекції, а 4 години була практика на станках. Звідам виходили токарі, слюсарі, зборщики моторів й інші фахи можна було там набути.

Павло покликав Петра й Якова та разом нараджувались, чи не добре їм поїхати до міста та попробувати здати іспити до ФЗУ й там пережити ці тяжкі часи, що настали в селах через колективізацію. А там можна набути не лише середню освіту, але й якийсь фах та мати хоч тих 800 грамів хліба на день.

Ще раз вони разом поїхали до міста, й про все добре розвідали й прийняли рішення назавжди покинути село й стати мешканцями міста. Тепер вони чекали до осені, помагаючи своїм батькам у господарстві. А роботи було багато, бож ще мали свою землю й її мусли обробляти. Треба було зібрати урожай, а потім підготовляти землю до наступної весни. Деяке поле треба було зорати на зиму, а на пару треба було посіяти пшеницю, щоб вона ще до зими закоренилась у землі.

Павло не хотів засмутити Тані й не признавався, що він уже рішив їхати до Запоріжжя та там продовжувати

своє навчання. Адже їм обом ще треба було кінчати школу. Однак, Таня десь довідалась про це й трохи засмутилась, що зустріч із Павлом тепер буде тяжчою, а вона покищо не мала такого, з ким могла, щиро поділитись думками, й запевняла його, що вона й не зможе вже такого знайти. Павло також відчував якусь втрату, але потішав тим, що є спосіб, щоб листуватись й не переривати зв'язок. Але так не сталося. Ця розлука стала досить реальною. Хоч Таня досить поважно відносилась до цієї спільності ранньої молодости й завжди думала про Павла. Вона знала, що Павло походить із побожноі родини й тому трималась як найдалше від активної праці різних, безвірницьких гуртків і комсомолу, які інтенсивно працювали в школі, а всі свої зусилля прикладала до науки й була одною з передових студентів у десятирічці.

Одного разу Павло зайшов пізно до клубу й побачив, що біля Тані сидить Семен Дрізд. Павло не пішов у той бік, але обходив тих, хто грали в біліард, а потім наблизився до тих, що голосно розкидали по столі домино та рахували вічка, а потім пішов і сів біля столів, де було багато нових газет і журналів і дехто із молоді переглядали їх. Там сів і Павло. Як тільки Павло присів до стола, то там біля нього вже була і Таня. Вона винувато оправдувалась перед Павлом, що Семен завжди використовує час, щоб поговорити з нею, але Таня не симпатизувала йому, бо він покинув школу ще із 7-ї класи. Молодь, яка ще ходила до десятирічки, трималась разом і їхні розмови були зовсім іншими, як тієї молоді, що вже не ходила до школи й кожного вечора збиралась у клубі на розвагу. Вона вважала себе вже дорослою й часто поводитись вульгарно.

Одного разу Семен присів до Варі й це було не далеко від Павла так, що він міг трохи чути їхні розмови. Було тяжко розібрати, що говорила Варя, але було не тяжко розібрати, що говорив Семен. Він казав:

-- Ти ще мені не снишся. І я про тебе ще нічого не думаю. Ось Таня мені вже два рази снилася. Кажучи це, він повернув голову в сторону Павла й вони зустрілися своїми поглядами. Павло засміявся, а Семен зараз же відвернувся й почав щось тихо говорити до Варі.

Таня говорила до Павла що Семен уже не один раз присідав до неї, але вона втікала від нього бо він поводився дуже нетактовно,- говорила Таня.

Майбутнє Семена не було дуже цікавим, хоч він і був одним із, здавалось, порядних хлопців. До нього приліпилась невеликого росту Настуня й здавалось, що він не мав на меті із нею одружитись, однак за деякий час їхнього знайомства Настуня примусила його одружитись із нею.

Літо добігало до кінця й молодь готовилась до школи, готовився й Павло від'їхати до міста Запоріжжя. Він до деякої міри уже призвичаївся бути відсутнім від батьківського дому, однак тепер буде йому трохи інакше. Він не зможе кожної неділі приїхати додому, бо віддаль 75 кілометрів не так легко подолати піхотою, а потяги не їхали в ту сторону. Можна було під'їхати лише 25 кілометрів і то не завжди поїзд їхав у той час коли це було потрібно. На такі відвідини потрібно було щонайменше три дні, а їм тяжко було викомбінувати у шкільної дирекції.

У школі було постійне навчання - літом і в зимі. Батько Павла мусів час від часу приїжджати до міста та відвідати Павла й поповнити його потреби. Трьох хлопців винайняли одну кімнату й так почали своє навчання. Вісім годин кожного дня вони були у школі. Рано йшли й лише на вечір повертались. В шкільній їдальні вони могли мати завжди свої обіди й вечері, а рано дома пили чай. На місяць їм платили стипендію по 75 рублів. Це все, що вони мали на своє прожиття. Але Павло ще лише збирався до школи.

10

ІЛЬКО З ДРУЖИНОЮ Й АФАНАСІЕМ ВСТУПАЮТЬ У ЗАПОВІТ З ГОСПОДОМ

Ілько їздив минулої неділі з дружиною й Афанасієм до Васильківки, а Павло був сам на господарстві.

Для Ілька і його дружини це був особливий день. Васильківська громада віруючих підготувала урочистість святого хрещення за вірою декількох осіб. Погода була осіння, але дуже тепла. Бажаючих приймати хрещення було 21 особа. Там були молоді і старші. А найголовніше було те, що між тими кандидатами був Ілько, його дружина й Афанасій. Провели вони там цілий день й переповнені радістю пізно вечором повернулись додому та не могли всього розказати Павлові, як то чудово Господь усе улаштував у їхньому житті, навіть у ці тяжкі й бурхливі дні, які відбувалися по селах. Радості їхній здавалось немає кінця. Мати Павлова, Марія дуже була захоплена співом хору. Ілько розказував про великі благословіння, які Бог послав їм на той день. Він говорив що людей було так багато, що те велике приміщення не могло всіх змістити, а біля річки, то людей не можна було зрахувати. Були заповнені обидва береги. А декількох човнів, наповнених людьми прямо були біля тих, хто приймав хрещення. На березі хор весь час співав пісні й здавалось що Господь Сам був присутнім в той час, коли церква мала таку чудову урочистість.

Дехто із старших віруючих знали, що в скорому часі така свобода для віруючих може припинитись і можливо це благословення Бог злив уже востаннє для Васильківської церкви.

Афанасій був також дуже радий що міг не лише прийняти хрещення за вірою але й познайомитись із молоддю, яка прибула на цей час до Васильківки з інших церков. Дехто казав, що були навіть молоді із Запоріжжя й Дніпропетровського. Співав хор і з іншої церкви, але всього запам'ятати тяжко. І хоч Павло все це уважно слухав, але не захоплювався. Виглядало, що поривання у нього до спільности з віруючими не було особливим. Батьки, здавалось, хотіли передати йому всю радість своєї душі, але Павло тільки покірно вислуховував, а не робив із цього жодної реакції. Батьки це бачили та із смутком у серці дивилися на Павла, який мав від'їхати від них до школи. Ілько дуже жалів, що Павло не мав змоги бути із ними того дня, але потішав себе тим, що можливо Павло зуміє знайти віруючих і в Запоріжжі. Хоч були вже чутки про те, що уряд відбирає молитовні дома у багатьох місцях, й Ілько не був певним, чи це вже не зроблено й у Запоріжжі.

Кожної неділі Ілько не мав можливости їхати на Богослуження до Васильківки, але тепер здавалось, що їхньої радості ніхто не міг забрати хоч вони були і вдома. Вони знайшли те, що прагнула їхня душа. Хоч Ілько завжди старався бути на Богослуженні хоч один чи два рази на місяць, але коли лишався вдома, то вони мали родинне богослуження. Читали Слово Боже, співали духовні пісні й молилися. Це Ілько робив у своїй хаті після обіду. Він запрошував і Юнаша Йосипа й його брата Миколу та разом студювали Боже Слово та раділи, що Бог відкрив їм дорогу до спасіння. У тяжке становище, яке тепер відбувалося по селах, для родини Ілька це була потіха у їхній вірі в Бога.

ВЛАДА НАТИСКАЄ НА ІЛЬКА

Здавалось, що осінь передчасно почала насуватись до селянських хат, городів і на скошені й похмурі поля. Чорні хмари й дощі почали чаще навіщати селянські садиби й Ілько журився, що не зміг підготовити достатньо для коней силосу й полови та не мав достатньо зерна й ячменю та овса, щоб тримати коней в повному забезпеченні на зиму, а особливо на весняні роботи, коли коні мусять багато працювати й бути спроможними до цієї праці. Взимку коням давали ячної соломи й бадилля з кукурудзи, але потрібно, хоч раз на день давати й силосу, а Ілько його не мав.

Коли так Ілько роздумував про майбутню працю в господарстві, одного дня, пізньої осені було покликано його до управи КНС. Звітам він прийшов дуже засмученим. Коли його дружина питала, що там йому казали, то він коротко відповів, що справи не дуже добре виглядають на майбутнє.

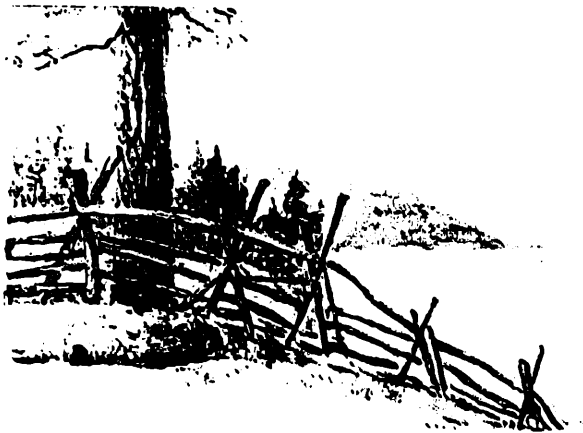
В управі йому дали, як можна так сказати, ультимат і він тепер роздумував над тим і не міг дійти до висновку, яке прийняти рішення, що могло б бути найкращим. А рішення мусять зробити, бо час був короткий.

Він зібрав до купи всі свої думки і пляни й поїхав до Васильківки на пораду з Онисієм.

Він є розвинена людина й багато чого читає з останніх новин, - думав Ілько, то може подасть якусь добру думку

у цій тяжкій справі для Ілька. Коли вони зустрілись там, то Онисій забажав зібрати старших братів і разом поговорити про все та помолитись Богові, щоб Він допоміг їм у цьому.

Ілько подякував усім за братерське співчуття та, приїхавши додому, мав у своєму розпорядженні ще декілька днів до роздумування. Йому дуже не хотілось позбутися свого господарства, над яким він багато років працював і вклав у нього всі свої молоді сили, а тепер, коли він доробився, то треба було всього того позбутися й то так... Віддати його комусь задармо... Тяжко йому було на серці.

12

ІЛЬКО ПРИГАДУЄ МИНУЛЕ

Ілько пригадав, як декілька років пірjad. він у літні місяці мусів найматися на працю до інших господарів, щоб заробити трохи грошей, які йому були потрібні для розбудови свого власного господарства.

Одного літа він робив у німця, менноніта, Шмидт він називався. Дуже добрий він був господар, але й працювати в нього треба було дуже тяжко. Однак Ілько там багато дечого навчився. Німець мав 40 гектарів землі й в нього в господарстві все було до ладу. Все докладно розплановано. Земля оброблялась своєчасно й урожай був дуже багатий. Шмидт наймав на літо чотирьох робітників й хоч він платив не погано, однак робітників використовував, як тілки міг. Працювали вони від сходу сонця до заходу. Особливо, коли були жнива й молотьба. Одного разу Ілько носив мішки з пшеницею від молотарки й висипав їх на підвищенні в одній забудові. Він був вичерпався із останніх сил і коли заніс того останнього мішка, то там і ліг чи впав на тія пшениці, вибившись із усіх сил. Він більше не вернувся до молотарки й там полежав деякий час, щоб набратись нових сил. То було налвечір й робота вже кінчалась. Однак хтось сказав Шмидтові про це й він знайшов Ілька та з співчуттям сказав до нього:

-- Я думаю, що ця тяжка праця вже скінчилась й тепер ми будемо лише робить періодичну працю, а для тебе, Ільку я маю столярську працю. Шмидт не розгнівався на

Ілька, а співчував йому, бо Ілько був чесним робітником у нього.

Перед тим, як починали молотити збіжжя, Шмидт приробив до молотарки великого вітряка, щоб вимолочену соломку не носити від молотарки, а вона сама вилітала далеко трубою на скирту. Це заощадило б йому пару робочих рук. Але коли пустили молотарку в рух, то вітряк був замалий, щоб соломка відлітала так далеко, й Шмидт звелів розібрати те все й відбирати соломку від молотарки старим способом, аж поки він не дістане потужнішого вітряка.

На друге літо Ілько рішив не йти на працю до Шмидта, хоч він і просив його. Ілько вважав, що в Шмидта багато енергії треба витратити за те літо. Ілько думав, що може йому вдасться, якимсь іншим шляхом трохи заробити грошей, бо йому ще тих грошей, що він наскладав, було мало на купівлю коней. Ілько жив дуже ощадно. Він пам'ятає, що коли прийшов до Шмидта на роботу, разом із іншими робітниками, то взяв у нього 5 рублів на другу суботу, а потім уже свою заплату одержав у кінці 4-х місяців праці й німець йому за це дав похвалу, коли виплачував, кажучи:

-- Ільку, подивись! Інші робітники брали із своєї платні на їхні потреби майже кожного тижня по декілька рублів й під кінець 4-х місяців їм лишилось на виплату не дуже багато, а тобі щоб виплатити, я мушу продавати коні. Це він говорив лише для того, що бачив Ілька, як майбутнього доброго господаря, що гроші не розтрачав на горілку чи на інші якісь малі потреби. Шмидт, коли розраховувався із робітниками, то закликав Ілька окремо й пропонував йому лишитись у нього на працю й на зиму, бо він багато мав праці в будові нових приміщень для худоби й машинерії. Але Ілько відмовився. Він мав досить роботи вдома на цілу зиму в своїй столярні й не плянував навіть йти на працю наступного літа.

Коли минула зима, то знову в село приїхали великі господарі набирати робітників. На цей раз приїхав Чепурний Федір. Він мав 500 гектарів землі й набирав багато робітників і шукав за одним фахівцем, що знав би працю мірошника та столярство. Його люди направили до Ілька й казали, що той тобі все зможе зробити. Але Ілько сказав йому, що він дуже дорогий, бо хотів подвійну платню, порівнюючи з іншими робітниками. Чепурний не взяв його, але іншого він не зміг знайти, й увечері прийшов та дав Ількові, скільки він забажав. Ілько й тоді не дуже хотів згоджуватись, але від свого слова не міг відступити й мусів іти до праці в Чепурного.

Отож, Ілько приїхав до праці й оглянув паровика, який мав гнати млина, й зарядив, щоб робітники почистили котел і піч, що розпалювалась соломкою й була дуже з великим нагаром. Сам же Ілько почав оглядати млина. У нього були поспуті декілька дерев'яних зубів.

(Це такі зуби у великій шестерні). Ілько повибивав старі поспуті зуби в шестерні й повитісував нові з дубового дерева й за тиждень все було готове й наказав розпалити паровика. Пара скоро почала шипіти в котлі й пустили в хід паровик, а потім наділи паса до млина й помалу Ілько почав відтягати важелі та порушувати млин. За пару хвилин великі камені жорна млина почали свою працю. Засипали в кіш ячменю й Ілько почав опускати верхній камінь, донизу, що крутився. Було чути, як зерно затріщало й помалу почала сипатись дерть - груба мука. Ілько обходив млина й заглядав у всі боки, перевіряючи, чи все працює належно. Дерть дуже потрібна була для кормлення коней, підготовляючи їх до праці. Чепурний, коли побачив, що все пішло в рух, то забувся й про високу платню, яку він пообіцяв для Ілька, та з веселим настроєм погратулював Ількові за успіх, хлопаючи його по плечі.

За всіма робітниками Чепурний не міг докладно

доглянути й багато в роботі було недотягнень.

Німець було пошле робітників на поле, а сам вилізе на вишку й у бінокель дивиться, як робітники там працюють. Коли б вони там мали забагато спочинку, то він би їм сказав про це. А Чепурний не міг цього робити, бо земля була розкидана на декілька кілометрів. Коні не були часто достатньо нагодовані, бо стояли перед порожніми коритами, а конюхи докінчували гру у карти.

Пам'ятає Ілько, як Шмидт питав одного разу робітників:

-- Який би вони хотіли хліб, щоб їм випікали? Він радив їсти темніший хліб, бо він корисніший. Але робітники в один голос закричали, що вони хочуть білий хліб, а темний вони мають і вдома,- думаючи, що господар шкодує давати їм білого хліба.

Ілько заробив добрі гроші за те літо і вже мав складених грошей не лише на пару коней, але й на бричку. Хоч бричку він думав сам зробити й докупити до неї тільки деякі речі.

13

ІЛЬКО МУСИТЬ ЗРОБИТИ РІШЕННЯ

Ількові сусіди також вагалися із вступом до колгоспу й можливо чекали на Ілька. Один сусід уже нагадував Ількові, що напевно треба записуватись до колгоспу, але другий, - Степан Андрійович, ще не думав записуватись. Він мав дружину Ганну й тяжко працювали обоє на своїй господарці. Діти були в нього ще малі. Найстарша була Варя, роками така, як і Павло, а троє менших: Надя, Зоя й Іван. Тому Степан в більшості працював біля всього сам та примушував і свою дружину тяжко працювати. Ількові помагав у праці Афанасія і часом кіньми молотив посадку Павло. А Степан мусів сам усе це робити, але ніколи не відставав від Ілька. Як Ілько було змолотить три посадки на день, так і Степан те зробіть. Коли не було кого посадити на коні, щоб ганяти котка на посадці, то він сам стане посередині й ганяє коні навколо. А коли було потрібно посадку перекидати, щоб вимолотити зерно пшениці й з другого боку, то Ілько кличе на поміч перекидати посадку Афанасія й дружину, а Степан покличе дружину, щоб вона ганяла коні, а сам так швидко поперекидає ту посадку, що ніколи не відстане від Ілька. Коні в Степана були сірі й майже кожного року один із коней чомусь хворів. й він мусів купляти іншого коня, а того продавав. Люди казали, що Степан був сам дуже сильний і тому не міг співчувати коням, коли вони не виконували тієї роботи, що він від них вимагав.

Степав відслужив у царськія армії й був у гусарах найкращим кавалеристом й він, здається, міг працювати за трьох людей. Так люди говорили про нього. Бо одного разу, коли чоловіки збрались на сходку на вулиці, а там недалеко від дороги був великий камінь і його хотіли трьох чоловіків відкотити трохи далі від дороги, але незмогли. Тоді до того каменя підійшов Степан і він сам уперся в нього й відкотив того каменя. Степан був сильним й здоровим чоловіком. Але в 1932 році коли в Україні був організований владою штучний голод, то від недоїдання у Степана попухли ноги й хоч він не помер, але назавжди згубив свою силу, яка вже ніколи не повернулась до нього.

Коли буває пшениця дуже буйна й двоє коней не могли потягнути косарки, то Ілько й Степан спрягались й чотирьма кіньми тягнули ту косарку. А скидати ту скошену пшеницю з косарки було дуже тяжко й щоб об'їхати один раз навколо то Ілько просив Степана, щоб він зупинився на половині, й трохи самому спочити й дати коням цей спочинок. Але коли сідав Степан, щоб скидати скошену пшеницю з косарки, то він не ставав на спочинок, поки не об'їде навколо.

Часто, в літі, Степан наймав дівчину до помочі в господарстві й бувало вечором та дівчина підійде до межі, коли побачить Афанасія, щоб поговорити з ним, але, коли побачить це Степан, то він зараз гукає:

-- Одарко! Уже досить говорити... Завтра більше поговориш. Але того завтра, мало коли траплялось для неї, бо роботи завжди було дуже багато з раня й до вечора. Хто не працював на своїй господарці, то може того й не знати, що селянин працює не 8 годин, а від сходу сонця й до заходу.

Отож. Степанові також нелегко було доробитись, щоб стати добрим господарем. А тепер прийшов час, що все, до чого він доробився, мусить здати в колгосп.

*****

Так і Ілько тепер роздумував про минуле й про те, як тяжко йому було стати таким господарем, яким він тепер був. А тепер все те розвалювалось, як якоюсь бурею, що навістила їхній край і їхню державу.

Він роздумував й питав самого себе:

„Чи ті держави за кордоном знають про таку нашу біду, що в нас забирають тяжко запрацьований маєток і ми немаємо де пожалітись? Чи недобре було б поїхати в те місто де стоїть та радіостанція, що по ній передають про щасливе життя під владою ПРОЛЕТАРІЯТУ й добитись, щоб вони дали йому крикнути на весь світ хоч три правдиві слова. А ці слова були б:

„Рятуйте! Нас граблять!“

Ілько заплющив очі, й схилив голову й так йому тиснулись сльози до очей. Ілько почав тихо молитися до Бога й казав:

„Я знаю, Боже, що всяка влада від Тебе й Тобі все відомо. Але прошу Тебе, Господи, допоможи мені у цій тяжкій хвилині й пошли сил духовних не перейматися та не прив'язувати свого серця до цього земного маєтку й сказати, як в свій час Твій слуга Йов сказав: „Господь дав, - і Господь узяв... Нехай буде благословенне Господнє Ім'я!“

КНС радили Ількові негайно вписатись до колгоспу. Дали йому один тиждень до роздумування й коли він відмовиться, то його маєток негайно розпродають. Це рішення в управі зроблено в останньому часі, щоб таке зробити й налякати інших та примусити їх „добровільно“ вписуватись до колгоспу. А з поваги до Ілька вони рішили повідомити його раніше, доки це станеться, щоб Ілько мав вибір і то негайний. Тоді Ілько нехай нарікає на себе, а не на КНС.

Вони гадали, що коли зламають Ілька, то тоді інші господарі зі страху будуть також вступати до колгоспу. Бо Ілько має перед усіма велику повагу. Отож, управа колгоспу разом із КНС рішили Ількові пропонувати

мирною дорогою розв'язати цю справу й приспішити до наступного року зробити повну колективізацію села.

В управі вже було накреслено пляни до розпродажі декількох господарів. Причину поставити їм - саботаж проти державного пляну зорганізованих колгоспів, який виявився в літі, що колгоспна машинерія псувалась, ламалась на полі, а намолочене зерно шкідниками обливалось керосіном.

Немає сумніву, що декотрим господарям вдасться втікти із села, але решту репресіями й залякуванням примусимо вступити в колгосп.

Добрий механік Урія, що походив із заможної родини, якимось довідався про пляни управи колгоспу й, думаючи, що його найпершого прийдуть арештовувати, то щоб не потрапитися їм живим у руки, рішив випити пляшку кислоти й покінчити із собою. Коли люди довідались про це, то зараз відвезли його до лікарні й там йому випомпували все із шлунка. Але кислота все попала йому всередині й він скоро помер.

Ілько зробив рішення вступити до колгоспу й власноручно написав заяву, що він „добровільно” вступає в колгосп.

*****

14

ЗАРУЧИНИ Й ОДРУЖЕННЯ АФАНАСІЯ

Афанасій часто їхав до Васильківки, не пропускаючи жодної неділі. Часто він виїжджав потягом ще в суботу ввечері а в понеділок рано повертався.

Молодь любила Афанасія, бо він, красномовно умів читати духовні оповідання на літературних зібраннях. Він, часто ті оповідання вивчав на пам'ять цілими сторінками. Йому пропонували місце в хорі, але він не міг відвідувати співанок, тому що не замешкував у Васильківці, а оповідання він міг вивчати й вдома.

Батьки Афанасія були дуже раді, коли він їхав до Васильківки, бо знали, що там він перебуває з віруючою молоддю. Але батьки не знали, що Афанасія тягнуло туди не лише, щоб побувати на Богослуженні, але тягнула його туди і Катерина Братко. Вона була молодша за нього на два роки, але й він ще був молодим. Йому ще не сповнилось 21 рік.

Одного разу батьки запитали сина, чи він не збирається цієї зими їхати на заробітки до міста, але він щось не мав охоти на цей раз.

Наближалась субота й Ілько сказав до Афанасія, що на цю неділю вони також збираються поїхати з дружиною до Васильківки на Богослуження, тому йому немає чого виїжджати в суботу, а вони в неділю раненько поїдуть разом. Афанасій радо погодився й казав, що він може

вже сам лишитись на вечірнє Богослуження й в понеділок повернутись додому. Так і рішили.

Вони виїхали рано й на початок Богослуження вже були там. Їх уже всі знали й радо вітали. По зібранні вони були запрошені на обід. Одна родина дуже люб'язно їх приймала й угощала смачним обідом. Перебуваючи в їхньому домі, вони довідались, що їхня дочка Катерина, яка після обіду пішла з Афанасієм до молитовного дому на практику хору, призналась їм, що вона з Афанасієм є в близьких відносинах і вони хотіли б заручитися, але Афанасій боїться сказати про це своїм батькам, бо не знає як вони zareагують на це.

Для Ілька й Марії, - батьків Афанасія, була це несподіванка. Однак, хоч вони й думали, що Афанасій і Катерина ще молоді й могли б зачекати ще хоч пару років. Але добре розваживши з батьками Катерини, вони в основному не були проти їхнього заручення, бож після заручень може ще пройти декілька місяців чи й років.

Повертаючись додому, батьки ще розважали над цим питанням й знали, що Катерина є доброю християнкою, бож разом із Афанасієм приймала хрещення й батьки її щирими віруючими, то рішили не боронити молодим у їхніх задумах.

Афанасій лишився на вечірнє зібрання й мав приїхати додому на другий день. Він завжди ночував і одного свого друга, якого батьки також були віруючими.

Коли Катерина повернулась із вечірнього зібрання додому, то зараз же запитала батьків, чи часом вони не мали нагоди поговорити із Афанасієвими батьками про те, що Афанасій сам боявся із ними говорити. Батьки відповіли, що вони говорили про це.

-- І яка ж їхня була реакція? - З нетерпінням хотіла знати Катерина й аж схвилювалась та хотіла якнайскоріше про все довідатись.

-- Але для них це була велика несподіванка, - казала мати.

-- То це і все що ви із ними говорили? - Спішила знати Катерина.

-- Ні, ми ще продовжували говорити й далі на цю тему.

-- Ну й до чого ж ви дійшли в своїх розмовах? Чи ви сказали їм про те, що ми хотіли б заручитись?

-- Так, ми все їм розказали й разом ми радились над вашою справою з Афанасієм.

-- Та вже скоріше скажіть, мамо, що вони відповіли на це? - Нетерпеливилась Катерина й уже почала хвилюватись, щоб часом не отримати негативної відповіді, яку вона неготова була прийняти й, здавалось, що сльози почали підкрадатись до її очей і вони дійсно закапали, але уже не з смутку, а з радості, коли мати відповіла:

-- Катерино! Його батьки не були проти того, щоб ти з Афанасієм заручились.

Коли Катерина почула ці слова, то чи від радості, чи від хвилювання, кинулась перше матері, а потім батькові на шию й цілувала їх до безтями, а потім сказала:

-- Я зараз побіжу до Афанасія й розкажу йому все й почала одягати светер. Але батьки не пускали її та говорили:

-- Тепер уже темно надворі й вони може вже полягали спати, бож Афанасієві треба взавтра рано спішити до потягу. Але зупинити Катерини не змогли й батьки погодилися йти разом із нею.

Коли вони наблизились до тієї хати, то побачили, що в ній ще горить світло й напевно вони ще не спали, а Катерина казала, що вона готова була їх навіть побудити, бо вважала, що це справа є невідкладна. Як вони ввійшли до хати, то Катерина зробила для всіх, хто там був, таку саму несподіванку, яку вона зробила для своїх батьків, як почувала про добру новину. Вона тільки відчинила двері, то не дивилась ні на кого, а підбігла до Афанасія й при всіх його обняла й поцілувала.

Афанасій спочатку почервонів від такого руху Катерини, бож то так неможна робити, як вона зробила, - здавалось Афанасієві. Але коли батьки Катерини розповіли про все, що вони говорили з Афанасієвими батьками, то він посмілішав і показалаь усмішка на його обличчі. Тоді господар дому сказав:

-- То що ж забороняє нам тепер зробити тут заручини. Й коли не було ніякого спротиву, то він розпорядився, щоб усі сідали за стіл, а всередині Афанасій і Катерина. Господиня нагріла чаю й принесла закуску. Господар прочитав щось із Біблії й помолився за молодих, щоб Бог поблагословив їх в майбутньому, а потім приступили до чаю.

Афанасій був так схвильований несподіванкою, що й не пам'ятав, що то читалось із Слова Божого. Йому хотілося мати більше часу, щоб усе це по порядку скласти в своїй голові, бо воно було все перемішано, а Катерина сиділа біля нього й не знала, де покласти свою руку, бо один раз вона поклала руку на Афанасієве плеча, а другий раз поправляла його хвилясте волосся, яке весь час чомусь падало йому на лоба й навіть закривало очі.

На другий день вістка про заручини, без телефону облетіла не лише всю громаду віруючих, але й багатьох у Васильківці.

Іхав Афанасій додому й здавалось йому, що це вперше поїзд чомусь іде дуже помалу. Напевно він би скоріше дійшов додому пішки.

Пізно осінню відбулось весілля у Васильківці. Віруючі громади зробили все можливе, щоб весілля відбулося врочисто й багатьох присутніх з міста були свідками християнського шлюбу,- як люди казали.

Катерина мала старшу сестру, яка жила при батьках й це весілля приблизило її до Бога й вона прийняла Господа в своє серце. Навернулося ще декілька осіб до Господа під час Богослужень, які відбувалися з нагод весілля й церква була рада такій рідкісній урочистості.

Молоде подружжя отримало багато подарунків як від родичів, так і від членів церкви.

За ці три місяці до весілля, молоді багато разів зустрічались й робили різні пляни на майбутнє. Але спочатку Афанасія рішив забрати Катерину до дому своїх батьків. Ілько приїхав парою коней на весілля й склали всі Катеринені речі на бричку й від'їхали до Садового. Ілько мав велику хату й кімната, що була від вулиці, віддана була, для молодих.

Катерина виявилась покірною й роботящою людиною. Спочатку вона скучала за своїм домом, але скоро привикла до всього. Вона навчилася усієї праці, яка була в господарстві. Звільнила матір від доїння корови. Знала як і чим нагодувати курей, кабана, що дати для корови їсти й коли її напувати. Також навчилася прати білизну, навіть як пекти хліб і варити борщ. Все вона скоро робила й здавалось, що їй не було жодних проблем на новому місці. Часто вони разом із Афанасієм відвідували Васильківку, бували в своїх родичів і на богослуженні.

Афанасія працював коло двигуна до пізньої ночі, а вдень дещо помагав батькові в столярстві й коло коней. Зібрання, які відбувались у хаті Ілька, стали трохи веселішими, бо Катерина мала чудовий голос і за нею всім було легко співати. Почали приходити нові люди на Богослуження.

15

ПАВЛО РОЗПОЧАВ НАВЧАТИСЯ В НОВІЙ ШКОЛІ

Велике місто й багато людей і тому до дечого треба було Павлові привикати й при звичаюватись до нового життя. Але Павло любив школу й практику на праці біля різних станків холодного обробітку металів, хоч часами й скучав за Садовим, за садом, який вони мали. Особливо весною, коли вишні розцвітали й гули там бджоли від вуликів, що тут же стояли коло садка. Тут же було багато спокою й нечути тих трамваїв, які роблять багато гуркоту й тих машин, що в різні боки вулиці розкидають свої гази, які виходять із глушників, а в цехах цілими днями шумить трансмісія, що крутиться вгорі й передає свій рух пасами до кожного токарного станка. Скучав Павло за ставком до якого часто ходив із вудкою та приносив додому линів, карасів та пліток, а мати було їх насмажити на сковороді й такі вони були смачні, а тут в їдальні ніколи такої свіжої риби не буває. Павло ніколи не забуде того життя, що було при батьківській господарстві. Але тепер й там все змінилось й згубило ту приємність бути на селі.

Павло тепер мусить слухати цілу ніч шумних моторів, гамір людей, звінки трамваїв і гудки фабрик.

Ось він чує рано, як тілки ще почало розвиднятися, глухим тоном гудок заводу Пер-Зе. Пізніше чує сирену, як на тривогу, це сигнал робітникам подає авіаційний завод. Потім чує інші далекі гудки ливарного заводу й

інших фабрик. Павло також знав сигнал своєї школи. Рано з 8-ї години й до 12-ї вони йшли до клас, де викладалась наука різних предметів включно з теорією різних станків. Найперше вони вивчали п'ятициліндровий мотор повітряного охолодження, який виготовлявся школою - студентами ФЗУ. Був предмет математики, а в ній метрична й дюймова системи, конструкція різних станків холодного обробітку металів, починаючи від найпростіших револьверних станків, потім токарних, фрезеровочних, стругальних, шліфовальних та інших. Предмет різних металів. Перше вивчали, як видобувається метал із різних руд. Найперше із залізної руди виплавляють чавун, в якому є дуже багато вуглецю, а потім із чавуну виплавляють різного роду метали вибираючи з нього вуглець, а додають різні елементи й так здобувають різні гатунків сталі й інші тверді метали. Потім вивчали як здобувається мідь, алюміній, золото, срібло, платина.

Був також предмет географії, астрономії. Предмет природних земних багатств й де вони і в яких країнах їх здобувають. Також вивчали ботаніку й літературну мову.

Ознайомлювались із найпотужнішими державами в світі й як вони дійшли до такого розвитку. Школа була розрахована на три роки.

Випускники отримували диплом на різні фахи й зараз же вони могли дістати працю по різних підприємствах і заводах.

Студенти мали можливість бачити наочно у різних фабриках, як працюють станки, як виплавляються метали, як виробляються тверді метали, що йдуть на броньовані танки або на різні різці, якими обробляють інші метали.

Вивчали чотиритактні мотори, магнета й бабіни в яких виробляється високий струм електрики, що може дати іскру в дуже закупореній і стиснутій головці циліндру розпилені гази бензини змішаної з повітрям. Така суміш

газу стиснута в 4-6 разів може взриватись з великою силою й крутити вала, на якому розкидані декілька шатунів, що рухають толоч у циліндрі. Також пройшли вишкіл парашутного спорту.

Потім вивчали електричну напругу - вольтаж, ємність (ваттс). Яку кількість електрики може дати динамо машина мала й велика. Й багато іншого викладалось у школі й давало для студентів широкий круг знання у всіх ділянках тодішньої техніки.

При школі була їдальня, де можна було купити по дешевій ціні вареної їжі, а хліб купляли на картки, які видавались кожному студентові й того всього було так, що можна було якось прожити й учитись.

Субота й неділя були вільні від праці й Павло разом із друзями в літні місяці могли їхати до Дніпра на пляж й там купатися та між іншими людьми за-палюватися на сонці. А там було завжди багато людей.

По дорозі до Дніпра вони заходили до одного кіоска в якому купляли морозива, а Петро дуже любив купити м'ясних пирожків, які пахли на всю вулицю й тяжко було їх минути, щоб не посмакувати. Але такі ласощі можна було мати лише тоді, коли були гроші в кишені, а їх не дуже часто можна було там знайти й тоді хлопці насолоджувались лише тими пахощами, як проходили мимо тих, хто продавав ті пирожки.

Це був 1934 рік. Життя було тяжке. Грошей на прожиття часто бракувало. Й часами Павло не мав грошей, щоб викупити свій хліб, що видавався на картки. Тоді він ніс свій попередній хліб продавати на ринок. Там можна було продати й купити все за більшу ціну. За тих 800 грамів хліба, він міг дістати в три рази більше грошей, ніж він за нього заплатив, але хоч голодним був один день, проте грошей йому було досить на три дні, щоб викупити свій хліб. Але не завжди йому вдавалось це легко зробити, бо на тому ринку було багато уркачів

(бездомних бродяг), й вони часто вихоплювали з рук той хліб й падали на землю. Доки доберешся до того хліба, щоб у нього відібрати, то він його з'їсть й уже не було що в нього відібрати, хіба самі кришки.

Того ж таки року уряд почав таких бездомних підбирати, особливо ночами їх можна було сотки знайти, де вони проводили ніч біля теплих труб млинів і фабрик. Часто вони робили на ринку зорганізований грабіж. Наприклад, вони вихоплювали в продавця річ, яку він продавав (може костюм), й передавав один одному й так доки продавець добереться через натовп до того свого костюма, то він уже буде далеко від нього, що досягнути його було неможливо.

Але їх виловили були того року й завезли далеко в Сибір і там вони мусли працювати в лісах. Мало хто з них звідтам міг втікти. Але міста були очищені від тих „урків“, через яких навіть тяжко було вертатись додому із фабрики пізньої ночі.

В суботу часто ходили на стадіон дивитись на гру в футбол, як змагались дружини Динамо з іншими футболістами місцевих заводів. Ходили також у кінотеатри, де висвітлювались різні фільми. В театр, що звався Зінковецьким, де грали різні артисти, вони майже не ходили.

Про зв'язки з студентами технікуму чи десятирічки Павло поступово забував й за період школи нічого про те не думав. Час швидко пролітав у щоденному навчанні й праці.

16

ІЛЬКО ПЕРЕЖИВАЄ ТРУДНОЩІ

В останній день, коли ультимат від КНС кінчався Ілько взяв ручку й опустив перо до чорнильниці й почав писати заяву вступу до колгоспу. Але рука його почала страйкувати й дрижати від того, що він писав. Він поклав перо на стіл і вийшов на подвір'я. Там він обійшов усю машинерію, якою обробляв своє поле. Пішов до коней, які знали свого господаря, й коли він відчинив двері, то зараз заіржали до нього. Він, якби в останній час прийшов попрощатися з ними. Особливо кінь, який завжди шулив вуха навіть тоді, коли до нього підходив Афанасій, то мусів перше крикнути до нього, щоб він відступився трохи набік, а потім міг проходити між двома кіньми. А Павла, то той кінь ніколи не любив (може через те й Павло коней не любив), й Павло завжди мусів бути дуже обережним, коли підходив до нього, щоб він не гризнув його зубами, або не вдарив задньою ногою. Не один раз той кінь знімав зубами шапку із Павла. А тепер, коли зайшов Ілько, то йому здавалось, що й коні відчувають той смуток, який опанував Ільком і всім його чуттям.

Адже коні також багато дечого розуміють. Часто, коли Ілько доїжджав до свого села, то вже не треба було керувати кіньми, вони самі добре знали вулицю і дім, до якого вони мали повертати.

Часто, коли Ілько розпрягав коні й пустить їх вільно, то вони самі знали конюшню й своє місце в ній. Вони, як

ті роботи йшли на свої місця, де було їхнє корито і їжа. Ілько погладив коні й вийшов з конюшні. Ще раз обвів своїми очима все подвір'я й зайшов до хати докінчувати заяву. Коли починав писати заяву, то думав поставити слова: „що він добровільно вступає до колгоспу“. Але коли докінчував, то „забувся“ про ті слова й заява пішла до канцелярії колгоспу без того добровільства.

Ілько покликав Афанасія, щоб він в останню хвилину перед закриттям канцелярії встиг доставити рішення Ілька.

Коли повернувся Афанасія, то розказував, як він вручив заяву, то вони мало що не подуріли. Підняли такий крик із радості, та повставали із своїх крісел й почали гратулювати один одному й витягли із шафи пляшку горілки й наливали по ширості кожному в склянку. Запрошували й Афанасія випити хоч трошки з цієї okazji, але він не захотів, а Діхтярь Дмитро й Стовпак Іван не могли з радості витримати й казали, що підуть до Ілька й потиснуть йому руку та подякують йому за таке рішення. Бо він визволив їх від багатьох неприємностей, які мали б починатися завтрішнього дня, а вони мали їх виконувати.

Таке рішення про Ілька було обдумане ще в районі декількома партійними головами й передане до Садового. Подібні рішення були надіслані й до інших сіл, щоб таким шляхом розпочати активну працю над селянами, які вагалися вступати до колгоспів.

На другий день управа колгоспу й КНС мусли переробляти всі свої пляни наново. Все здається в них перевернулось. Вони почали голосно скрізь оголошувати, що Ілько розумна людина. Він дав приклад для інших, щоб ніхто не зробив зла для себе й для своєї родини. Ми можемо разом добре зорганізувати працю в колгоспі. Кожний буде мати можливість заробляти в колгоспі

трудодні, на які буде отримувати не лише достатню кількість харчових продуктів, але на кожен трудодень буде видаватись відповідна сума грошей, за які можна буде в крамницях дістати все, що потрібне для життя.

Колгосп уже плянував замовити декілька тракторів і комбайнів, а для молодих хлопців уже цієї зими будуть зорганізовані в районі тракторні курси.

Просили Ілька, щоб він на загальних зборах виступив з промовою, але Ілько відмовився. Однак, багатьох селян почали приходити до Ілька по пораду. Ілько нікого не вговорював вступати до колгоспу, але казав, що нам немає іншого вибору. Мені дали ультимат, щоб за один тиждень зробив рішення. Це настав такий уряд, - говорив Ілько, й коли він це постановив, то він те буде й виконувати, що ми й бачимо вже робиться по сусідніх селах. В нашому районі багатьох уже позаарештовували, деяких повисилали на Сибір, а інших розпродали й лише декотрі повтікали, залишивши свої хати. Дякувати Богові, що в нашому селі ще спокійно, але воно все йде до того, що й тут таке розпічнеться, - казав Ілько.

Отож, мені здається, що коли ми всі підемо до колгоспу, то вибиремо з поважних людей свою управу, яка зможе розумно повести всі справи, й оту голоту, яка тепер управляє колгоспом, ми замінемо й може вдасться якось жити на своїй землі й у своїх хатах.

По такій пораді Ілька, люди почали один за одним подавати свої заяви до колгоспу.

Швець Омелько був заможним господарем і всі думали, що його першого розпродають, але він чомусь один із перших, що вступив ще минулрго року до колгоспу, і його більше не зачіпали.

Ілько виправдувався перед людьми, що він не мав чим догодувати коней до весни й краще нехай їх годує колгосп, бо в них є багато всякого корму.

За тиждень почали забирати від Ілька машинерію й

звозити її на колгоспну площу. На другий день забрали і коні. Земля автоматично переходила до колгоспу. Все, що Ілько посіяв і підготував до посіву, на весну відійшло від нього.

Ілька покищо не кликали до роботи, але він сподівався, що скоро вони це зроблять.

Так бурхливо переходила зима й у Ілька в хаті вже бракувало хліба. Тоді він пішов до колгоспної управи й попросив коней, щоб завезти до сусіднього села мішок кукурудзи, щоб там змолоти муку та мати хоч кукурудзяного хліба. Або подрати кукурудзу на крупи. Йому дали коні й він заїхав додому, та не лише кукурудзу забрав, але й відкрив три мішки захованої пшениці та поклав на воза. Йому вдалося успішно все те змолоти на муку. Ілько боявся, щоб часом те все не виявилось, але обійшлося все без клопоту. Там, коло млина, було багато селян, що мололи також різне зерно на муку. Привозили все, що хто мав. Навіть просо мололи на муку та везли все те додому.

Ілько був радий, що йому вдалося це зробити й забезпечити себе хлібом на довший час. При тому Ілько був безпечним, що до нього ніхто вже не прийде, щоб перевіряти, бож він усе віддав до колгоспу.

В селі було оголошено загальні збори, щоб об'єднати весняну працю та вибрати нову управу колгоспу. Всі зійшлися на призначений час. Вибрали в управу добрих господарів у яку ввійшли: Дуюн, Водостой, Горб, Шостак, Дрига, Дрізд й Каливух. Вони мали зійтись й об'єднати тяглову силу (коней) і робітників та розподілити, де їх вживати на праці.

Тракторів ще не було й комбайнів не сподівались ще мати цього літа. Машинерія мала б бути переглянута й що потрібне мало б бути поправлене.

Здавалось, що все було приведено до порядку, але, коли розпочалася праця, то виявилось, що тягової сили було мало, однак обсягались якимось пощастило, а на

косовицю й молотьбу, то багатьох коней не змогли вже вживати, бо від тяжкої праці вони вже вийшли із сил і їх треба було пару тижнів відгодовувати. Тоді було дано розпорядження, щоб столярі приступили до виготовлення ярем та вжити корів до цієї праці. Коровами мусли управляти жінки. Яка ж це була тяжка праця, щоб навчити тих корів ходити в ярмі та ще й тягти за собою якийсь тягар. А потім, вечором то ще й давати молока. А з району приходили накази, щоб плян здачі збіжжя державі був вчасно виконаний.

Дехто почав проклинати колгосп і ту тяжку працю, яку мусли виконувати не лише чоловіки, але й жінки. Домашні городи люди мусли обробляти вечерами та суботами.

Жінки, які мали малих дітей, мусли рано відносити до дитячих садочків, а вечором їх забирати додому, а також упорядкувати домашні справи. Дати корові, курям, свині їсти, здоїти корову й приготувати їжу для дітей. Це нелегко було, особливо для жінок. Але, дякувати Богові, що це було лише в літні місяці. В іншу ж пору року було для жінок менше роботи.

Із першого змолоченого зерна жита було змелено муки й роздано людям по декілька кілограмів на трудодень. Які ж люди були раді поспробувати цього першого хліба з нового урожаю.

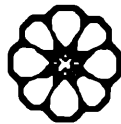
І так скоро літо проминуло і наставала осінь, яка принесла із собою менше роботи для жінок, але досить багато ще роботи для чоловіків. Кукурудза, соняшники, картопля були готові до збору і їх збирали й дещо ховали на зиму, а багато відправляли на виконання державного пляну.

Ілько працював біля будови. Треба було зробити місце для сховку машинерії й побудувати нове приміщення для коней. Було також у пляні побудувати гаража для майбутніх тракторів але всього не встигли зробити й почали надходити холодніші дні.

Марія, дружина Ілька, до роботи не ходила. Вона все слабувала й дома ледве справлялась з тією працею коло хати та коло городу. Катерина також до праці в колгосп не ходила, бо пізно восени мала сина й тому була також вдома. Але вона багато помагала матері в городі та в саду. Насушили багато вишень, а з города зібрали добрий урожай, і все те заготовили на зиму. Ілько кожного місяця відбирав мед із вуликів й здавалось, що зима, яка надходила, не була страшною.

Афанасій працював коло двигуна й отримував кожного місяця гроші, бо та праця не була від колгоспу, а від держави. Тому можна було дещо купити в крамниці, до якої час від часу привозили крам.

17

АФАНАСІЯ ПОКЛИКАЛИ ДО ВІЙСЬКА

Літо проминуло дуже швидко, а осінню Афанасія було покликано до війська й він мусів лишити дружину й маленького сина та їхати не менше, як на два роки служити на оборону держави. Призначили його в артилерійські війська й від'їхав він до Криму, де мав відбувати свою службу.

Ілько дуже скучав за богослуженням, яке відбувалось у Васильківці, й нераз їздив туди потягом. Катерина з Афанасієм в літні місяці бували там частіше.

Ілько довідався, що хтось продавав велосипеда, й він зібрався в суботу та пішов за 10 кілометрів, щоб довідатись про це. Ілько полюбив цю машину, яка була так потрібна для нього в цей час, і повертався звідтам уже не сам, а котив біля себе цього металевого коня. Він часто на нього сідав і не один раз із нього падав, а потім котив знову й так за дорогу він майже навчився ним управляти. Ілько розглянув ту машину, перевірів її стан та переконався, що хоч велосипед був вживаний, але ще добре працювали гальма й колеса крутились плавно, значить шарикові підшипники ще працювали добре. Тим більше, що ця машина була виготовлена за кордоном і називалась „ЛОТВЕЛА“. Навіть ще не вспіла стертись зовсім на ньому фарба і ця назва. Ілько рішив купити цього коня, бож ним він зможе навіть до Васильківки поїхати на богослуження.

Тоді вже випускалися й домашнього виробу

велосипеди під назвою: Українка, Фрунзе і Московка. Але вони були гіршої якості й дуже недоступні для селян. Їх скоро розкуповували по містах й у селі ніхто не мав велосипеда, окрім Хоменка.

Коли Афанасій від'їхав до війська, то стало якось сумно в домі Ілька. Спочатку, коли колгосп забрав коні від Ілька, то було сумно на подвір'ї, а тепер стало сумно і в хаті. Адже Афанасій часто із Катериною співали дуета на зібранні, а тепер крик робив лише маленький внук, який часто кричав на всю хату, виробляючи свій голос.

На випровадження Афанасія до війська приїхав на пару днів додому й Павло. Мати дивилась на синів, а особливо на молодшого, який став тепер поважнішим і розважнішим, і мати була дуже рада не лише бачити його, але й те, що він перебував вдома хоч пару днів. За цей короткий час мати й не роздивилась добре на своїх синів і вони обидва від'їхали з дому.

Вечором, коли Павло стояв на дворі, вискочила, як білка із за дерев Галя й махнула до нього, щоб він прийшов до неї. Батьки Галі були сусідами Ілька й Галя напевно побачила його, що він приїхав. Павло хотів побачити своїх ровесників тут у селі, але він не мав часу, щоб на довше лишитись. Він підійшов до Галі й дивився, як вона стала такою чудовою дівчиною з струнким станом і смуглявим від сонця лицем, що надавало їй особливо принадливого вигляду, та ще й пахло від неї якимись чудовими духами. Привітавшись, Галя передала йому привіт від Тані, яка просила його завтра вечором прийти до клубу.

Павло із вибаченням сказав, що взавтра рано йому трапляється транспорт, прямо до Запоріжжя. Отож, він не може лишатись до вечора. Тоді Галя просила його, щоб він прийшов цього вечора.

-- Але цього вечора буде прощальне зібрання для

Афанасія й я не зможу ніде відірватись, бо для цього я й приїхав, щоб відпровадити брата в далеку дорогу . Й додав:

-- Та й Тані сьогодні там не буде.

-- Алеж я буду там,- відказала Галя. Павло підступив ближче до Галі з наміром зробити якийсь рух, але перше оглянувся назад і побачив там матір, яка йшла кудись із відром, тому він тільки подивився в благаючі очі Галі й відповів:

-- Галю! Дуже хотів би, але не можу. Пробач мені за це. Колись, другим разом я лишусь на довше.

-- Та я бачу, що ти зробився вже якимсь панком і не хочеш лишитись разом із нами, хоч на один вечір, - відповіла Галя. Павло потиснув їй руку й сказав:

-- Бачиш, Галю, уже сходяться люди, мушу йти.

-- А з ким ти їдеш взавтра? Допитувалась Галя.

-- Та ж твій брат Пилип везе повну полуторку машину городини до міста. Він казав, що вже все навантажено й підготовлено й взавтра рано, поки ще городина свіжа, треба буде відвезти. Галя махнула до нього рукою й сказала: До побачення, Павлуша!

Пізно вечором, коли люди розійшлись і в хаті лишилась лише сама своя родина, то батько сказав до Павлика:

-- Ану візьми, сину, олівця й пиши, що я тобі буду казати! Павлуша покійно взяв олівця й чекав, що то батько йому хоче сказати. А Ілько почав з пам'яті йому диктувати дуже важливі для нього місця з Божого Слова. Він лише говорив, де ті місця записані в Євангелії, думаючи, що Павлуша, коли йому буде час, зможе їх перечитати. Він писав все те, але не розумів, для чого то батько все те йому диктував. А по деякому часі почав позіхати й батько бачив, що Павлуша тим мало цікавився.

Однак прийшов час далеко пізніше, коли Павло був на своїх вакаціях вдома, то знайшов ті записки й перечитав, та зрозумів, що, то, батько йому хотів

допомогти у його зближенні до Бога та придбати спасіння для своєї душі. Там було все вибрано з Євангелії про необхідність кожної людини навернутись до Бога, покаятись і прийняти святе за вірою хрещення, та стати членом Христової церкви, по яку Він скоро прийде, щоб забрати її до Себе. А всіх тих, хто не покається, то Бог буде судити за їхні гріхи й вони не побачать тієї радости, яку Бог приготував на небі для всіх, хто Його прийме в своєму короткому земному житті.

Ілько й Марія молилися за Павлушу.

Спочатку вони думали, що він у Запоріжжі знайде молитовний дім та віруючих й буде відвідувати богослуження. Але згодом було вже відомо Ількові, що молитовні доми в Запоріжжі були відібрані владою й віруючі десь поховалися в підпілля й їх тяжко було віднайти.

18

САВКА НАВЕРНУВСЯ ДО ГОСПОДА

Тепер, коли Павла вже не було вдома, а старший син також був у війську, то Ількові якось стало сумно й він згадав про свого собаку Палкана, який був до деякої міри потіхою в господарстві, але і його забив Савка Рубан. Одного разу Ілька не було вдома й здавалось, що не лише родина це відчувала, але й Палкан про це знав та відчував відсутність господаря. І коли Ілько повертався додому пізно ввечером і було вже темно, він спішив, щоб тих пару кілометрів скоріше перейти. Раптом у тій темноті до нього хтось доторкнувся й Ілько від несподіванки злякався, а обернувшись, він побачив коло себе Палкана, який махав радісно хвостом і ласкаво торкався Ількових ніг, а Палкан був великим псом, що своєю спиною досягав вище Ількових колін. Як той собака міг знати свого господаря, що ось він там за два кілометри наближається до свого дому? Ілько цього не міг збагнути.

Але тепер і Палкана вже немає. Його вбивця Савка Рубан. Це був маленький чоловік. Чомусь він не виріс. Казали люди, що йому бракувало кальцію в його дієті, як він був маленьким. Але хто тоді знав де шукати того кальцію й як його вживати.

Цей Савка мав дробовика, рушницю, й ходив на полювання. Афанасій його добре знав, бо ж ходив із

мисливцями з палкою на зайці. А тепер Савка повертався додому від ставка, в якому було багато качок, що плавали в очереті. Однак, на цей раз він нічого не ніс із собою й був дуже розчарованим і сумним, що нічого не дістав. А тут вискочив Палкан і проважав його, коли він проходив біля Ількового двору. Отож, Савка зняв із плеча рушницю й забив на місці Палкана. На той постріл зібралось багато глядачів. Афанасія також вискочив за ворота, але Савки вже там не було, а Палкан лежав коло воріт забитим. Афанасія забрав його, поклав на тачку й відвіз на „скотомогильник“ і там закопав його.

Люди нарікали на Савку й докоряли йому та казали:

-- Коли б Ілько не був баптистом, то ти вдесятеро мусів би заплатити за того собаку.

Сумління Савки мучило його за такий недобрый вчинок. Аджеж він мав часто проходити, коло цього двору й одного разу, коли він проходив, а Ілько якраз стояв там коло воріт, то Савка зупинився й промовив:

-- Дядьку Ільку! Я знаю, що ви злосні на мене за Палкана, але я сам не знаю як то сталось, я думав, що моя рушниця не була заряджена й хотів тільки налякати собаку, але вийшло так, що я забувся витягти із неї патрона й сталось... Він нахилив голову й готовий був заплакати.

Ілько поклав йому руку на плече й промовив ласкавим голосом:

-- Забудься, Савку про це. Я також уже забувся й ніякого гніву на тебе не маю. Ілько знав, що за малий ріст Савку всі зневажають. Навіть діти із нього сміються й коли він проходить, то дражнять: Карлик, карлик! Ількові стало шкода Савки. Адже він ні в чому невинен, що таким малим був. І далі промовив Ілько:

-- Бог усіх любить і Він навчає в Своїх Євангелії, щоб ми всіх любили, навіть своїх ворогів і не мстились за шкоду, яку люди наносять, а віддавали все це для Бога. Він один є справедливий суддя. Бог любить і тебе

Савку. Приходь на зібрання в неділю пополудні, яке ми маємо тут у моїй хаті. Будемо на тебе чекати. Ти почуєш більше про ласкавого Бога. Ілько потиснув йому руку і відпустив Савку, який як прикований стояв коло воріт.

На другу неділю Савка уже стояв коло Ількових воріт і відчиняв фіртку, а коли поглянув на те місце де лежав забитий Палкан, то щось стисло йому груди і він хотів плакати. Але набрав відваги і пішов до дверей та зайшов до хати. Його зустріли там з десятком людей. Ілько привітав його та дав йому місце на лавці сісти біля Миколи Юнаша. Від того разу Савка не пропускав жодної неділі і відвідував зібрання та все більше почав розуміти любов Божу до нього.

Одного разу, коли Онисій проповідував, який відвідав тієї неділі Ілька і говорив, як Христос полюбив світ і зійшов із неба на землю та умер на хресті, узявши гріхи людей, щоб їх звільнити від кари Божої. Христос є Той самий і сьогодні. Він закликає усіх людей до покаяння і готовий простити їм усі гріхи та дати життя вічне по смерті.

Коли стали на молитву, то Савка в перший раз почав молитися і у сльозах просити Бога простити йому його гріхи. Всі були раді, що Савка покався та став християнином.

Савка дістав роботу сидіти на високій вищі, що стояла за селом на горбку, наглядати на всі боки, чи ніде немає пожежі. А коли б зауважив, то мусів бити в дзвін повідомляючи людей про небезпеку. Скрізь по полях уже доспівала пшениця і коли б десь появилася огонь, то все б погоріло. Тому Савка був на важливому місці в ці літні гарячі дні.

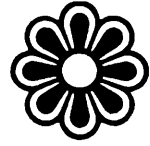
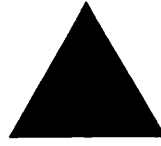
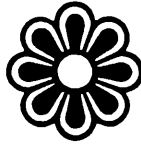
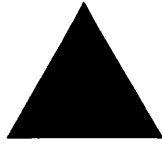
Лізучи по драбині на ту вишку, Савка списав усі шаблі, що вели аж догори, словами із Євангелії. Особливо він любив усе записати з Євангелії, що говориться про любов Божу. Ось там можна було читати такі слова: „Бог є любов”, „Любіть один одного, як і Я вас

полюбив", „Бог любить грішника" и багато інших місць.

Але грішні люди не перестали із нього сміятись, тільки казали тепер на нього, що ось іде маленький баптист.

19

КАТЕРИНА СУМУЄ ЗА АФАНАСІЄМ

Сумно було для Катерини, коли від'їхав Афанасія і якби не малий Юрко, то здавалось, що тажко було б пережити відсутність Афанасія в домі. Вона чекала з нетерпінням на першого листа, а його здавалось так довго не було. Коли час надходив, що листоноша проходив, то Катерина вже його виглядала. Але того дня, коли лист прийшов, то Катерина була така зайнята Юрком, що і її не виглядала. Однак почула голос листоноша, який ще за ворітьми гукав Катерину, тримаючи в руках листа. Це перший лист подумала вона. Що ж він там пише? Читаючи лист, скоро перебігала по рядочках того паперу, на який так довго чекала, а читаючи, пустила сльозу на папір. Мати це зауважила і з тривогою запитала:

-- Може щось недобре з Афанасієм?

-- Ні, я просто так зраділа. Адже це вже місяц, як він від'їхав.

-- Де ж він тепер є? - цікавилась мати.

-- Він ось тут... в Криму. Передає і вам привіт і татові і просить, щоб ми молилися за нього. Перші дні йому було дуже скучно, а тепер починає привикати до всього. Питає, як там Юрко, чи ще не говорить?

-- Нехай ще трохи почекає до того, як Юрко почне говорити. Він ще довго буде кричати і не давати спати матері, але, як Бог нас усіх збереже в здоров'ї, то коли Афанасій повернеться додому, може вже Юрко тоді щось

і заговорить, - потішала мати.

Зима, якось здавалась була того року дуже довгою, бож більше часу свого мусить людина провадити в хаті за стінами й менше було веселих днів. Снігу випало досить багато й треба було добре напалювати хату, щоб було тепло Юркові.

Ілько повідкривав душники у грубі, які були позакривані, коли там була схована пшениця. Тепер груба досить нагрівалась і давала багато тепла на велику кімнату, де перебувала більше часу Катерина. Днем напалювали лише кухню, на якій варили їжу. А коли пекли хліб, то палили в печі дровами й кирпичем, який горів як вугілля й розігрівав піч, в якій опісля пекли хліб. Але напалювали піч лише через два тижні, коли треба було пекти хліб. Кирпичу було заготовлено на декілька років і він стояв цілою загатою, накритий бадиллям із кукурудзи. Дров також було досить, яких Ілько нарубав із обрізків дерев саду.

Ілько в зимі мало працював в колгоспі, а здебільшого щось майстрував у будці, що була біля конюшні. Хоч там не було тепло, але був затишок. Він зробив тачку з двома ручками, а колесо взяв із старого букаря. Ця тачка була потрібна в літі, щоб нею звозити з города картоплю та все інше. Навіть можна було привезти з саду три чи більше підра напаних вишень та висипати на сушілку, яку Ілько зробив із решет віялок, що тепер не вживались.

Катерина мала в зимі багато роботи.. Вона в'язала шарпетки, рукавиці й навіть вив'язала собі теплий вовняний светер. Але ось починалась уже весна. В Україні сонце почало припікати в кінці березня місяця. Скрізь показувались квіти, а сніг навіть по темних закутках не міг більше залишатись, а від теплого повітря потекла вода і звідтам. Кури бігають по дворі та вишукують останні зерна з минулорічного збіжжя, що тут привозилось, вимолочувалось та розкидалось по всіх кінцях великого подвір'я. Тік, на якому колись бігали

котки почав заростати травою, бож по ньому вже не буде накладатись привезені з поля снопи й котки не будуть вимолочувати із них зерна. Цементові тяжкі котки тепер стоять збоку й також заростали травою. Колгосп їх не потребує. Все збіжжя вимолочує велика молотарка, коло якої працюють багато людей. А скоро вже й молотарки не буде потрібно, а будуть їздити комбайни по полю й разом косити й молотити збіжжя. Такого комбайна вже притягнули на колгоспний двір і там його вивчають, але тракторів ще не було й як вони вчасно не прийдуть, то той комбайн буде стояти, бо не буде чим його тягти на поле.

А тепер ще тільки зацвіли сади. Черешні вквічали село білим килимом цвіту й пахощі розносились по всьому подвір'ї. А бджоли, то мали найбільше праці в цей час. Вони носили до вуликів той мед, що тягнули із кожної квітки, й не давали ради, щоб кожну квітку відвідати, але Ілько їм помагав. Він кожного тижня мусів вибирати мед із вуликів і бджоли тоді ще активніше працювали, щоб знову заповнити їх медом. Тепер ще тільки вони носили мед від черешень. А ось ще зацвітуть груші, яблуні, кряжовники (агрус), а за ними акація випустить китиці свого пахучого цвіту й бджоли мусітимуть і з них тягнути ті чудові соки, з яких людина має такий солодкий мед.

Ворота в Ілька тепер ніхто не відчиняє, бож коней і воза вже не було надворі. Ілько тепер виходив фірткою, яка також закривалась на заціпку.

Розказували конюхи Ількові, що коли вони забрали в нього коні й примістили в загальній колгоспній конюшні, то його кінь гризнув одного конюха за голову, що аж волосся обідрав на голові. Тоді конюхи взяли мішалки та так почали бити того коня, що він почав увесь трястися й більше ніколи після того не шулив свої вуха й не кусався, як до нього хто підходив.

Конюхи, що доглядали за кіньми, відробляли свої години, а їм було байдуже, чи коні ситі чи голодні. Адже це не були їхні коні, а колгоспні, й до них не прикладалось особливої уваги й тому в літі коні не витримували тяжкої праці й тому часто бракувало тяглової сили, щоб вчасно всю роботу виконати. Однак цього літа управа колгоспу думає, що прийде механізована поміч. Будуть трактори й тягарові авта та комбайни й модерна машинерія.

20

ЖИТТЯ ПАВЛА ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ШКОЛИ

Павло успішно закінчив навчання у ФЗУ і перейшов до праці в завод. Тут уже були модерні станки. Біля кожного станка був електричний мотор. Трансмiсії вже не було. Він отримав токарний станок і почав свою працю. Дивився на накреслений папір за пляном якого він мав виточити відповідну річ. Павло брав кусок металу, закладав його в станок. Нагострював різець і вставляв його в супорт та почав виготовляти річ згідно з пляном.

Так почалася його щоденна праця в заводі. Кожного ранку він слухав гудка, йшов до роботи, а там надівав халата та ставав до станка. Після 4-х годин праці була перерва на обід. Тоді він виходив за браму заводу. Купляв франзольку за 68 копійок і пляшку сітра й так пообідавши, вертався до своєї праці. Багато токарів обробляли алюмінієві картери. Виточували в них місця для колінчатого вала та цiліндрів. Інші працювали над виготовленням толоків, шатунів та інших речей до моторів. Дехто працював на шліфовальних станках на фризiрочних, що виготовляли шестерні. Інші на стругальних станках.

Дівчата, які покінчили школу ФЗУ, працювали також на станках, виготовляючи дрібніші речі. Вони виточували болти, гайки, шайби та інші речі.

Повертаючись додому до своєї винайнятої кімнати, він

передягався в чистішу одержу та йшов на вечерю в їдальню, що тут була в УКСі. А після, якщо були в кишені гроші, то йшов до міста на розвагу. А коли не було грошей, то проводив час разом із своїми друзями, що замешкували в тій же кімнаті, грали в доміно чи читали книжки, що брали в бібліотеці. Так проходив день за днем і місяць за місяцем. Будучність дуже складна була для робітників.

Із платні частину заробітку відтягали на профспілку, яка мала б захищати інтереси робітників. Але та профспілка була цілком під контролею уряду.

Профспілка мала б бути самостійною й захищати справи робітників. Але Павло пам'ятає лише один випадок із цієї справи. Один робітник, що працював токарем, був жонатим і мав троє дітей. Він не мав відповідного мешкання й подався до профспілки по поміч. Павла з ще одним робітником послали перевірити його мешкання та скласти акт із своїх вражень, щоб подати до Спілки, яка мала б просити завод дати йому ліпше мешкання.

Коли Павло із своїм партнером пішли до того робітника, де він замешкував, то він жахнувся. Там був крутий берег. Внизу протікала вода. Під тим берегом були вириті діри й у них пророблені були дві маленькі кімнати. Стелю було попідпирано декількома стовпами, під якими була поржавіла бляха, яка стримувала землю, щоб не сипалась. По стінах стікала вода на підлогу, яка вкрита була гілочками з дерев. В одній кімнаті стояло два ліжка, а в другій була піч, що опалювалась дровами, і стіл та пару дерев'яних коробок, які служили за крісла. Труба від печі була виведена набік. Двері до того мешкання були вставлені в раму, яка вкладена була прямо в отвір тієї діри. Одежа, що лежала на ліжку здається вся була вогкою. Тут була не одна така землянка, вирита в тій глиняній горі. Там мешкали також якісь люди. Умовини тих мешканців були дуже жалюгідні й Павло все це

описав у акті. Через місяць той токарь, що називався Прядкою, отримав мешкання в одному великому житловому будинку, де була вода й центральне опівання. Але це був лише він один, що отримав таке мешкання, як пам'ятав Павло.

Тепер Павло порівнював і своє мешкання, чи свою кімнату, де замешкувало ще трьох таких як і він робітників. В кімнаті не було кухні. Стояли понад стінами чотири ліжка із маленькою шафою. коло кожного ліжка, а посередині був великий стіл і одна коструля із електричним кип'ятильником, що вставлявся в ту воду, що була в ній. Там кип'ятили чай на сніданок для всіх хлопців, що там замешкували. У шафі тримали одержу, книжки, хліб, цукор, або консерву із згущеним молоком.

Підлога в кімнаті була дерев'яна, а в ній повно блощиць. Кожної суботи хлопці кип'ятили воду, виносили ліжка з кімнати й обливали їх окропом, щоб знищити блощиці, що позалазили в щілини залізних ліжок. На пару ночей був спокій, але з щілин дерев'яної підлоги вилазили знову блощиці, хоч підлога й милась гарячою водою. Хемікалів жодних не було, щоб вивести якомсь чи знищити ті блощиці.

Надоіло Павлові таке жалюгідне життя й так провадити свою дорогоцінну молодість. Він часто думав про якусь зміну й про якийсь прогрес у житті. Коли він не знаходив жодного виходу із цього становища, то дуже переживав.

ПЕРЕМІНА В ЖИТТІ ПАВЛА

В між часі Павлові прийшло повідомлення, щоб з'явився на медичну перевірку, яка свідчила про те, що його покликали до війська. Нехай хто що думає, але Павло із радістю хотів якоїсь зміни в житті й така нагода прийшла йому. Він успішно перейшов комісію і був призначений до Авто-бронетанкової школи, що була розташована в Ленінграді. Це був 1937 рік.

Можна сказати, що в країні тоді ще не було стабілізованого правління. Відбувались арешти високих урядників, запідозрилих в різних заговорах проти Сталіна і його уряду. В Ленінграді кожної ночі цих ворогів вишукували й арештовували. Там свого часу були забиті Кіров, Жданов й тисячі винуватців вивезено в Сибір та знищено по тюрмах. Але Павлові до того не було жодного діла. Він вивчав моторизовану техніку війська. А у вільні години ходив вулицями великого міста. А там було що оглядати. Він ходив по Невському проспекті, що був головною вулицею цього міста та набережною річки Неви, береги якої були всі огорожені цементованими стінами. Дороги в місті в більшості були викладені шистигранними дерев'яними бльоками й коли по тія дорозі їхала карета, то від того не було чути жодного шуму і гуркоту. Історія передає, що місто Санкт Петербург заклав російський цар Петро Перший. В 1917 році із пристані, що була на острові Кронштадт де стояли

військові кораблі, збунтовані моряки з корабля Аврора пустили перші снаряди на Зімній Царський Палац. Через річку, за високою цементовою стіною віднілася Петропавловська Фортеця.

Серед міста більше, як на сто метрів висоти, піднімався Ісаковський Собор, в якому тепер був музей і Пошта. Павлові було там на що роздивлятися й за декілька місяців не можна було всього оглянути. Адже Санкт Петербург був більше, як 200 років, столицею Російської Імперії. Він розбудований був не гірше, як найкращі міста західної Європи. В ньому було все наймодерніше й доступне найновішими винаходами того часу. Трамваї, які їздили, по вулицях, уже були найновіших моделей. Водій лише натискав на гудзик і вже відчинялись передні чи бокові двері, так само і в тролейбусах.

В Запоріжжі Павло пам'ятав, що водій трамваю керував лише машиною, а жінка - кондукторша при вході продавала білети. А коли в трамвай наб'ється багато людей, то вона не може пройти до других дверей трамваю й там люди їхали безплатно. Вона часом кричала, щоб передавали гроші, але ніхто того не робив. Вона тоді пробувала пропхатись на другий кінець і як їй це удавалось, то з другого боку люди їхали без квитків. Одного разу Павло бачив, як вона стояла коло дверей набитого людьми й біла кулаком людей, щоб не чіплялися на сходи, але люди трохи і її не витиснули з трамваю. Павлові було дуже цікаво побувати в тому Царському Зімньому Палаці, коли на екскурсії їхня частина там була. В своєму короткому житті Павло ще ніколи не бачив такого багатства й таких розкішних кімнат, як він там побачив у тому Палаці. Всі кімнати, й залі й коридори були встелені дорогішими єгипетськими та індійськими килимами, а кімната Єкатирини, колишньої цариці, вся вквічана коштовними каміннями - перлами. Світла - люстри по великих

кімнатах висіли посередині й світили сотнями жарівок.

Павлові тяжко було уявити, в яких приміщеннях і в якому багатстві жили царі та правителі, де все блищало золотом і коштовними речами. Після таких відвідин Павло приходив до своїх мешкань і роздумував, порівнюючи, своє життя та своїх краян селян і робітників, що жили в Запоріжжі. Навіть коли б він хотів усе те описати, що він бачив, то у нього нехватило б слів для того.

Однак він трохи в своїх листах описував для батьків та для друзів.

Коли Павло був у Петергофі, - це царський парк, то там бачив при вході, бив угору до 20 метрів фонтан, що виходив із пащі лева, яку відкрив йому біблійний Самсон. Скрізь по парку були асфальтовані алеї й багато виготовлених різних з гіпсу фігур людей і звірів.

Не меншу красу можна було бачити й у так званому парку „Детське село“. Це був особливого роду парк, якого відвідували дворяни й царська еліта.

Природа й клімат у Ленінграді не були дуже привабливі бо місцевість де було побудоване те місто була торф'яна й болотиста. Зима там досить холодна й коли все позамерзає то мажна скрізь їздити, навіть по тих болотах. Багато там відбувається лещатарських змагань бо снігу там випадає багато і довго він тримається на тих просторах. Зимою дороги розчищалися не лише в місті, але й тї, що доходили до нього. Бувало Павло їхав машиною по тих дорогах поза місто й сніг був по боках дороги дуже високий й часами здавалось, що їхав у якомусь тунелі.

Як їхав Павло літом дорогами, що поза містом, то майже ніде не бачив поля, все були ліси, а коли траплялась відкрита площа, то вона була зарослою травою, яку косили на сіно. В одному місці він навіть бачив невелику площину, що була засіяна ячменем. О, як то було приємно побачити Павлові те поле. Але крамниці в місті були завалені всякими продуктами й городиною та

овочами. Павло в перший раз там побачив помаранчі й банани, та скрині, наповнені виноградом.

22

ПЕРЕБУВАННЯ ПАВЛА В ЛЕНІНГРАДІ

В літні місяці вся їхня танкова частина виїздила з міста й жила далеко за містом в наметах, а великі площі давали можливість практикуватись в їзді на різних тягарових машинах та на танках. Тут були й полігони, на яких відбувалась практика в стрільбі не лише з кулеметів, автоматів, але й з гармат, що були встановлені на танках.

Вивчав там Павло від маленьких танків Т-27 та амфібія Т-38, а найбільше вони вивчали та практикувались на танках великих БеТе -7 та трохи меншої, але досить практичної Т-34, яка була лише у випробуванні. Великі танки порушувались 12-ти циліндровим мотором в 700 кінських сил. Цей удосконалений мотор ставлявся й на швидкохідні катери. Мотор працював без жодних клопотів й Павло любив ці мотори. Озброєний танк був кулеметами й 45-ти-міліметровою гарматою, а стрільна були розривні, фосфорні й протитанкові. Приціл на танкові був пероскоп, подібний до того, що ставлявся на підводних човнах, як дехто думав. Потрібно було лише навести на перехрестя вашу мішень і стрільно туди полетить, а коли б ви за першим разом не попали в ціль, то друге стрільно вже полетить без помилки в мішень.

Ці танки були великі й могли розвивати швидкість до 45 кілометрів на годину. Й коли таке велике громадище їхало та ще й з такою швидкістю, то летіла земля від гусениць від нього на всі боки, а як в'їхав у калюжу, то вода летіла від танка на 20 метрів. Тому по вузькій

вулиці села треба було їхати дуже поволі, щоб не обкидати сусідніх хатів болотом. А часами молоді хлопці це й робили на збитки.

Павло згадав, як вони однієї зими мали бойову практику, але не з машинами, а особисту підготову персоналу до акції. Рано, ще коли було темно, всіх вояків було піднято по тривозі й кожний скоро одягнувся, взяв свій наплечник і рушницю на спину, іа лещата у руки, й вирушили в похід за місто. Там понадівали лижі й пішли в роздріб по лісі. Сунули лещата по твердому снігові й здавалось, що не було жодної проблеми. Але коли пройшли декілька кілометрів, то став наплечник тяжким рушниця стала непотрібною. По сигналу на десятому кілометрі був збір на перекуску. Мороз був не дуже дошкульний того дня. Однак дехто із вояків спізнився на цілу годину. Коли ж закінчився час перерви, а ті, що запізнились мали всього 10 хвилин спочинку й мусли знову рухатись на наступних 10 кілометрів.

Коли, надвечір досягнули бажаної мети, то тепер треба було робити місце на ночліг. Вибирали місце, розчищали сніг, рубали молоді сосни й робили з них курені. Всередині куреня розпалювали огонь, а навколо кожен собі наносив гілля й зробив місце на спання. Був добрий затишок й від костра наповнився курінь теплом. Підіставали із наплечників їжу й повечеряли, а з снігу натопили води й був добрий чай, щоб запити ті сухі продукти, що складалися із котлет і хліба, який вспів уже трохи примерзнути.. На ранок під'їхали вантажні машини, що були на недалекій дорозі, на них було брезентове накриття й повернулись до міста до своїх казарень.

Дехто в дорозі потер свої ноги й ходив на перев'язку до санітарної частини, а декотрих ще в дорозі підбирали машинами, бо вони не могли далі йти. Але це були лише одиниці, а переважна кількість вояків була готова до наступної практики.

В зимі були в більшості теоретичні заняття по клясах, а літом була практика на машинах. Павло уже міг управляти не лише великим танком, але й Іздив вантажними автами, яких була уже достатня кількість у військових частинах. Найтяжче було п'ятитонне вантажне авто ЯГе, потім тритонове ЗІС й менше півторатонне. В зимі цими автами возили до казарм дрова з лісу. Це була добра розвага після теоретичних занять і кожний хотів бути на такій роботі, щоб побувати на свіжому повітрі.

У другому році своєї служби Павло уже був невеликим начальником. Прибули до частини новобранці, а старших уже навчених було розіслано по всій державі до танкових з'єднань.

Коли Павло дивився на цих новобранців, то бачив їх, які вони були необтесані, але за рік із них уже будуть добрі, витреніровані й загартовані на морозі й різних вправах, гідні до акції вояки. Багатьом із них було тяжко привикати до нових обставин, а особливо до військової дисципліни. Вони згадували свій тихий дім і дбайливу матір, яка завжди прощала всі провини й не нарікала. А тут за маленький непослух карали губвахтою, або працею на кухні допізна, а рано треба було вставати разом із іншими до військових занять. Були й непокірні жовніри й таких після декількох штрафів відсиляли в піхотні частини, а там їх чекала ще гірша несподіванка й тяжкі кари за в'ялість і непослух. Коли такий вояк відсидить у темній камері декілька днів на сухому кускові хліба, якого запивав склянкою води то , коли повертався до частини, то вже старався більше не помилятися, щоб не потрапити знову до того страшного місця.

Одного разу Мошковіч Вінямин дав знати Павлові, що деякі жовніри йому підлегли, що тепер працюють в

гаражі біля машин, є п'яними. Де вони дістали п'яних напиків Павло цього не знав. Але догадувався. Бо вчора був вихідний день і багатьох із них були в місті й можливо там дістали всього, що хотіли. Але це суворо заборонялось, бо п'яна людина могла наробити великих збитків, оперуючи машиною. Павло мусів це донести до вищого начальства. Бо коли він цього не зробить, то буде сам відповідати за злочин його підданих. Павло знав, що хлопцям за це буде кара й то не менше двох днів губваhti, яку Павло мав право сам на них накласти, але він цього не хотів робити. Бо ті хлопці були відважні й на все готові. Вони були з-за Уралу: Клочков, Дронов, Мітюнін, Васілев та інші.

Павло, перед тим, як іти докласти скаргу на них, пішов перше побачити хлопців та переконатися в їхній провині. Він хотів поговорити з ними та сказати про небезпеку для них за п'янство. Хлопці дійсно були в доброму й веселому настрої й Павлові не треба було їх перевіряти, бо вже було по них видно, що вони підпили трохи, але працювали коло машин. Вони скинули гусеницю в одного танка й замінювали секції, що десь натрапили на каміння й трохи погнулись. Хлопці вислухали Павла й просили його зачекати хоч 15 хвилин з докладом, а потім уже можна було йому йти до начальства.

Скоро після донесення їх усіх було покликано до штабу. Капітан рішив не кликати доктора, щоб той перевірів, а рішив зробити це сам. Він покликав їх ближче до себе й зауважив, що замість алкоголю від них було чути бензиною й тому лише загрозив їм та відіслав до їхньої праці, а жодної кари не наклав на них. Хлопці сказали йому, що вони продували проводи, що вели до карбюратора, й були забиті якимсь брудом, можливо від порохів минулотижневих маневрів. Капітан знав цю хитрість хлопців, але доказу про це не мав, тому й відпустив їх.

23

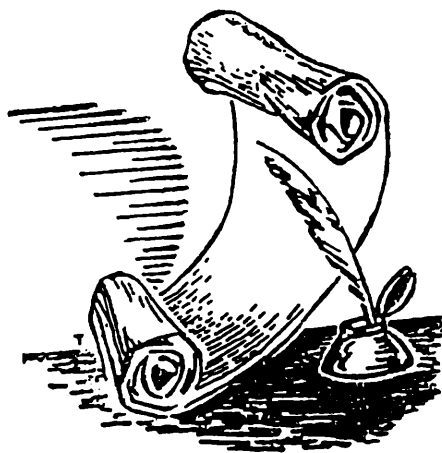
ПРИГОДИ НА ВІЙСЬКОВІЙ СЛУЖБІ

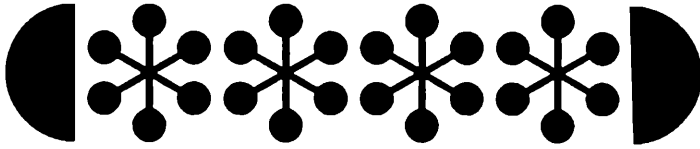
Згадав Павло ще один подібний випадок на своїй дорозі служби.

Всі будинки й гаражі військової частини та склади боєприпасів були під охороною всі 24 години. Призначався черговий і до десятка вартових, які мінялися через кожних 2-3 години й вартували ці об'єкти. Кожний вартовий був на такій віддалі, що міг бачити свого сусіда. Коло кожного вартового був телефон, щоб в разі потреби дати знати черговому.

Звечора Павло зайняв своє місце й розвів вартових. Нічної пори один вартовий потелефонував, що він не бачить свого сусіда, що він там ходить. Павло негайно відправився на те місце варти й коли наблизився, то побачив, що вартовий сидить на ступенці однієї машини й не рухається. Павло тихенько підійшов до нього й зауважив, що він спить. Павло хотів зняти з рушниці багнета, але вартовий тримав рушницю між колінами й цей рух розбудив вартового. Коли він розкрив очі й побачив перед собою чергового, то дуже злякався, бо знав, що за сон на варті буде велика кара. Павло погрозив йому й пішов. Вартовий знав, що в таких випадках зараз йому прийде зміна, а його поведуть прямо до губвакти. Але так не сталось. Павло порушив військове правило і взяв усю цю відповідальність на себе та пожалів вартового, який перед цим був цілий день на польових

вправах, які не лише його, але всіх добре змучили. Але інші пішли на відпочинок, а декотрим із них припала доля йти на варту. Мітйонін чекав на зміну, але вона прийшла в нормальний час. Після, Мітйонін чекав ще кожного дня на кару цілий тиждень і перебував у великому страху, а вона не приходила й він переконався, що ніхто не знає про його провину, окрім чергового. Опісля, той жовнір був дуже ретельний на всіх своїх ділянках служби й та мовчанка виправила його більше, ніж кара, яка йому належала.

24

ЧУЖИЙ КРАЙ І ДОВГА СЛУЖБА СТАЛИ ТЯГАРЕМ НА ДУШІ ПАВЛА

Але не все тішило Павла в його військовій службі. Він часто згадував свій дім, своїх батьків і їхнє побожне, чисте й спокійне не лише поведження, але і все їхнє життя. Вся ця шумлива служба, наповнена щоденним життям з безбожниками, а з цим пов'язане і їхня брудна мова, яка від самого раня й до пізньої ночі наповняла Павлову голову й ця служба вже ставала затяжкою для нього. Часто вже йому не був милий ні Ленінград, ні розкішні царські палаци, не була мила вся та техніка, якою він на початках дуже захоплювався. Він з нетерпінням чекав закінчення всього цього, щоб уже якнайскоріше від'їхати з цих лісів і болотистих міст та від цих старинних будинків та цієї модерної краси великого міста та сховатись у тихе й спокійне українське село. Поглянути ще хоч один раз на ті чудові просторі рівнини, які пишались засіяними ланами та квітучими садами. Та про ті чудові ріки: Терсу, Вовчу і славний Дніпро. Навіть мало його тішила симфонічна оркестра, на яку йому дали безплатного квитка, і він її відвідав. Сотки людей там сиділи й втішались чудовою музикою, а Павла здається менше цікавила музика. Він дивився на людей, абсорбував їхнє захоплююче сприймання та разом із тоном музики змінювалися і їхні лиця. Особливо він зауважив одну вже досить стареньку жінку, яка

прикладала то знімала із свого ока побільшуюче скло. Часами здавалось, що вона ось, ось заплаче від тієї музики, а потім знову веселішало її лице.

Павло зауважив, що між усіма людьми було дуже мало молоді і на нього наводило це смуток. Не дуже тішила його музика. Напевно умовини життя в чужому краї відбивались на його лиці й затемнювали красу симфонічної музики, яка мусіла б додатньо відбиватись на його молодому ще чутті до всього доброго й приємного.

При такому роздумуванні він згадав про Таню. Адже вона там напевно тепер десь учителює й втішається всією красою української природи. Час від часу вона приходила йому на думку, але та думка скоро десь зникала й довго не появлялась. А тепер він рішив написати їй листа. Він не знав, де вона тепер є й чи вона ще вільна. Він написав короткого листа на адресу її батьків і чекав, чи прийде якась відповідь на нього. Але довго йому не прийшлося чекати. Лист прийшов. Він був дуже цікавим і дорогим для Павла. Вона писала його чистою українською мовою, а це нагадувало Павлові Україну, рідні землі і всю її природу, за якою тужила Павлова душа. Той лист Павло носив із собою деякий час і перечитував його багато разів. Він збудив у нього не лише тугу за своїм краєм, але й збудив надію на краще майбутнє. Адже Таня його не забула. Вона думає про нього й у листі все описала так ласкаво, ніжно й сердечно. Воно відображало особливу любов без жодних нарікань і найменшого гніву. Рівнесенькі літери одна біля другої лягли рядочком на чистому папері а в кожне слово вона вклала не лише свою думку, але й свою душу.

Павлові здавалось, що вона збирала всі найкращі перли й хоронила їх у чистій посудині, а тепер висипала в тих словах для нього, щоб викликати в Павла найкращі почуття, які тільки можуть бути в людини, коли вона

отримає ці перли у свою власність. Павлові здавалось, що вона тим листом хотіла викласти ті перлини й сказати йому: подивись, Павлуша, ці перли, то це я сама. Бережи їх. Вони твої. Вони зберігаються для тебе. Вони пильно охороняються й хочуть збагатити й ошчасливити тебе. Адже ти достойний, щоб ними заволодіти й користуватись ними по всі дні твого життя. Вони у твою власність будуть затверджені державною печаткою й законами природи будуть оправдані.

Коли Павло читав те все, то йому здавалось, що Таня писала золоті слова й над ними він довго роздумував. Бо думки Тані були дуже розважними й вона уміла їх покласти на папір приклавши все своє знання, яке вона набула в школі, й висловлювала свої дозрілої молодости почуття. Але Павло теж відчував, що ці почуття можуть мінятися, або губитися, коли минають місяці й навіть роки, а мрії не виповнюються, що сталося й у Тані, про що мова буде пізніше.

Павло був так втягнутий у свою службу, яка зобов'язувала його всі 24 години на добу, й він не думав, що так важливим було написати того листа до Тані. Аж тепер, після двох років свого перебування й своєї служби в Ленінграді, він мав трохи більше вільного часу й коли йому та служба дійшла до найвищої точки його юнацького почуття, то тоді він тільки написав був того листа до Тані.

Вона в листі змальовувала не тільки закінчення десятирічки, але й закінчення учительських курсів, що також тягнулись майже цілий рік, і тепер дістала працю в сусідньому селі та викладає деякі предмети в десятирічці.

Таня не забула також описати про природу, яка чарувала в літні часи своєю красою всіх мешканців тієї землі. Про квіти навколо кожної хати, про каштани, які закривали своїм розкішним листям не лише кам'яні стіни шкільних будинків, а також заглядали й у вікна своїми зеленим листям. Вона описувала не лише про тихі

зайняття школярів по клясах, але й про шумливі спортові години на широкій площі, що була біля школи.

Раніше, коли Павло перебував в Україні, то не дуже звертав увагу на природу. А тепер, коли він перебуває тут на півночі, де не було тих розкішних овочевих садів і тих розлогих засіяних різним збіжжям ланів, то він згадав слова Тараса Шевченка, коли він був на засланні й писав:

І тут степи, і там степи,
Та тут не такі,
Руді, руді аж червоні,
А там голубії.

Лист Тані розбудив Павла й викликав тугу за всім тим краєм, де так багато сонця й різного добра, яким нагородив Бог Україну. Він хотів сьогодні все те бачити й втішатися всім тим незабутнім, що лишилося в його пам'яті.

В другому листі Таня описувала про своє щоденне життя й пригоди. До неї був залицявся директор школи, а він був на 12 років старший за неї. Він викликав її до своєї канцелярії й там освідомився про це перед нею. Таня чемно йому відповіла, що вона має хлопця, який тепер відбуває свою військову службу, й вона на нього чекає. Директор був виrozumілою людиною й після цієї спроби він дав їй спокій.

Потім розказувала про другого учителя. Цей був уже молодшим, але вона його не любила за його нетактовне поводження. Бувало, що по закінченні денного навчання у школі він завжди хотів із нею йти разом додому, але вона втікали від нього задніми дверима й коли він довідувався про це, то дуже злостився. Не один раз вона мусіла йти додому в супроводі директора школи. Його нетактовність одного разу виявилась, коли вони мали практику хору, складеного з старших студентів і учителів. Цей хор мав співати вечором на концерті випускників, що закінчили школу. А той учитель був диригентом хору. Таня ставала завжди у задніх рядах, а

він, одного разу простягнув руку до неї та вхопив її за груди й витягнув наперед та сказав:

-- Мусиш ставати там де диригент хоче, а не там із-заду! Вона тоді розплакалась і більше не брала участі у хорі.

Тоді вона пішла додому й згадала лагідний характер Павла, який ніколи не грубіянив не ругався й не злостився. Його слова були завжди ласкавими, співчутливими. Із ним приємно було перебувати. Після цього випадку, вона ще частіше думала про Павла. Тепер, вона хотіла б упасти на його груди й вилляти всю свою обіду, яка так вразила її молоде почуття. Адже вона не могла передати цього навіть своїй рідній матері, а Павло, вона вірила, що її мігби зрозуміти й розділити із нею цю обіду, яка б стала для неї трохи меншою.

Але Павла тут немає, його тримає служба й чи я дочекаюсь його, - в горі своїм роздумувала Таня. Вона далі розмовляла в думках з Павлом: „Зрозумій мене Павле, що я переживаю тяжкі обставини й знаходжусь дуже розчарована життям“. Таня знову заплакала й так сидючи на кріслі, здавалось була дуже змучена й задрімала на кріслі. Ніч уже заглядала у вікно її кімнати й коли пробудилась, то пішла умитись холодною водою, тоді їй легше стало й вона почала підготовлятися до завтрішніх лекцій, які мала викладати.

А найбільше її теризував один військовий пілот. Він приїхав на свої вакації на два тижні й коли її зустрів, то зараз хотів заручитись, але вона сказала йому, що вона зайнята. Однак він не давав їй спокою й коли був п'яний, то кричав на всю вулицю, що той твій хлопець не вартий мене. Я є пілот, казав він, і літаю понад хмарами. Я звідтам тебе побачу й відшукаю, куди б ти не виїхала, де б ти не сховалась. Я не дам тобі спокою аж доти, доки не побачу тебе коло себе! Добре, що він був лише два тижні й відїхав на свою працю. А коли б так не сталось то мусила б втікати кудись у друге місце, писала Таня.

Павло хотів би допомогти Тані й захищати її своїми міцними руками з яких, здавалось йому, ніхто не міг би вирвати її від нього.

Павло не знав, коли його звільнять і як йому улаштувати своє життя в майбутньому.

В советській армії служили по два роки в регулярних військах, а в моторизованих частинах три роки, в морському флоті 5 років. І хоч Павло вже був на третьому році своєї служби, однак уряд міг їх затримати й на довше, коли б на це була потреба.

ДВОТИЖНЕВІ ВАКАЦІЇ

Коли Павло скінчив свої два роки служби з котрих перший рік були невпинні теоретичні зайняття в Авто-Бронетанковій школі, а другий рік докладна практика на машинах й поглиблення технічної науки, то на третій рік, декотрих із передових студентів, лишили бути учителями в школі, в тому числі й Павла, а інших вишколених танкістів було розіслано по всій країні, де були моторизовані частини. Новий набір студентів почав прибувати до школи.

Павлові стало дуже сумно на душі й він не знав, де подіти той переходовий час й що з собою зробити. Але ось він отримав телефон, щоб з'явився в канцелярію штабу. Коли він пішов туди, то йому там вручили квитка на поїзд, щоб їхати на двотижневий відпуск додому.

Павло не зміг від радості збагнути цю перемену. Ввесь той смуток, який він мав десь у тій хвилі подівся й у нього вирости крила й він, як мала дитина підскакуючи, повернувся до своєї кімнати. Декількох його партнерів також отримали такі вакації

На другий ранок вони вже були на станції й чекали на свій поїзд, що мав відправлятись на Москву. Його друг Воробіюв Іван був з Москви й порадив Павлові побути лише один тиждень вдома, а потім приїхати до нього в Москву й він покаже йому всі видатні місця, що є в тому місті. Павло погодився на таке запрошення й вони розлучились із ним на московській станції.

Тепер Павло їхав сам й обдумував пляни свого короткого перебування на своїй батьківщині. Рішив пару

лише днів побули в батьків на селі, а останні 5 днів перебути в Запоріжжі в свого брата та мати спільність із друзями з якими він розлучився два роки тому. На ньому були сині штани й сорочка з відзнаками на комірі та широкий пояс із наплічником через плече. Адже він тепер не був простим жовніром.

Зустріли його батьки з великою радістю, але й з схованим смутком. Вони думали, що він уже зовсім звільнений із своєї служби, але виявилось, що це був лише його короткий відпуск. В першому дні він мав майже весь час розмову з своїми батьками. Вони розпитували його, а він цікавився всім їхнім життям. Другого дня він обійшов своє подвір'я й пішов до саду та там присів щоб зачарованими думками побігати скрізь, де він виростав і провадив юначі роки. Пообідавши, він ще послухав жужання бджіл та рішив відвідати ставок. Перейшов по греблі, що відгороджувала воду від глибокої балки, що була поза греблею. Послухав шелест очерету, в якому співали пташки та бовтались десь дикі качки. Подивився на ті місця де він колись сідав та ловив рибу й часами раки, прив'язуючи до вудки кусок білого м'яса із жаби, яке любили раки й чплялись за те м'ясо своїми клешнями, аж поки він не витягне їх з води на берег. З людьми він майже не зустрічався, бо вони були на своїй праці.

Згадав також Павло про Таню. Адже вона тепер учителює в сусідньому селі й до неї добратись Павло не мав жодної можливості. Хотілося хоч на хвилинку побачити її. Це була б велика несподіванка для неї. Але через те що часу не було в Павла, й він вважав, що це не принесе великої користі бачити її на декілька хвилин, а лише збудить велике хвилювання, як у неї, так і в нього. Він лише згадав про їхню переписку й про ті листи, якими вона дуже піднімала його на дусі, що давало йому енергію до дальшого виконання своїх обов'язків. Адже вона писала ті листи дуже розумно й розважно й він не

міг легковажно все те приймати. Він надіявся, що вона буде й надалі відвідувати його своїми листами.

Однак він дав їй знати, що його адреса може скоро зміниться. А про цю відпустку, й ці короткі відвідини Павло і сам не знав. Отож і вона не знає, та й інші люди в селі не бачили його.

Коли дехто із його знайомих довідались про нього, то він уже був в дорозі до Запоріжжя. Павлова мати заплакала, коли він відходив із дому. Адже вона на нього ще й добре не роздивилась, - казала, витираючи сльози. Батько також не без хвилювання відпустив з молитвою сина в невідоме майбутнє. А коли батько молився, так щиро прохаючи милости в Бога для свого сина, щоб Він хоронив його там на службі й не дав загинути між тими грішними безбожниками. То під час тієї молитви затривожились душа й у Павла й він не тільки сказав „амінь“ на ту молитву, але й витер сльозу, що непрохано показала по його обличчі. Він дійсно був змучений тим дворічним життям і йому так хотілося хоч трохи спочити від усього того, звідки він виїхав лише пару днів тому. Але такого звільнення ще не передбачувалось.

Їхав він до Запоріжжя. Там зупинився у свого брата Афанасія. Поговоривши із ним, вони поїхали до міста, об'їхали цікаві місця, побували в крамницях. На той час уже не було жодної проблеми з продуктами. Все можна було купити в крамницях до їди, а кіоски на ринкові були переповнені різною городиною, яку привозили колгоспники й приватні господарі до міста на продаж. Зайшли й до кіоска, де продавець продавав городину, яку привезли із Садового. Він пізнав Павла й вони там розговорились про різні речі.

Павло нагадав йому про той випадок, як він ще ходив до ФЗУ й сталася пригода для продавця. Він, чекаючи на городину, яка не приходила, й рішив поїхати додому, а як він від'їхав, то прибула машина з городиною і її треба було, поки вона свіжа, зараз же розпродувати. Шофер

не знав, що робити, а потім згадав про Павла, що він тут є, і коли знайшов його, то дуже просив, щоб він прийняв ту городину, бо продавець повернеться щонайменше за два дні, бо він поїхав за 75 кілометрів додому, а за той час городина не лише пов'яне, але й зіпсується.

Павло рішив прийняти те прохання й із своїм товаришем все те виладували, а на другий ранок відкрили кіоск. Покупці ставали в чергу по свіжі помидори, моркву, капусту, перець, огірки та зелену квасолю й зеленим добірним горохом. Хлопці були грамотніші за того продавця й моталися на всі боки. Вони не потребували багато часу щоб підрахувати ціну за 5 кілограмів помидорів, два кілограми моркви й ще чогось іншого. Продавцеві того всього треба було б продавати цілих три, або й чотири дні, а вони розпродали все те за один день. По деякому часі, коли приїхав продавець, то був не дуже задоволений і сказав:

-- Як же ми тепер розрахуємось за все те? Хлопці відповіли:

-- Немає жодних труднощів. Ось на списку стоїть ціна кожного продукту. Ось тут із колгоспу папір, на якому стоїть, скільки кілограмів було привезено всього й ми зараз підрахуємо й віддамо тобі гроші. Продавець трохи подумав і згодився на все. Коли хлопці виплачували йому гроші, то він бачив, що ще в них гроші лишалися, але причепитись ні до чого не міг, бо вони заплатили йому точну ціну продажу. А хлопці були мудрими, а він незнав того. Вони мали право, коли городина трохи прив'яне, то треба йти й зареєструвати її на нижчу ціну. Й пополудні один із них пішов і те зробив. Але через те, що городина була ще свіжою, то вони розпродавали її по першій ціні й тому мали надвижку для своєї кишені.

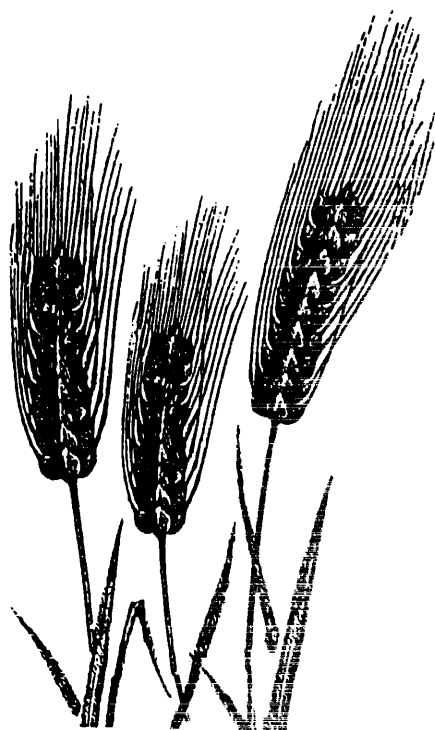
Продавець полюбив хлопців і часами їх кликав після того на поміч й давав їм трохи заробітку. Павло радий був поговорити з продавцем, який не мав багато свого краму до продажу й мав вільний час, щоб влітати

його для земляків. Афанасія був вільний від праці на той час і рішив познайомити Павла із молодими хлопцями й дівчатами, що були віруючі. З нагоди перебування Павла в Запоріжжі молодь рішила влаштувати спільний вечір. Афанасія запевнив віруючих, що хоч його брат і буде у військовій одежі, то його не треба страхатись, бо він виховувався у родині віруючих.

Павло в перший раз побував на такому християнському вечорі. Афанасія представив усім свого молодшого брата й сказав, що він не є партійним. Він лише виконує свою службу, і його не треба боятись. Вечір був переповнений різними співами духовних пісень. Дехто розказував вірші. Співали всі разом, а також були й окремі точки дуетів, тріо і сольо. Павлові все те так сподобалось й він не знав, як усім подякувати за те, що вони для нього це все зробили.

На другий день вечором в одній хаті було скликано молодих і старших на богослуження. Було покликано також Афанасія й Павла. Павло слухав Слово Боже і проповідь та чув не лише спів, але і ширі молитви віруючих. Він пережив особливе благословення на тому богослуженні і він відчув, що до його душі стукав Христос, щоб він впустив Його до свого серця, й він це зробив. Коли стали на молитву, то він відкрив уста й набрався відваги, щоб хоч коротенько подякувати Богові за цю нагоду, яку Бог улаштував у його житті. Адже він давно вже молився тихо до Бога, коли він був у тяжкому становищі на своїй службі, а тепер навіть, не думаючи про це, коли він їхав на свій відпочинок, що може таке статися.

Перед його від'їздом до Москви, молодь улаштувала йому прощальне зібрання. Для нього було багато побажань, й коли він тиснув тій молоді руки, які вони йому подавали, то казалося, що він їх ніколи не забуде.

26

ПАВЛОВЕ ПЕРЕБУВАННЯ В МОСКВІ

Час дуже скоро проминув і Павло від'їхав, щоб далі провести свій відпочинок уже в іншій атмосфері.

На умовлений час Іван зустрів Павла на станції. Одну валізку Павло наповнив різними ласощами, бо в Москві було все дорожче й не все можна було дістати з продуктів, як це було в Запоріжжі. Тим більше, що Павло думав перебувати тут на ласці свого друга і його матері, яка опікувалася ними й була доброю кухаркою. А Павло привіз пару кілограмів сала й ковбас та солодкого молока в консервах.

Ось і розпочалася їхня мандрівка по цьому великому місті. Побували вони в парку Сокольніки, в музеї імені Леніна. А потім поїхали на Сільсько-господарську виставку, яка тоді відбувалася в тому місті. Там вони відвідали майже всі павільйони союзних республік. Особливо Павла все те захопило, бо він не знав, що в кожній республіці виготовлялось так багато різних речей, яких він ніколи не бачив у крамницях. Особливо його захопив павільйон України. Там лежали цілі купи різної матерії й сукна, купи хромових шкір чорних і жовтих. Заповнені прилавки різним обув'ям. Далі різні хустки, костюми чоловічі й жіночі, сукенки й сорочки. Павло дивився на те все й думав, а чому ж він того всього не бачить у крамницях? А далі йде вся машинерія. прачки, велосипеди, електричні мотори, вітряки, жарівки, цвяхи, болти, гайки. Також було повно різних меблів: крісла,

шафи, столи, ліжка та всяка всячина. І це все випродуковувалось в Україні. Зайшли вони також у відділ, де показували вантажні машини, мотоцикли, особові авта, трактори, літаки малі й великі, човни й макети кораблів та різних автобусів і моторів різного ґатунку дізельових і бензинових.

Павло після оглядин подумав: Україна дійсно тепер є індустріальною країною, але їй бракує, щоб того всього вироблялось більше, щоб можна було задовольнити всіх людей тим багатством. Іван казав, що машинерії вже виробляється багато, але вона ще не є найкращої якості. А потім він казав, що її багато вивозять закордон в обмін на такі модерні машини, яких ще в нас не виробляються. Тому в нас є недохват всього того, що ми тут бачили.

Щоб передивитись докладніше і другі павільйони їм не досить одного дня, вони мусіли ще й на другий день приїхати на виставку та обійти й хоч трохи заглянути в кожний павільйон та мати уявлення про те, що вони живуть у великій державі.

Павло погоджувався з Іваном, але старався згадати вираз одного письменника, але не міг точно запам'ятати все те що письменник сказав про Росію. Щось було подібне у його виразі:

„Ты и обширная,
Ты и богатая,
Ты и обильная,
Ты и безсильная -
Матушка Руссь”.

Їм лишався ще один день, а ще так багато вони мали обійти. Однак найперше Іван сказав, що треба нам піти сьогодні на Червону площу й подивитися, що там лежить у Мавзолеї, що люди стоять кожного дня в черзі. Бо хоч то нам може й не дуже важливе, але будуть люди питати: „Ти був у Римі і папи не бачив?” Й вони поставали в чергу, яка швидко проходила, й зупинитись там було не вільно й варта перевіряла кожного проходячого чи він

часом нічого не мав у своїх руках, чи за своєю пазухою.

Все обійшлося добре й вони об'їхали ще деякі місця й повернулись змучені додому. Після всього Павло лише подумав: хіба ж це був їхній відпочинок? та ж вони більше почувались змученими, ніж перед тим, як виїхали з своєї частини. Але відвідинами Запоріжжя він був дуже задоволений. Йому здавалось, що тепер легше буде докінчувати свою службу в надії, що по поверненні він знайде собі чудовий куточок спільності з людьми, яких поводження є відмінне від того, в якому він перебуває тепер.

Мати Івана була дуже приємною жінкою, вона була вдовою й мала лише одного сина Івана, який ще перед покликанням його до війська працював шофером, і для матері це була велика поміч фінансова. А коли він від'їхав, то вона за ним дуже скучала. Перебування Івана на вакаціях було для матері дуже приємне. Навіть коли приїхав Павло, то вона відносилась до них з особливою увагою. А вже за те, що вона для них кухарила, то немає що нарікати. Вона уміла, здається навіть із грибів приготувати таку смачну їжу, що Павло дивувався її умінням це робити, й одного разу він дуже прихильно висловився про це. Вона подякувала йому за похвалу й сказала, що вона вже 30 років працює в одному ресторані, приготівляючи різну їжу, і той ресторан отримав похвалу не лише від відвідувачів, але й від контрольної комісії здоров'я.

Вечором пішли хлопці до міста й купили деякі дарунки своїм друзям, що не мали такої нагоди побувати на двотижневих вакаціях. Іван накупив тузовських попівосів, а Павло купив бритвочки до голення й ручки до писання.

Рано хлопці зібрали свої речі й відправились на поїзд та вирушили до Ленінграду закінчити свою службу.

Коли вони приїхали, то мешкання їхньої частини

вже були переповнені новобранцями. Частина - чи Авто-бронетанкова Школа знаходилась у місті й розташована була в комплексі інших будинків, що стояли стіною від вулиці. Вхід був лише через один великий прохід, в якому була встановлена брама, й коло неї стояла варта день і ніч. Всередині був великий двір чи площа, викладена добірним камінням. Навколо були житлові кімнати для танкістів, а також класи, з вивінуваним всім потрібним для навчання. Всередині були гаражі, в яких знаходились вантажні авта, танки та бронемашини. У тому дворі мали муштру жовніри, а також для муштри виходили за браму на відкриті місця і там відбували свої вправи.

По вивченні теорії рушниці й кулемета виїздили за місто на полігон для практики в стрільбі по мішенях. Декілька таких виїздів було зимою, а в літні місяці всі вони виїздили за місто, там відбувалось практикування на машинах і там перебували й ночами, живучи в наметах. Там було багато будинків, складів і гаражів, там була й кухня та їдальня. Там було багато свіжого повітря й велика переміна в житті від тих мешкань шумливого міста. Так розпочався третій рік Павлової служби.

ДОДАТКОВІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО МІЖДУНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ

Західня Європа тоді була неспокійною. Гітлер уже захопив не лише нейтральну зону „Ельзас-Лотарінгію“, до якої невільно було уводити своє військо німцям. Вона була багатою на залізну руду. Вона була між Німеччиною і Францією, але я перейшов кордони Австрії і Чехо-Словаччини. На черзі була Польща, від якої він вимагав сухопутного доступу до відділеної східньої Пруссії.

Аліанти провадили активні переговори із Сталіном і Польщею, щоб якось разом, спільними силами протиставитись намаганням Гітлера розширювати свою територію. Але ті переговори натрапили на тяжкі перешкоди.

До військової частини, де перебував Павло, часто прибували політруки й робили доклади про міжнародне становище. Вони говорили дещо більше, ніж це подавалося в пресі чи по радіо інформувалось загальне населення країни. Один такий політрук в своєму докладі називав Англію „проституткою“, бо вона, якби спасаючи ситуацію йшла на великі уступки Гітлерові й вже віддала деякі держави під його володіння. Польща ж в разі конфлікту не хотіла перепустити советського війська через свою територію. А Сталін цього домагався. Й одного дня такі переговори з Англією й Францією перервались.

Виглядало, що Англія і Франція, а тим більше Польща не були готовими до війни. А вона все більше і більше здавалось надходила. Німеччина брязкала своєю

розбудованою в останні часи зброєю й відчувала свою силу, а також слабкість Аліантів і це давало їй ламати всі договори та йти вперед із своїми задумами.

Павло недавно перечитав дві книжки під заголовками: „Гітлер проти СРСР“ і „Майн кампф“, які після їх випуску в Німеччині зараз же було перекладено на російську мову й були доступні до читання лише членам Комуністичної Партії. Для пересічного читача це не лише було неможливим їх перечитати, але й вони не знали про такі книжки. Павлові дав ці книжки перечитати Мошкевіч Веніамин, який любив Павла і довіряв йому. Із тих книжок Павло довідався більше про становище, яке було в Європі й про ті наміри Німеччини що до Советів. Павло розумів, що настає тривожний час й може вибухнути війна, але він заспокоював себе, що йому вже не так страшна смерть, бо вірив, що по смерті буде краще життя. Однак, десь глибоко в серці він відчував, що йому так хотілося ще жити. Адже він був у розквіті своєї молодости. Він згадав про ту молодь у Запоріжжі і йому ще хотілося мати із нею спільність та поділяти радість спасіння в Христі Ісусі, Якого тепер Павло відчував щодня, що Він наглядає за ним. Він в тиші молився до Нього й просив помочі в його теперішньому стані. Після кожної такої молитви йому ставало легше на душі й надія окрилювала його далі терпіти й переносити всі труднощі, які траплялися на його дорозі. Адже він думав до кінця його служби вже лишилося менше днів, ніж тих, що минули.

*****

28

АФАНАСІЙ ПОВЕРНУВСЯ З ВІЙСЬКА

Афанасій закінчив своє двохрічне перебування у війську. Він там багато дечого навчився й став у всьому розважнішим, а та „смикалка“, яку він мав ще з дитинства здається дозріла й побільшилась.

Перебувши деякий час з своєю дружиною й сином та із своїми батьками на селі, він не думав улаштувати тут своє життя. Напевно в їх з дружиною вже давно було заплановано переїхати до міста Запоріжжя, але тепер вони ще поїхали разом до батьків Катерини й там побули пару тижнів. Повернувшись додому, він за пару днів вибрався до міста й там скоро влаштувався на працю в заводі й швидко опанував шліфовальний станок та став шліфовальником. Ця робота добре оплачувалась. В більшості він стояв на шліфуванні колінчатих валів, що вставлялись до авіаційних моторів, а жив у бараках, що були побудовані для самотніх робітників. Майже кожної неділі він відвідував свою сім'ю.

Давно Афанасій мріяв мати свого дробовика (рушницю), але батьки не дозволяли йому купляти. А тепер, коли він жив самостійно, то зараз же його набув і мав уже велике знайомство з мисливцями. Права на рушницю він легко дістав показавши свої папери, що він тількищо повернувся з армії. Він їздив із ними на полювання зайців і перепелиць.

Коли до нього завітав Павло, то він показував йому,

який він добрий стрілець. Вони вийшли за місто й там Павло побачив ворону, що сиділа на соняшнику, й він сказав:

-- Ану, чи ти поцілиш ту ворону? Афанасій засміявся й сказав:

-- Немає що тратити дробу на ту ворону. Ось зачекаймо, коли вони будуть летіти й тоді попасти у ворону, то це друге діло. Й ось появилось декілька ворон у повітрі.

-- Ну то стріляй! - проказав Павло.

-- Але яку із них? - запитав Афанасій.

-- Павло показав на одну ворону й Афанасій підняв дробовика й та ворона уже падала на землю.

29

АФАНАСІЙ, ОКРІМ ПОСТІЙНОЇ ПРАЦІ, БУДУЄ СОБІ ХАТУ

Афанасій ще в минулому році старався дістати мешкання, щоб забрати сюди і свою дружину. Але мешканева проблема була така тяжка, що він втратив усяку надію на отримання мешкання. Отож, декількох таких робітників, як і він, без ніякого дозволу, відміряли собі місця на краю однієї вулиці і задумали там побудувати собі хати, Але з чого і як? Це було великим питанням. Однак Афанасій рішив пустити в хід усю свою спритність. Адже в країні було все державне, і він був державним. Отож, він думав, що треба прикладати всі зусилля і якось здобувати все потрібне до будови „чесним“ шляхом.

Він забрав від батька тачку, і нею здобував та возив усе потрібне на своє місце. Перше він накреслив плян майбутньої своєї хати, а потім викопав рівчак 20 сантиметрів глибокий і такий же широкий і почав возити туди каміння і грубий пісок із недалекого яру. За деякий час фундамент на хату був готовий. Замовив він одну гарбу соломи в сусідньому селі і почав у своєму городі місити глину своїми ногами і пересипати її соломою, а бочку води привозив тачкою від колодязя, що був не дуже далеко. З того колодязя брали собі воду всі сусіди, бо центральної проводки ще тоді не мали і інші хати. Зробив він станок і накладав туди глини і робив цеглу-бльоки. Це все він робив на своєму подвір'ї, яке відгородив

від сусіда палицями.

Кожного вечора, після роботи, він вимішував один заміс і виробляв із нього цеглу. А потім один чи два заміси вимазав на каміння фундаменту, щоб зробити його рівним за васервагою. Підготувати цегли на всі стіни це була нелегка робота. Приїхав був до нього батько і Катерина та дали йому докладні інструкції і багато помогли при виготовленні цегли і приготування до будови стін.

Хата була на 15 метрів довга і 5 метрів широка і складалася із двох кімнат і сіней.

Вміжчасі він отримав із праці повідомлення, що його звільняють з роботи. Це повідомлення він віддав старшому майстрові цеховому, а той сказав, що це якесь непорозуміння. Бо добрих фахівців звільняли навіть від військової служби. Афанасій же був добрим робітником. Майстер пішов довідатись про це до старшого начальства. А коли повернувся, то тільки головою покрутив і не розумів справи. Сказав Афанасієві, що тебе звільняють за твої релігійні переконання, про які вони довідались, і нічого не можна в цій справі зарадити.

Афанасієві, хоч і не була ця справа дуже колючою, проте мусів примиритися з нею. Напевно хтось на нього доніс, що він відвідував нелегальні богослуження.

Молитовні доми в той час були позакривані, але віруючі збиралися по хатах і там таємно проводили свої зібрання і хтось напевно про це довідався.

Бувши вільним від праці, Афанасій приступив до будови хати і вона тепер змінювала свій вигляд кожного дня. Він мав зароблених декілька соток рублів і не мав великих труднощів, щоб себе утримувати. А через пару місяців він знайшов працю в кравецькій фабриці, що виготовляла костюми, сорочки, штани та ще деякі речі. Хоч він був дуже слабеньким кравцем, бо на машинці тільки деякий час працював вдома. Але в тій фабриці кравці виконували працю всі разом над одним костюмом і кожний виконував лише одну частину. Один кравець

пришивав лише гудзики, другий кишені, третій працював коло рукавів, четвертий пришивав підкладку, а інші робили іншу роботу й це помогло Афанасієву перейти всі ділянки виготовлення костюма. Ця робота здавалось не була добре оплачувана. Але для кожного робітника була можливість замовити для себе один костюм на місяць по державній ціні, а його опісля можна було продати на чорному ринкові в три рази дорожче й тому Афанасій і тут мав добрий заробіток, замовляючи кожного місяця якусь річ у фабриці по державній ціні, а продаючи дорожче, й він заробляв добрі гроші.

По деякому часі він дуже потребував докінчити свою хату і тому вже сам звільнився з роботи. Щоб діставати матеріал на хату, треба було прикладати зусиль. дещо треба комусь зробити, щоб виміняти за те потрібний матеріал. Ось йому потрібно було сволока, щоб його покласти через усю хату на стіну. Правда, його можна було зробити із двох кусків, але таких кусків тяжко було дістати. На лісопилці він дістав деяких дощок, а повертаючись звідтам, він побачив телефонний стовп, якого відкинули робітники з-за якогось дефекту. Афанасій подумав, що його хтось забере на дрова, а він дуже надавався на сволок. Отож, він вечором поїхав тачкою й привіз його до своєї хати та поклав на стіну й він був навіть довший, ніж потрібно. На перкладки він нарубав у посадці добрих дрючків, прочищаючи зарослу густими деревами посадку понад залізницею, що недалеко проходила біля міста. За цинкові відра, які він наробив із струболястої бляхи, що з неї виробляли примітивні прачки, він виміняв на лісничому складі дерева на весь дах. Купив на чорному ринку один мішок цементу на комін, а цегли назбирав біля розваленого старого будинку, переважно розбитої наполовину. Він гарно її почистив і виклав комін, і плиту в хаті, поклавши на неї чугунну плиту з отворами на казани чи каструлі.

Під осінь хата вже була готова й двері вставлені, а

рами на вікна поробив сам. Шибок не було тяжко дістати в крамниці, я вікна були вставлені.

Ось тепер він поїхав і привіз сюди свою сім'ю. Катерина приклала багато праці, щоб побілити хату назовні, а потім приступила оформляти все всередині. А коли плита всередині була поставлена, то вона почала на ній варити перші домашні страви.

Афанасій тепер почав шукати працю й він її знайшов у невеликій фабриці, що приймала замовлення, щоб виробляти військові матраци, подушки, ковдри й ще деякі речі. Вони потребували майстра над швейними машинами, на яких працювали переважно жінки. Отож, Афанасій зайняв це становище й коли всі машини робили, то тоді він заготовляв матеріял для робітників. На цій роботі він мав можливість купляти по державній ціні матерію й дома з неї шити штани перефарбувавши її з зеленого кольору на чорний. Катерина ж носила все те на ринок і продавала.

Отож, Афанасій тепер перебував у своїй хаті, а до нього часто заїздили земляки з села. Тут вони часто ночували. А спали в сінях покотом на дерев'яному підвищенні. Вони привозили до міста м'ясо, кури й молочні вироби. Часто Афанасій у них те вимінював за матерію, якої їм було тяжко дістати в крамницях.

30

ІЛЬКО ПРИСТОСОВУЄТЬСЯ ДО НОВИХ УМОВИН

Ілько спокійно провадив своє життя в селі Садовому. Працював у колгоспі, В неділю часто відвідував Васильківку й тим тішився. Хоч у світі було неспокійно, але віра в Бога давала йому гарантію, що у вічності буде краще.

Життя в колгоспі не було веселим, як колись, коли він мав свою господарку. Але колгосп звільнив його від усього того клопоту, який забирав у нього весь час, щоб плянувати та провадити господаркою. Коні в нього забрали, за якими треба було багато доглядати. А особливо тепер, коли біля нього не було вже синів і вся праця упала б на одного його. Тепер він відробив свої години в колгоспі, а решту часу проводив у праці біля свого саду, також працював в городі, доглядав пасіку. Забезпечував корову кормом і ще виконував іншу домашню роботу, й так проходили дні й місяці.

Для Ількових дітей батьківський дім був дуже приємним місцем і домашньою базою. Вони там завжди знаходили добрий відпочинок та ніколи не лишалися голодними, коли там перебували. Турботлива мати завжди опікувалася ними. А коли вони від'їздили, то вона наповнювала їхні наплечники різною їжею.

Ілько ніколи не марнував надармо часу. Він завжди знаходив собі роботу. Завжди щось виготовляв у

майстерні, а вечором щось читав. Він багато мав духовної літератури, яку діставав у старших віруючих у Васильківці. Читати Євангелію було у нього на першому місці. Він завжди був готовий вести бесіди на духовні теми, коли до нього приходили симпатики.

У політику він не встрявав, хоч новинами цікавився й читав газети й був добре освідомлений, що робилося у світі. Часто він думав про своїх синів і шкода було йому їх, бо ж в разі якогось конфлікту, то їх зараз же заберуть до війська. А війни тепер насичені такою нищівною силою, що жертв буде дуже багато. А за що мусять воювати й умирати молоді люди? - роздумував Ілько. Він завжди молився не лише за своїх синів, але й за спокій у світі.

В неділю, коли до Ількової хати сходились люди, то вони разом читали Боже Слово, співали духовні пісні й молилися. Місцева влада про це знала, але не було таких противників, щоб приходили й забороняли їм збиратись.

Управа в селі розуміла державну ситуацію й була розважною й старалася, хоч не багато, але забезпечити людей провіантом, щоб люди не голодували. По деяких селах було гірше. Там часами селянам видавали дуже мало зерна на прожиття, а все зерно віддавали державі й селянам лишалось тільки те, що „протече через пальці“.

Все залежало від місцевої влади й коли в селі було багато активістів нового порядку й їхніх висулужників, то вони руйнували всю господарку в колгоспі. Голодні люди тоді виконували працю недбало й часто врожай був не зібраний вчасно й пропадав на полі. Тоді не було чим виповнити державний плян і не було що вділити своїм людям.

Ілько часто відвідував Афанасія в місті й тішився тим, що він тепер має свою хату й можна там було переночувати та закупити дечого з краму, бо до села мало коли що привозили з одежі чи обув'я. Те все Ілько мусів купляти в місті в крамницях чи на вільному ринку.

В цій подорожі Ілько здається менше звертав уваги на своє здоров'я, а більше жалів свою Лотвелу. Бо наладо-
вував велосипед різними продуктами для Афанасія і його
сім'ї. Він вкладав все те на багажник: та ще й навішував з
обох боків на керівницю, а часом й накладав дещо на свою
спину. Мати завжди понакладає печива, а також сушених
вишень, обрікосів і слив і здається усього потроху, а це
нелегко було для Лотвели.

Повертаючись додому, знову Ілько мусів покласти
крам на того коня й треба було добре напамповувати
колеса, щоб не стояти в дорозі. Хоч Ілько мав усі
приладдя для репарації, але той тягар трохи турбував
Ілька. Він їхав дуже обережно й на горку завжди вставляв
та котив Лотвелу біля себе, а день великий був і не було
чого спішити, щоб приїхати вчасно додому.

Маленька кудлата Розька завжди веселим дзвінким
голосом перша зустрічала свого господаря, коли Ілько
в'їжджав до свого двору. Вона ніколи не вискакувала за
плота, але коли б хтось із чужих відчинив хвіртку, то
мусів би добре пильнувати, щоб вона не порвала йому
холошів.

31

В ЗАХІДНІЙ ЕВРОПІ НЕ БУЛО СПОКІЙНО

1939

Після невдалих переговорів Советських лідерів із Англією та Францією, Гітлер послав свого міністра закордонних справ Рібентропа до Москви й він там запропонував поділити Польщу на дві частини. Гітлер обіцяв розбити її за два тижні, а Совети мали б окупувати Волинь і Галичину. Гітлер також дозволив Советам забрати прибалтійські держави й дав вільну руку над Фінляндією. Можливо були й ще деякі умовини в договорі, але ніхто не знав про це, бо політичні інформатори більше не приїздили до їхньої військової частини, в якій відбував свою службу Павло.

Вся авто-бронетанкова частина з вишколеними танкістами виїжджала з Ленінграду, а на те місце прийшли нові машини й нові студенти до школи.

Тоді було дане з штабу розпорядження негайно переїхати до Києва й чекати на дальші накази. Павло подумав, що війна вже розпочалася й вони будуть відправлені на фронт. Але хоч і був рух в переміщенні війська, а особливих змін не було видно.

Коли Гітлер напав на Польщу, то Совети ще зачекали тих пару тижнів і їм уже не було потрібно посилати до Польщі свого моторизованого війська. Вони послали туди лише другорядні окупаційні війська, бо Польща вже не давала жодного опору. Польське

військо тепер без зброї в безладді втікало через Волинь і Галичину десь на південь.

Немає сумніву, що Сталін боявся озброєної до зубів Німеччини й можливо тому всі моторизовані частини були сконцентровані ще на старих кордонах з Польщею, тобто в глибокому тилі. Можливо також Сталін думав, що Гітлер не зупиниться на кордонах Сяну чи Бугу, а піде далі й через советські кордони. Бо в Києві їхня моторизована частина стояла цілих три місяці й не вирушала на західні землі України.

В 1937-38 роках Сталін вигубив, як би за зраду маршала Тухачевського, яку виявив йому Гамарник, (який після того покінчив самогубством) увесь вищий офіцерський склад у війську й лишились лише другорядні керівники, які не мали великого досвіду і практики у веденні опору такому сильному війську, яке мав Гітлер.

В Ленінградській області було оголошено мобілізацію, щоб воювати з Фінляндією, яка поставила не абиякий опір советським військам, які не могли переступити через Лінію Манергейма. Хтось казав, що ту лінію оборони будували німецькі інженери, але прості люди про це нічого не знали. Студенти авіаційної школи в Києві були послані на фінський фронт. Павлові про це написав до Бродів один знайомий йому студент, який тепер лежав у Київській лікарні. Він писав, що їх студентів висадили десантом поза фінською лінією оборони й доки вони долетіли до землі, то їх фіни посікли із своїх автоматів кулями й майже ніхто із них не лишився в живих. У його самого було 38 ран від куль. Багато парашутів були посічені кулями й не могли тримати належно їх в повітрі й парашутисти падали на землю й забивались. Він чув крики своїх друзів, які проклинали советську владу й кричали: „Зачем нас учілі! Разве только для того, чтобы отдать нас под фінські пулі!“ Цей студент

у своєму листі писав також, що ті ДОТи (Долговременная Огневая Точка), були напевно побудовані з якоїсь грубої гуми, й коли їх бомбили, то ті бомби відскакували від них і не могли їх зруйнувати. а в них були установлені кулемети й гармати. Танки також не могли близько під'їхати. до тих Дотів, бо з них вистрілювались протитанкові стрільна, й знищували їх.

Розказував він також, що тієї зими були дошкульні морози й солдатам давали завжди рано по добрій склянці водки, щоб мороз їх не брав, а одяг був дуже тяжкий, хоч і теплий, а фіни одягались дуже легко у виткані з вовни комбінзони й вони були легенькими, тому фіни ночами на лижах підкрадались тихо до охорони, а потім солдатів, що спали, вирізували ножами без жодного вистрілу, і так спритно зникали до раня. Тому російських солдатів згинуло там дуже багато.

Площа Калініна в Києві

32

ПАВЛОВЕ ПЕРЕБУВАННЯ В КИЄВІ

Після того, як військову частину, в якій перебував Павло, перекинули до Києва, йому стало дуже тяжко на серці. Він писав тоді до своїх батьків розпачливого листа. Казав, що сподівався звільнення від війська, але всі ті сподівання рухнули й зникли, як та пара, зникає. Він писав, що здавалось йому, що чув запах спілих вишень і слив, що тепер доспіли в саду, але Істи Іх йому не доведеться. До Дніпра на пляж він також не зможе піти й не може чути чудового співу християнської молоді в Запоріжжі. Йому прийдеться продовжувати слухати ту бридку мову й лайку безбожних людей та слухати гудіння моторів і тріскотіння чагарників, які лягали під гусеницями танків. Ніхто не міг тепер зрозуміти й заглянути у мою душу й побачити, що там робилося і як вона стискалась від морального тягару того часу, коли він бачив, що молоді роки втікають від нього в безвартісне зникаюче життя. Так думав і частинно виливав свої думки він у листах до своїх батьків. Він був докраю змучений повсякденною неволею цієї військової служби. Він потребував ще часу, щоб приготувитись до зустрічі з Богом, до якої він вважав себе ще не готовим, а того часу він не бачив перед собою у цей тривожний і непевний період. Він оглядав бульвари цього великого міста.

Дивився на ті куполи церков, що всюди піднімалися вище інших будівель, доходив до Славутича й оглядав чудові його зелені береги, але в душі спокою не було. Він якби знаходився в місті, де відбуває своє заслання за невідому провину.

Сівши на лавці Шевченківського бульвару, Павло поринув думками, які так налягли на нього. Чому молода людина, яка мусіла б втішатися щасливим життям, має ці важкі хвилини в своєму житті? Й він не знаходив відповіді на свої питання. Взавтра він мусить їхати знову на маневри й прорізати гусеницями свого танка великі борозни й розкидати на всі боки землю й шукати невідомого ворога, щоб завдати йому смерть.

На другий день Павло натискав на акселератор і валив невеликі дерева своїм тяжким танком й здавалось, що те саме робили й його друзі, які гнали також свої танки поруч нього й коли бачили вибухи стрільн, що їх вистрілювали їхні друзі, що грали ролю ворога, то вони повертали свої машини на ті вибухи, щоб поставити танк у таке становище, щоб ті стрільни обсковзувались від похилої броні й не завдавали йому шкоди.

Їхня танкова частина підготовлялась їхати в Західню Україну, яка вже була три місяці під окупацією советських війск.

На другий день вони поладували свої танки на відкриті плятформи поїзду й вернулись до своїх касарень.

33

АФАНАСІЙ ВЖИВАЄ СВОЮ МУДРІСТЬ, ЩОБ ПОБОРЮВАТИ ЖИТТЄВІ ТРУДНОЩІ

Афанасій був задоволений своєю працею й часто тепер по суботах блукав по степах (роблячи фізичні вправи після своєї сидячої роботи), шукаючи зайців, перепелиць і степових курей. Хоч часто приходив додому без нічого. Але він любив спорт і ніколи не нарікав, що він змучився.

Катерина плекала чудовий город, із якого мала свіжу городину. Але більше городини мали із клаптя землі, що його мали за містом. Там виростала картопля, кукурудза, морква, буряки, квасоля, горох і гарбузи. Все те було дуже корисним зимою.

Весною Афанасій купив козу, яка давала дві літри молока в літні часи, коли була зелена паша. Молоко також поповнювало недохват поживи, яку треба було докупляти на базарі. Хоч із козою було багато мороки. Її треба було кожного ранку і вечора дойти, виганяти на пашу й за те платити пастухові. Треба було побудувати для кози хліва й приготувати корму. Але це все якось було поладжене, а малий Юрко мав велику приємність погладити козу й принести їй жмут зеленої трави, яку коза радо завжди приймала.

Приходила зима й поставала пекуча потреба в

паливі, щоб ogrівати хату. Дров було дуже тяжко дістати та й іншого палива нелегко було набути. Трохи було різного бадилля з города, але то дуже мало. Хоч його все Афанасій перевіз додому. Він тепер мав візок на двох колесах, який змайстрував йому батько. Він мав тоді візок з одним колесом і він був великою поміччю йому, коли він будував хату. А тепер він уже мав на двох колесах „воза“ й на нього зробив велику скриню. Таким возом він уже привіз із мебельної фабрики дерев'яних обрізків і трісок та стружок.

Деякі з вартових, що стояли на проході до фабрики, були знайомі Афанасієву. Вони їздили разом на полювання й від них він дістав талона на візок того палива. Ті талони продавала фабрика, але їх тяжко було дістати, бо було дуже багато бажаючих їх мати. Афанасій уже наладовував той візок так, щоб він був повним. Спочатку він натоптував ногами, а потім ще й клав догори, скільки було можна. Нелегко було йому довести додому того воза. Але на деякий час він був забезпечений паливом, однак цього було мало на всю зиму й Афанасій далі міркував, як дістати палива.

Після роздумування він рішив написати листа до депутата до Верховної Ради, якого вони щойно вибрали від свого міста. Депутатом була жінка й він написав до неї приблизно такого змісту листа:

„Я щойно повернувся з війська, в якому відслужив два роки. Приїхав я до своєї дружини й трьох літнього сина. Вони мали великі життєві труднощі без мене. Але й тепер мені нелегко зустріти цю зиму. Я не маю чим опалювати свою хату. І згадав я про Вас, що ми голосували на Депутата, який обіцяв захищати перед урядом інтереси людей нашого міста. Ось тепер я маю цю пекучу потребу в паливі. Чи не могли б Ви дати розпорядження, щоб мені привезли хоч з півтонни вугілля, щоб я і моя сім'я не мерзли цієї зими? Я Вам буду дуже вдячний за ваше дбайливе й співчутливе

відношення до людей вашого міста.

Наперед уже щиро дякую Вам за цю допомогу." Цими словами Афанасій закінчив свого короткого листа. Він заклеїв листа, приліпив поштового значка й вкинув до скриньки.

Минув один тиждень і Афанасій почав втрачати надію, що з того його прохання напевно нічого не вийде.

Але на другий тиждень була велика несподіванка для Афанасія. Коло його двору зупинилось вантажне авто й шофер йшов до Афанасія, який почув гурчання машини й вийшов із хати.

-- Чи це тут замешкує Афанасій Шостак? - запитав він й здивовано подивився на Афанасія.

-- Так, це я,- відповів Афанасій. Шофер покрутив головою й дав йому путівку й розпорядження, щоб доставити тону вугілля по тій адресі й сказав:

-- Розпешися тут. Він показав пальцем, де він має розписатись. Афанасій розписався й той висипав коло його двору тонну вугілля. А, висипаючи, шофер сказав:

-- Я думав, що це вугілля призначене до якогось високого начальника й до порядної хати. Але... Він махнув рукою й від'їхав, нічого більше не сказав.

На це видовище позбігалися люди, не лише сусіди, але й з других вулиць. Десятки питань посипались до Афанасія:

-- Де ти міг купити це вугілля?

-- Як це зробити, щоб і ми могли дістати?

-- Чи дорого це тобі коштувало?

-- Скажи нам адресу цього складу? Й багато іншими питаннями засипали люди Афанасія. А він лише дякував в душі Богові й лагідно відповідав їм, як це він дістав.

Афанасій почав тачкою перевозити те вугілля в свій двір, але приходили нові люди й знову допитувались про те, як він додумався, що то треба написати до депутата прохання? Афанасій відповідав, що то вже треба мати смикалку. Люди знову питати: А що то є смикалка?

-- Афанасій казав, що коли ви не знаєте, що таке смикалка, то як ви можете написати листа.

Багатьох людей тоді написали своє прохання до Депутата, але ніхто з них не одержав вугілля.

Того вугілля Афанасієву вистачило майже на два роки додавати до іншого палива.

Бульвар Т. Шевченка в Києві

ПРИГОДИ НА ПОЛЮВАННІ Й ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ ТРУДНОЩІ

Однієї пізньої осені, коли випав перший сніг зібрались мисливці разом, винайняли вантажне авто й поїхали на степові простори полювати на зайців. Їхали на відкритому авті й дуже померзли, але, доїхавши до призначеного місця, вони розсипались у різні сторони й пішли по полю. Снігу не було багато й вони відміряли чимало кілометрів своїми ногами й коли зійшлись на умовлене місце, то лише трьох із них мали щастя дістати по одному зайцеві. Надвечір вони повернулись до міста.

Василь, середніх літ чоловік, невесело промовив, встаючи з авта:

-- Та це знову буду чути від дружини неприємні нарікання.

-- А то чому?- Запитав Пилип.

-- Та ж я ще ніколи не дістав не то зайця, але й куропатки.

-- То я тобі можу продати свого зайця й підеш до дому з здобиччю,- сказав Пилип.

-- А скільки ти хочеш за нього? - всміхнувшись, запитав Василь.

-- Та всього десять рублів й можеш мати зайця.

-- Та ж за 10 рублів я на базарі куплю два такі зайці,- незадоволено сказав Василь.

-- Але то будуть куплені на базарі, а цього зайця ти дістав на полі задармо, - відповів йому Пилип.

-- Є... нічого задармо... Й витяг з кишені 10 рублів і дав Пилипові, а той віддав йому зайця й обидва пішли додому задоволені, всміхаючись,

Афанасій, коли прийшов додому й нагрівся біля плити, почав чистити рушницю, а потім хотів покласти до шафи папір-дозвіл від міліції на право полювання. Перевіряв він всі кишені, а того паперу не знайшов. Десь він, певно вилетів з кишені, коли вони їхали на тому відкритому авті й холодний вітер їх пронизував у всі боки. Без того паперу він не мав права не лише їздити на полювання, але й тримати рушницю.

На другий день він пішов в осередок міліції й там розказав усю свою біду й просив, щоб йому видали новий папір. Але йому не видали другого паперу. Він потім добився, щоб відвідати начальника міліції. Але той начальник сказав:

-- Треба було не розкривати рота, але пильнувати. Згубив, то не наша вина, а більше паперу не отримаєш.

-- Хто ж мені може допомогти в цьому, й де ще я можу добиватись за таким папером? - З розчаруванням запитав Афанасія.

Начальник міліції з насмішкою відповів:

-- Можеш писати прохання до шпиталю, може вони тобі допоможуть.

З розбитими думками Афанасія прийшов додому й в той день нічого йому не йшло в роботі. Він дуже переживав цю біду, яка трапилась йому. Він розпитував інших мисливців в ця справі, але нікому такого ще не траплялось й ніхто йому не міг допомогти. Тільки жаліли мисливці, що вони згубили доброго друга, який завжди давав їм розумні поради.

Однак Афанасій не зупинився на цьому. Він рішив написати прохання до майора міста.

Починав він писати свого листа з того, що ця справа, про яку він просить майора, є дуже важлива для

нього й без розв'язки її він не може спокійно жити. Він писав, що трапилось у його житті нещастя. Адже можуть траплятися різні нещастя й в інших людей. Він далі писав, що із самого малку він є вродженим мисливцем. Будучи ще хлопцем, ходив із мисливцями на полювання й часто було, що ті, хто мали рушницю, приходили додому без зайців, а він міг зайця підбити кием й це було не один раз. Коли ж я,- писав Афанасій,- відбув військову службу й там навчився добре стріляти й був найліпшим стрільцем між солдатами нашої роти, закінчивши свою службу, я приїхав додому й за перші зароблені гроші купив рушницю й був дуже задоволений своїм полюванням. Але трапилось нещастя. На одному полюванні я згубив свій папір-дозвіл на мою рушницю. Я був у міліції й виклав їм усе моє горе й прохав, щоб вони мені видали другий папір, але вони мені відмовили. Потім я добився, щоб викласти це прохання начальнику міліції, але й він лише насміявся з мене, а паперу не видав. Шановний майоре! Що я мав би тепер робити? Адже без полювання моє життя не матиме жодного інтересу. Роздумуючи так, я згадав, що ми маємо ще вищу владу від міліції. Ми маємо дбайливого майора, який може зрозуміти біду мою. Я прошу Вас, майоре! Допоможіть мені! Вирятуйте мене з такого важкого становища і я буду за цю Вашу співчутливість дуже вдячний Вам.

Афанасій не знав, що майор говорив начальнику міліції, але Афанасія покликали туди й начальник дуже прихильно говорив до нього й в лагідний спосіб трохи докорив Афанасієві за те, що він не признався йому, що майор міста є його родичем. Він видав папір-право на рушницю й стискаючи Афанасієві руку, побажав успіху в його полюванні. Афанасій мовчав і не вивяснював, що майор не є йому жодним родичем.

На полюванні Афанасій мав багато пригод. Ось одного дня він пішов сам на полювання. Дійшов недалеко

хутора Твердохліб. Ішов він балкою, в якій протікала вода й всередині ріс густий очерет, в якому часто були дикі качки, й дійшов він аж до греблі, що була недалеко хутора. В греблі він побачив велику нору й направився до неї. Що за звірина мала б бути в цій норі? - думав Афанасій. Коло нори він зауважив свіжі сліди. Ага... Напевно я тут зможу щось зробити, щоб та звірина вилізла з нори. Він назбирав напівсухої трави й запалив біля нори та почав наганяти дим у ту нору. Аж ось чує, що щось „кашляє“. Він відійшов далі від нори й приготував рушницю. А з нори вилізло аж троє лисинят. Вони були ще маленькі й не втікали. Афанасій відгорнув огонь і погасив його. Що ж йому тепер зробити із цими лисинятами? - думав Афанасій. На смушок вони ще не надаються, а взяти додому й вигудувати їх, трохи небезпечно. Хоч вони скоро будуть псувати людям городи, але шкода їх. Нехай вони живуть. Й відійшов він так додому.

Пізно осінню, коли Афанасій знову відвідав те місце, то там уже нічого не було.

35

ПАВЛО З ВІЙСЬКОВОЮ ЧАСТИНОЮ ПЕРЕЇХАВ ДО ЗАХІДНЬОЇ УКРАЇНИ

Увесь старий склад Авто-бронетанкової частини був переведений із Ленінграду до Києва, а на їхнє місце були набрані нові молоді люди тепер покликані, до війська. Лишилися лише ті, що мали їх навчати. На цей раз Павло також поїхав із вишколеними танкістами до Києва. Там пробули вони три місяці й тепер, знову виїздили на нове місце. На цей раз уже вони їхали до міста Бродів, що було в Зах. Україні.

Не хотілось їм лишати Києва. Зокрема хлопцям із-за Уралу, які ніколи не були в Україні. Вони полюбили це місто, а особливо запали їм в очі київські дівчата, які часто проходили по Хрещатику, повертаючись із педагогічного Інституту. Вони казали:

-- Такіх красивих дівушек ми ещо нігде не відалі.

-- После служби я приеду женіться в Киев,- сказав Дронов.

-- Зачем два раза ехать? Когда будем возвращаться со службы домой, заедем в Киев і подберем себе одну із етих дівушек і тогда поедем домой,- порадував його Клочков.

Коли вони лишили Ленінград і переїхали в Київ, то Павло їм був за перекладача в деяких справах. Ось ще на станції, коли вони в'їхали до міста, в одному місці було написано: Тут можна набрати окропу. Хлопці питали Павла:

-- А что это такое - „окроп“? Павло відповів:

-- Это кіп'ятку там можно достать. А коли проїжджали по вулицях Києва, то вони читали надписи й дещо для них не було зрозуміло.

-- Что это такое - „Перукарня?“ Павло знову їм пояснював, що то є - Парікмахерская. Далі був інший надпис - „голярня“, й вони питали:

-- А это что за магазин?

-- Це також парікмахерська.

-- Да что ты врешь. Если Перукарня, то не может быть голярня, в здивованні вони дивилися на Павла й чекали від нього іншої відповіді.

Побувши у Києві лише три місяці, вони вже багато вживали українських слів у своїй розмові й їм тяжко було покидати Київ. Але розпорядження було військовим наказом: збирати свої речі й переїжджати до Бродів, де вже були їхні танки й усі машини.

На ранок поїзд зупинився в Тарнополі. Тоді всі вони висипались на перон, щоб трохи виправити свої ноги, які позастигали від сидження. А на пероні було повно місцевого населення й продавали їм різні товари, а особливо білі булки й так дешево, що хлопці накупили собі кожний по декілька булок, бо військовий хліб, який мали вони з собою, був темним. Хтось сказав:

-- Та це ж ми вже в Польщі!

-- Ти тільки послухай їхню мову,- відповідав інший.

Павло в перший раз чув, як говорили галичани і якось смішно йому було, що вони робили наголос у реченні на останнє слово та ще й розтягуючи його більше, ніж інші слова. Але Павло все їх розумів, бо це ж була та сама українська мова, тільки набрала іншої інтонації за ті сотки років відділення однієї від другої частини того самого народу. Далі Павло думав: Тож вони тут добре живуть, коли мають у достатку такий білий хліб, що можуть навіть його й для інших продавати.

Коли хлопці повернулись до своїх вагонів, то хтось запитав:

-- А що ж ми тепер будемо робити із своїм чорним хлібом? Але довго не думаючи один із них відкрив вікно на другий бік вагону й шпурнув туди одну цілу хлібину й пару кусків. А з тамтої сторони, також стояло багато людей, особливо молодих, що цікавилися військовими людьми, які їхали зі сходу. Й коли вони побачили той хліб, що вилітав із вікон, то один з-перед одного хапали той хліб, навіть почали сваритися за той хліб. Павло дивився на те все й не міг нічого зрозуміти. Він питав сам себе: Чому вони з одного боку продають так дешево білий хліб, а з другого боку за чорний хліб б'ються?

Пізніше Павло дізнався, що Совети зрівняли свій рубель нарівні із польським злотим, який був у десять разів дорожчим своєю вартістю, а ті люди хотіли мати рублі, бо злоти вже відходили. Однак хліб у них був дорогий.

Після години стояння в Тарнополі потяг від'їхав на Золочів, а звідтам до Красного. Там також стояли вони около години часу й опісля від'їхали на північ до Бродів. Для військових дуже цікаво дивитись на все, що інакше було під іншою владою й іншими порядками. Навіть села й міста виглядали інакше, ніж це на сході. Броди - це невеличке містечко й можна було зауважити, що в ньому жило багато євреїв. Місцева поліція, що ще була в цивільному одязі, носила червоні обтяжки на своїх рукавах й здавалось, що також була вся з євреїв. Багато військові говорили з місцевими людьми, які вже за три місяці більше знали за нову владу, яка визволила їх від польського ярма, про що можна було скрізь читати по державних будинках на великих плякатах, що гоїдалися від вітру.

Деякі з людей, що зустрічали советські війська із хлібом і сіллю та із букетами квітів, тепер уже трохи охололи із своїм ентузіазмом і в розмовах були обережні та до деякої міри сумними. Павло з великим зацікавленням все хотів довідатись від них не лише про

їхнє життя під Польщею, але й про теперішнє, коли змінилась влада. Деякі з них відважно говорили про все, але коли підходила місцева поліція, то тон їхньої розмови зараз мінявся. Вони докоряли Павлові, що в його мові проскакували деякі російські слова, а він зауважував, що в їхній мові є також багато польських слів, особливо тоді, коли вони говорили дуже швидко. Мітунін, один із танкістів, сказав:

-- Ведь ми больше понімалі людей в Києве, а здесь очень тяжело понять этот язык. Павло засміявся й сказав: Ви все говорили:

-- Это всё равно. Это только южная Россия. А теперь вы переконались, що: „это не всё равно“. Тут інший народ й інша мова, і це не Хахландія, а це - Україна.

У Бродах вони висадились та переїхали до колишніх польських казарень. Це була велика площа, навколо обгорожена, а всередині були гарні будинки для війська. Там вони прийняли свої танки, бронемашини й інший транспорт. В другій частині цієї загороди розташувався кавалерійський полк. Вони мали окрему кухню й їдальню. Для механізованої частини готувалась інша їжа й більше м'ясних продуктів давали для танкістів.

Павло не любив коней, а від кавалеристів таки було дуже чути кінським потом. Навіть тоді, коли вони передягались у чистішу одержу, як йшли до міста чи до кіно, то Павлові тяжко було висидіти пару годин коло якогось кавалериста. Танкісти завжди називали їх конюхами.

У Бродах, також механізована частина виїздила на свої тактичні зайняття. Там вони практикувалися змінювати в танках гусениці, бо без таких вправ нелегко це зробити навіть трьом особам, з яких складався екіпаж машини. Танк був п'ять метрів довгий і гусениці були досить тяжкі. Їх треба було по частинах розкладати на землі, а потім з'єднувати. Танк міг їхати й без гусениць, але лише по дорогах, а по полю він не міг їхати без

гусениць. Опісля ж почали виробляти танки, які могли їхати лише на гусеницях.

Бронемашини не мали гусениць, але їхні гумові колеса були наповнені не повітрям, а спеціальною рідиною й коли куля пролетить через таке колесо, то рідина виходила з середини колеса й з дотиком повітря зараз же густіла й закривала діру, яку зробила куля. Отож, проблеми з цими колесами було дуже мало. Хоч були й такі кулі, що при вилеті з колеса вона розривалась і тоді часто нищила й колесо.

Одного разу, коли на таких маневрах танки проходили через болотисті місця й декотрі з них застрягли в болоті, тоді їх мусіли з болота витягати танкові тягачі. Це чудова із сильним мотором та широкими гусеницями машина. Вона могла йти й по болоті, але коли була недалеко дорога чи сухіше місце, то причіпляли довгого ланцюга й вона витягала всі танки з болота. Коли один танк застряг у болото недалеко дороги, то збіглось багато місцевих людей, щоб побачити того танка зблизька й цікаво було Павлові зауважити, що дехто з молодих людей мали на собі гарні черевики й не жаліли їх вибрудити в болото. Їхня цікавість побачити зблизька цю велику машину перемагала все й вони лізли в болото, щоб тільки ближче підійти до машини.

В одному місці Павло бачив два польські танки, що були продірявлені протитанковими стрільнами. Вони були напевно французького виробу з написом „Reno” й подібно ще старого випуску, бо стіни танка не були з броні, але із грубого заліза чи чавуну й напевно німецькі гармати їх попробували й вивели їх із ладу. Вони так там і стояли на полі та ржавіли.

36

ПАВЛО КУПУЄ ПОТРІБНІ РЕЧІ

Павлові хотілося піти до міста й там трохи пополювати за якимсь товаром, якого бракували у їхніх крамницях вдома. Він хотів би купити гарні черевики, чи якийсь костюм, чи ще щось інше. Бо в Совегах ніколи того всього в достатній кількості не можна було дістати. Вони розбудовували свою тяжку індустрію й будували великі машини, а добрих штанів тяжко було дістати. Але за три місяці перебування советських військ, а також багато уже було там цивільного населення, що приїхали зі сходу, вони вже все розкупили й мало що лишилося доброго в тій частині Польщі, що була окупована Совегами.

Однак йому вдалося зайти до однієї крамниці де було ще багато черевиків, але вони вже не продавали їх, а робили перелік того, що лишилось. Павло побачив на полицях чудові черевики, як чоловічі, так і жіночі. Він думав, що він зможе тут щось дістати, але власники тієї крамниці, що були чоловік і його дружина, сказали, що коли вони закінчать підраховувати, то за пару днів відкриють крамницю для дальшої торгівлі. Продавці ще були молодими й Павло зауважив, що та жінка була єврейського походження, а він українець. Обое володіли українською мовою. Вони зачинили двері й почали розпитувати Павла про порядки нової влади, казали:

-- В Бродях є тринадцять крамниць, як їхня, й далі питали Павла, коли вони здадуть державі свій склеп із усім цим товаром, то чи вони дістануть тоді посаду бути

продавцями в такому склепі? Павлові стало шкода цих людей, що вони мало знали про советів і він сказав їм правду, як він думав. Він казав:

-- За деякий час в Бродях із тринадцяти таких крамниць лишиться лише одна й тяжко сказати, чи ви попадете в те число продавців. Далі вони питали:

-- Щож нам тоді робити? - Павло в свою чергу запитав їх:

-- А чий це є товар у вашій крамниці? Вони відповіли:

-- Ми думаємо, що це все є тепер наше. Ми їх набрали на десять тисяч злотих на кредит із Кракова, Лодзі й Варшави, а тепер всі ті міста знаходяться під німцями. Павло подивився на них й дав їм свою пораду.

-- Коли ви віддасте все це державі, то знайте, що воно вже буде не ваше. Краще, коли воно ще ваше, то заберіть його до себе, бо його й так у вас скоро сконфіскують і зроблять державним майном, а ви вже є советськими громадянами й мусите підкорятися законам держави. А щоб бути продавцями, то ви звертайтеся до влади, щоб вони поставили вас продавцями державного майна. Ви можете зареєструвати вашу крамницю, але раджу без товару, ви замовите товар із советських складів, нехай вони привезуть вам і тоді будете його продавати.

Через тиждень, коли Павло зайшов до тієї крамниці в надії, що він тепер там зможе дістати пару черевиків, то вона була порожньою, не лишилось на прилавку ні однієї пари черевиків. Не було навіть і тих продавців. Якась жінка замітала приміщення від різних паперів і сміття. Вона сказала, що товар увесь випроданий і чекають на нове замовлення, що мало прийти з Москви. Розчарований Павло вийшов із крамниці й подумав: люди однакові скрізь і дбають лише про себе. Він плянував дістати тут хоч пару черевиків із вдячності за добру пораду, але цього не сталось. Власники десь все поховали.

На другий раз Павло пішов до міста із своїм другом,

який запевняв його, що з ним можна буде дістати десь черевики. Він уже познайомився з одним шевцем, який мав свою майстерню й пару робітників, які шили нові черевики й поправляли старі. Коли вони зайшли туди, то один із них, певно власник, подав їм пару нових черевиків, але ціна вже була дуже висока, однак Гріша умів торгуватись. Він виклав на прилавок рублі й розгорнув їх перед очима продавця, але давав на половину меншу ціну й казав:

-- Не хочеш за цю ціну продати, то гроші заберу, й він почав згортати рублі до себе, а потім знову відгорнув та додав ще п'ять рублів й казав:

-- Це все, що я можу тобі дати. Продавець вимагав, щоб він ще додав хоч трохи, але Гріша почав згортати гроші до себе й ховав їх до кишені. Продавець бачив, що вже більше не виторгує й згодився продати.

Коли вони вийшли з крамниці, то Гріша сказав до Павла:

-- Ось так треба торгуватись. Коли ти викладеш гроші, то це робить на людину свій вплив й вона готова йти на уступки, щоб тих грошей не випустити від себе.

-- Що ти ще хочеш купити?-запитав він Павла.

-- Якщо можна десь купити костюм, то я ще маю трохи грошей на нього, - відповів Павло. Й вони пішли до іншої крамниці й там Гріша виторгував подібною дорогою костюм для Павла. Хоч той костюм уже не був із бельського сукна, але кращого, напевно вже не можна було дістати й Павло був задоволений і тим.

Тепер вони зайшли в один ресторан, щоб пообідати й Гріша там „влупив“ ще одну штуку. Коли вони їли суп, то він вкинув туди муху й покликав завідувача та сказав:

-- Ось подивись, як ви приготовляєте їжу з мухами. Це у вас така чистота й санітарія? З гнівом сказав Гріша, показуючи пальцем на муху, яка плавала в супові. Завідувач дуже перепрошував і наказав зараз принести

нового супу для Гріші. Але Гріша попросив подати йому книгу скарг і в ній він записав цей випадок та примусив підписатись у ній декільком свідкам.

Коли вони вийшли з ресторану, то Павло запитав його:

-- Нащо ти так зробив. Адже я бачив, як ти сам вкинув ту муху в тарілку.

-- Ей...ти, Павле, нічого не знаєш,- сказав Гріша й продовжував,- Треба думати наперед. Нас рано чи пізно звільнять із війська, бож ми вже відслужили по три роки й тепер нас тримають позачергово. А я думаю, що з Німеччиною тепер усе заспокоїлось і Гітлер не думас йти на схід. Він пішов тепер на захід і там забезпечує свої кордони. Уже й Франція капітулювала перед ним, а в Норвегії й північній Африці він також уже захопив основні оборонні позиції й тепер може піде на Англію, останнього свого ворога. Він розтягнув свій фронт на багато тисяч кілометрів і скоро не випутається із всього того. Тому є надія, що нас не будуть тут довго тримати. Тепер уже покликали три нові роки молодих до армії й їх уже вишколюють, а нас, хоч і заохочують, щоб ми записувались лишатись далі в армії, то це вже ознака на те, що хто не запишеться, то тих звільнять. А хто хоче з нас далі лишатись? - запитував Гріша й давав сам відповідь. Отой Гур'єв і Сазонов, що колись полишалися у війську й тепер є старшинами, вони прийшли з села й не мали ні освіти ні якогось фаху й їх заманили гроші. Бо хто в цивілі їм би платив по 600 рублів на місяць. Вони там отримували б по 200 рублів на місяць. А ми ж всі закінчили середню освіту, а тепер ще й додали військову освіту. Нам би зараз повісили офіцерські погони лейтенантів чи навіть і вищі, а платили б від 800 рублів і більше на початок. Але мені ця військова дисципліна так надоїла, що хоч би давали мешкання на восьмому поверсі будинку, що тепер його побудували для військових старшин, то я не залишусь,- говорив Гріша.

Павло також був тієї думки що в ніякому разі він не залишиться тут не лише у війську, але й в західній Україні.

-- А знаєш, що я думаю, Павле? Як тільки ми звільнимось, я хочу стати завідувачем цього ресторану. Того западняка,- продовжував висловлювати свою думку Гріша, - зараз же виженуть із ресторану, бо на нього складено вже декілька таких обвинувачень, яке ми зробили сьогодні. Отож, я підготовляю заздалегідь собі місце.

Павло лише скривився й нічого не сказав на це, тільки подумав: як людина нечесно хоче зробити собі кар'єру. Гріша розказував, що його батько є євреєм, а мати українкою й батько добре розуміє бизнес, а він удався у свого батька. Павло згадав, як не так давно, Гріша був провинився. Йому дали відпуск лише до 7-ї години вечора, а він прийшов до казарні аж о 10-й годині й коли його викликали до штабу за цю провину, то він там плакав, як мала дитина та запевняв, що більше такого він ніколи не зробить. Але за пару тижнів його дівчата знову затримали до пізньої ночі й коли б не Павло тоді був старшим над вартовими, то знову він би мав великий клопіт.

37

ПАВЛО МАЄ НАГОДУ ЛИШИ- ТИСЬ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Одного разу багатьом із їхньої частини дали безплатні квитки до театру. Отримав такого квитка і Павло та декілька його друзів. До театру приїхали київські артисти й виконають якусь цікаву театральну виставу. Павло зауважив, що до театру приходило багато військових і декотрі цивільні й усі вони говорили російською мовою й напевно були якимись начальниками. Коло Павла з одного боку сусідом був приємний чоловік, що був одтий в цивільну одягу. В нього зав'язалась із ним розмова. Павло довідався, що той чоловік був якимсь начальником і працював у районі й коли він довідався, що Павло скоро буде звільненим із війська, то почав просити, щоб він прийшов до нього на працю після свого звільнення. Я маю добру машину й ми будемо з тобою їздити по всьому районі, бо я маю таку службу, - казав він. Будеш водієм машини й матимеш багато вільного часу, а платнею, то ти не будеш покривджений, бо отримуватимеш більше, ніж ті офіцери. Мені потрібно надійного чоловіка, а тепер шофером у мене один поляк (він називав так його, але той не був жодним поляком, а місцевим українцем).

-- І ти знаєш, що він мені улаштував? - Продовжував говорити до Павла той начальник. Ми їхали тоді з Дубна додому й затримались там до темна. Але то не було так далеко до Бродів. Я закутався в шубу та й заснув на

задньому сидінні, а коли прокинувся, то зупинив авто й виліз із нього по своїх потребах. Аж ось чую моє авто загурчало й поїхало. Доки я натягнув штани, то воно вже було досить далеко. Я декілька разів вистрелив угору, але авто не зупинилося й поїхало. А тож була зима і я був роздітий та майже пару кілометрів біг дорогою, щоб не замерзнути. Аж бачу світло й якесь авто їхало напроти. Думаю зупиню, хто б то не був. Витяг револьвера й чекаю, аж то мій шофер вернувся підібрати мене. Він оправдувався тим, щоне зауважив мене, коли я вийшов із авта й ту мою шубу порохував, що то я вже там у ній загорнувся. На скруті тільки зауважив, що вас там немає й скоро повернувся.- оправдувався шофер.

Начальник просив Павла, що коли він сам не зможе прийняти цю працю, то щоб порадив комусь другому із своїх людей.

ВИВІЗ НЕНАДІЙНИХ ЛЮДЕЙ ЗА УРАЛ

Павло тепер часто був відсутнім від своєї служби. Він цілими днями проводив час у місті перевіряючи книжки в бібліотеці. Ця бібліотека була велика й треба було переглянути кожну книжку й відібрати ті книжки, що своїм змістом були проти советської влади. На це потрібно було багато часу, хоч там було ще декількох жінок - дружин офіцерів, що більше говорили між собою, ніж перевіряли книжки. Декілька тижнів Павло, кожного дня приїздив до бібліотеки й мав там добрий відпочинок від військової дисципліни. А при тому й перечитав багато заборонених книжок до читання. Це було для Павла досить цікавим часом у його службі.

Якраз тоді велася передвиборча підготовка до голосування й Павла послали по школах викладати Советську конституцію. Але тепер Павла самого не посилали. Завжди йому давали одного партнера, Василь'єва або Воробйова. Вони були росіянами й були, наче вартовими для Павла. Але Павло знав, чому давали йому цих партнерів. Він був безпартійним, а ті хлопці напевно були як не членами партії, то хоч кандидатами до неї, й Павлові такої праці вони не могли довірити. Але коли був хтось із ним, то це вже було можливим. Павло не звертав на це жодної уваги, а читав конституцію та вивчав її, бо він володів українською мовою.

Однієї ночі всіх військових із їхньої частини було

розставлено по місті на охорону важливих державних установ. Скрізь на перехрестях доріг і на станції стояли вартові. Ніхто не знав із військових, чому це їх поставили на охорону. Однак догадувались, що якась важлива справа відбувається в місті. Опісля дізнались, що всіх людей, а особливо євреїв, що втікли від тієї частини Польщі, що була під німцями й тепер улаштувались тут у Бродах, їх висилали за Урал. Напевно це робилося й по інших містах західньої України. Їм дали пару годин зібрати свої речі й привозили їх на станцію, де на них чекали приготовлені вагони - теплушки. Було багато плачу. Павло пам'ятає, що один молодий хлопець, що втік з-за Бугу на цю сторону, мав їхати за Урал, а він мав дівчину, з якою не хотів розлучитись. Їй було дозволено, як вона хоче з ним їхати, то може, але батьки не хотіли її відпускати. Тоді молоді поїхали до Заксу й там розписались й отримали папери, що вони одружились й тоді батьки відпустили. Ця молода пара була з євреїв.

Павлові прийшлося у цей ранок багато возити людей то до фабрик де вони працювали, щоб дістати гроші, то до родичів, які з ними прощались й щось дарували на подорож. Бо самих тих людей ніде не відпускали. Вони мусли бути під охороною, аж поки їх не відправили. Були такі, що кричали:

-- Товаришу! Я хочу ще поїхати в те чи друге місце, але їх не відпускали вже від вагонів. Декотрі тільки передавали написані листи тим, хто їх супроводив.

Десь біля 12-ї години була закінчена та драма, яка почалася з півночі, й довгий потяг наповнений людьми помалу відправився на схід. Напевно до цього поїзду привозили людей також із усіх навколишніх сіл і містечок.

Опісля було відомо, що Совети боялися, що між цими людьми могли бути німецькі шпигуни, які могли б передавати на той бік всі інформації про скупчення советських військ та про склади амуніції, й вони не хотіли їх лишати в пограничних частинах тереторії, що була недалеко від німців.

39

ПАВЛО ПЕРЕЇХАВ ІЗ БРОДІВ ДО ВОЛОДИМИРА-ВОЛИН- СЬКОГО

При кінці 1940 року танкову частину було перекинуто з Бродів до Володимира-Водинський, тобто ближче до грляниці з Німеччиною. Був даний наказ й мусили танкісти все це виконувати. Про причину перекинення танкової части на нове місце ніхто нічого не знав. Це все вирішувалось десь у вищих колах уряду.

На новому місці знову почалися маневри й практика тактичної війни й використання в ній моторизованих частин. Майже кожного дня виїжджали на відкриті місця й там ганяли свої танки, здавалось що без ніякої потреби, хіба тільки на те, щоб їх бачили люди, що Совети мають також тяжку зброю й не думали про ніяку зміну влади.

Приїхав один військовий від самого кордону, що тягнувся понад річкою Бугом і розказував, що на границю підкинули нові війська, бо скрізь коло міста Сокаля люди втікають на той бік до німців й кожної ночі там іде страшна стрілянина. Напевно декотрі переходять кордон не з порожніми руками й пробивають собі дорогу кулями. Були також чутки, що німці скоро через границю будуть посилати озброєні групи зорганізовані з тих людей, що туди втікали, щоб робити різні деверсійні акції.

Танкова частина далеко від Володимира-Волинського ніде не виїжджала й ніяких підготовлень до збройної акції не було помітно. Бронемашин не було багато в

моторизованій частині й Павла з Рижим Іваном командування послало до Ростова, щоб вони припровадили звіттам декілька таких машин. Це була добра нагода для Павла відірватись від щоденних обов'язків і провести пару тижнів у дорозі.

Місто Ростов велике й населення там мішане. Багато в ньому можна було бачити азійського походження людей, а також смуглявих людей із Кавказу: грузинів, вірменів, осетинів, і багато інших національностей, що заселяли той край. Там у Ростові вони заладували більше десятка бронемашин на п'ятак товарового потягу й супроводили їх аж до Львова. Проїжджаючи недалеко від Садового, він знайшов на станції Чаплине деяких знайомих й передав через них деякі речі до своїх батьків. Побачитись із ріднею не було жодної можливості й повідомити їх про це не було часу. Але коли батьки отримали передачу, то дуже переживали, що Павло так близько був від них і їм не вдалося його бачити.

До Львова приїхали військові представники із різних міст західньої України й розібрали ті бронемашини. Лишилось лише дві машини, які Павло з Іваном забрали й поїхали ними до своєї частини. Їхали вони через Золочів й заїхали на ніч до Бродів. Там у знайомому вже місці вони заночували й на другий день направились через Луцьк до Володимира-Волинського. Тоді була ще зима й не дуже приємно було по холоді їхати, бо треба добре було закривати радіатори, як тільки ставали на зупинку, щоб вода в радіаторі не замерзла. Бронемашини хоч і виглядали новими, але напевно були там на поправці. Їх десь уже вживали, а тепер добре поправили й перекрашували та дали до дальшого вжитку в Західню Україну.

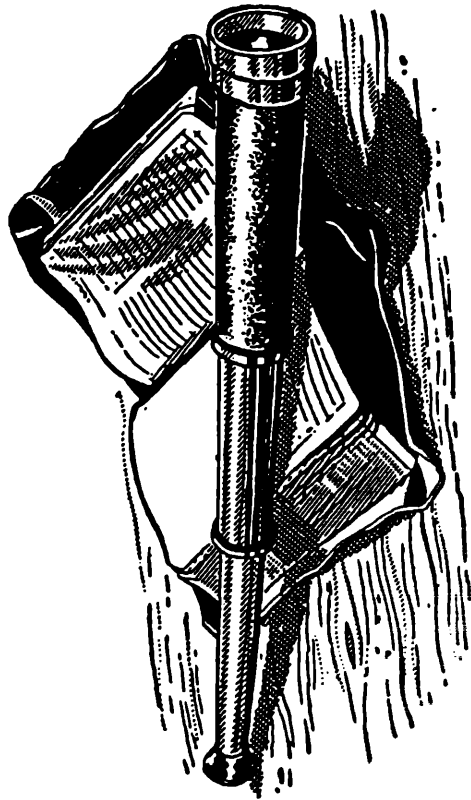
По приїзді до своєї частини, Павла викликали до штабу й наказали прийняти відповідальність над танковою чотою, бо її командир їхав на свої вакації на цілий місяць. У війську немає іншого вибору, як тільки виконувати всі постанови вищого командування. Павло

мав лагідний характер і часто прощав провини своїм підданам. Але люди є людьми й це нелегко було Павлові вив'язуватись з усіх питань військової дисципліни. Однак він мусів це виконувати й переконався, що найтяжча праця для нього це була, щоб керувати людьми, й він сказав у своєму серці, що коли звільниться від цих службених обов'язків, то ніколи вже не візьметься, щоб керувати людьми. Однак, життя вимагало і згодом від нього, щоб мати під собою людей і відповідати за них.

Із своїм командиром Павло мав добрі відносини й він його трактував дуже поважно, бо Павло мав не тільки більшу освіту за свого зверхника, але й мав краще вишколення за нього. А тільки той був постійним уже працівником у війську, а Павло перебував на своїй терміновій службі. Командир передав йому не лише всю відповідальність над людьми і танками, але передав йому й своє мешкання на догляд. Особливо його дружина наказувала, щоб він не забув поливати їхні вазони. І хоч Павло обіцяв все те робити, а чи було в його в голові, щоб ті квіти поливати? Він щоденно був зайнятий іншими справами й аж через 10 днів згадав про квіти. Коли він поїхав до хати, то побачив, що всі квіти вже повішали свої голови. На другий день він поїхав знову, щоб ті квіти відвідати й на радість Павлову вони всі попідіймали свої голови. Тепер уже він старався про них не забувати.

Його зверхник поїхав до свого міста Перм й там побув два тижні, а потім поїхав до Єревана, звідки походила його дружина. Павло написав їм листа вже до Єревану вони були дуже раді чути про все, що робилося на їхній службі, але знову Павло забувся написати про квіти і його дружина, як приїхали, то докоряла Павлові за цю недбалість.

40

НЕСПОДІВАНА Й ДОБРА ВІСТКА ДЛЯ ТАНКІСТІВ

Одного дня, ще коли було холодно, раненько повернувся із штабу Кирпа Петро. Штаб був розположений у місті за шість кілометрів від військової частини. Кирпа прокинувся від сну, напевно о четвертій годині рано й згадав, що в одній машині, яку він лишив у штабі, забувся випустити воду з радіатора на ніч й вода могла замерзнути й при великому морозі розірвати не лише радіатор, але й блок мотора, а це загрожувало йому не абиякою карою. Можливо навіть на три роки примусової праці за недогляд державного майна та ще й військового. Йому могли б пришити (вредительство) шкідництво. Він схопився як опечений із свого ліжка, й сів на особове авто та стрімголов помчався до штабу. На його щастя тієї ночі не був великий мороз і вода не замерзла. В штабі він ще провів пару годин і повернувся до своєї частини на сніданок. Але їхав він від штабу так само швидко, як і туди до штабу. Однак, це вже була інша для цього причина. Якось йому вдалося там у штабі довідатись, що сьогодні о 10-й годині приїде начальство й вручить квитки на потяг усім старим танкістам, що прослужили у війську три і пів року й тепер вони звільнялись із військової служби. Довідався про це від службовців, які приготувляли ці квитки.

Коли він дізнався про це, то зараз же відправився

до своїх хлопців, щоб повідомити їх, бо і сам був у цьому числі. Коли він ускочив до кімнати, де хлопці вже повставали й готовились до сніданку, то як несамовитий почав розкидати з ліжок ковдри й перекидати ліжка та кидати у всі сторони подушки. Хлопці накинулись на нього й не легко було його вгамувати, аж поки він признався, що сьогодні, до нас прийдуть із штабу, щоб звільнити із служби й привезуть нам квитки на потяг.

Коли хлопці почули про це, то що ви думаєте, вони робили в тій великій кімнаті? А їх було до двох десятків. Але це хвилювання не тягнулось довго й радість їхня почала переходити в інший спосіб. Бо коли б на той час приїхало начальство, то всіх би їх перше посадило до губваhti, щоб вони там трохи охолонули, а потім уже приступили б до оформлення того звільнення.

Наколи гарячка оставила їх, то кожний із них почав приготувлятися до перевірки, бо знали, що так легко не можна буде вирватись звідси. Будуть перевіряти все, що хто має у валізках, щоб часом хто не вивіз додому якогось державного майна. О десятій годині начальство вже було в касарнях і був наказ, зібрати кожному всі свої речі й вийти в просторе приміщення та стати в шеренгу, кожний напроти своїх речей. Було в декого по дві, а то й три валізки. Декотрі з них накупили цивільної одежі, а дехто мав і заборонені речі: запасні частини до машин, яких було досить у війську, але їх тяжко було дістати в цивілі: це карбюратори, бабіни, магнето, конденсатори, свічки. Навіть можна було схвати динамо машину чи стартер. Але всі були попереджені раніше. Кирпою й те все десь поділось перед перевіркою. Бо ніхто не хотів мати клопоту за ті речі й поцувати той настрій, а може ще й дістати продовження свого речення.

Старшини підходили до кожної валізки й переглядали досить детально всі речі. Однак танкісти всі були „чесними“ й у них нічого забороненого не знайшли. Хоч начальство й тоді не довіряло повністю своїм

вишколеним на всяку хитрість танкістам, я послало із потягом провідників старшин, які провозжали аж до наступної станції, а потім старшини повернулись до своєї служби. Але таких хитрунів, як Гріша, то вони не могли перехитрити, бо хто хотів щось украсти, то він заделегідь відносив ті речі до людей у село й вони могли те переховувати, аж поки він те все забере, або відіслати до його дому поштою.

Коли вони знаходились уже в потязі, вони мали право переодягнутися в цивільну одягу, якщо мали її, а дехто придбав кращу військову одягу, то міг передягнутися також. Дехто із них не був дома весь свій час перебування у війську й це їхав за три і пів року вперший раз і можна було уявляти, як вони спішили, щоб скоріше добратись до свого дому. Деякі були жонатими, ще до свого покликання до війська й якщо мали діти, то хотіли тепер їх якнайскоріше побачити.

Їх було покликано до війська в жовтні місяці 1937 року, а тепер відпустили в березні 1941 року.

Павло рішив їхати через Львів і там побути хоч пару днів та купити щось з одяжі чи обуви для домашніх, догадуючись, що до Львова Совети мали б привезти більше товарів, ніж у свої міста на сході. З ним їхав також Рижий Іван, який походив недалеко від Запоріжжя. Іван хотів ще відвідати свого брата, який відбував військову службу в Раві-Руській, недалеко від кордону й через пару днів повернутись до Львова й разом із Павлом їхати далі додому.

Павлові пощастило купити пару черевиків для батька й Афанасія й він ще купив три костюми та ще деякі дрібніші речі й витратив усі свої гроші, які мав у своєму запасі.

Приїхали вони з Іваном з Володимира-Волинського на головний двірець у Львові. Потяг в'їхав під накриття, яке було із кольорового скла, місцями воно було пробите й через ті діри можна було бачити голубе небо. Івана

Павло відпровадив на іншу станцію Підзамче, звідки він поїхав на захід відвідати свого брата, а сам поїхав на розглядини міста. Найперше він любувався тією високою горою, що була напроти станції, я вся була вкрита зеленою травою, а потім поїхав і зупинився на площі, що була перед храмом Святого Юрія. Поїхав також трамваем по вулицях цього старинного міста й зупинявся скрізь, де тільки бачив щось цікаве.

Накупивши всього, що було потрібно, він повернувся на головний двірць, де мав зустрітися з Іваном, щоб разом від'їхати до Києва. Іван не забарився, щоб вчасно повернутись до Львова, й розказував про свою подорож до брата, з яким він побачився й там переночував, а брат дав йому багато спідньої одежі, якої було в достатку в тій частині війська, де він служив. Іван говорив, що він сів на поїзд, що відправлявся до Рави й у дорозі, коли кондукторша перевіряла квитки, він показав їй свій військовий квиток на потяг. Коли вона подивилась на той квиток, то скрикнула:

-- Товаришу, - ти зблудив!

-- Не може бути! - з таким удаваним здивованням відповів Іван.

-- Ти їдеш на захід, а тобі треба було їхати на схід, - говорила вона. Іван каже, що я заворушився та вхопив свою валізку та запитав:

-- А яка тут буде найближча станція, то я вийду з потяга?

-- Рава-Руська, - відповіла кондукторша. Іван підійшов до вихідних дверей і чекав на ту зупинку, й коли потяг зупинився, він висів на бажаній станції, яка йому була потрібна. На станції він ще запитав, коли відходить потяг до Львова. Коли довідався, що взавтра по полудні, то подумав: це буде дуже добре. Він може сміло використати той час на зустріч із своїм братом. На другий день Іван уже їхав із своїм квитком не на захід, а на схід.

Тепер Іван зустрів Павла на головній станції у Львові й вони відправились у напрямку Києва.

ПОДОРОЖ ДОДОМУ

У потязі Павло мав багато часу, щоб знайти останнього листа від батька, якого він лише один раз перечитав, а опісля заховав. Той лист зробив на нього своє вражіння, над яким він багато роздумував. А тепер, коли він їхав додому, то захотілось йому знову його перечитати.

Тоді, коли Павлова вієськова частина почала переїжджати з одного місця на інше, то він не мав багато часу на листування і ті дні були переповнені різними обов'язками. З Бродів він написав батькам листа, але не пам'ятав уже, чи він отримував на нього відповідь. А через те, що він переїжджав з одного місця на інше і адреса мінялась, то можливо листи поверталися додому. Цей лист був останнім, що його Павло отримав, коли був уже у Володимирі-Волинському. Батько писав у ньому, вони чекали на нього, що він приїде додому. Але події, які відбуваються в західній Європі, напевно примусили тебе ще перебувати у війську. Далі писав батько, що вони дуже скучають за ним, і хатили б, щоб Той, що все знає хоронив його там, і допоміг якнайскоріше прийхати додому. Далі батько написав про новини, які сталися за останні місяці. Він згадав, що сусідка Дюдя Галя вийшла заміж за учителя, який приїхав у село, щоб вчити дітей першої класи, а Таня віддалася за Пархоменка І. Батько ніколи не писав Павлові про такі речі. Він завжди нагадував про справедливе життя людини в цьому світі.

Він боявся навіть згадати слово Бог у своєму листі, бо знав, що то дуже пошкодило б Павлові. Навіть Павло, коли хотів щось написати таке що від нього переживав болі, то того листа не вкидав до поштової скриньки, що стояла коло штабу, й з тієї скриньки листи вибирались та ставлялась печатка замість поштової марки й жовнірам не потрібно було витратити гроші на марки. Але ті всі листи напевно перевірялись, тому Павло часами вкидав свого листа, коли був у місті й там купляв до нього марку.

Тепер же батько написав і про такі новини. Отож безсумнівно, що батьки знали про Павлову переписку з Танею. Мати Павлова, напевно, довідалась від своєї молодшої сестри про Таню, бо вона була сусідкою із її батьками й це напевно мати продиктувала для батька, щоб він написав йому про дівчат і згадав про Таню.

Довге перебування Павла у війську було причиною, що Таня не дочекалась його та й не була певною про нього, чи він взагалі повернеться з війська при такому непевному часі. Хоч про це трохи тяжко було Павлові чути, але він переконував себе, що в цьому була воля Бога й треба було погодитися з цим. Адже Таня не була наведеною до Господа особою, а її брат і сестра були явними безбожниками. Таня лише задля Павла трималася осторонь від впливу безбожницької науки. Увірувати ж у Бога в ті часи, коли не було легальних Богослужень не так було легко. А коли б Павло більше зблизився з нею, то це могло б принести для нього багато переживань і спокус, яких не хотів допустити для нього Бог.

По перечитанні листа, Павлові думки понеслися до тих чудових листів від Тані, в яких вона висловлювала велику повагу до нього. Вона описувала про всі життєві справи дуже розважно й розумно й цим викликала в Павла не абияку цікавість до неї. Але тепер так виглядало, що Павлові треба про все те забути. Безсумнівно, для нього відкриється тепер нова сторінка в

його житті й він часто молився, щоб воно було направлене й побудоване на християнських засадах святого життя. Про це він не один раз думав і вірив, що у цьому йому Бог допоможе.

Лист від батька, й повідомлення про те, що Таня вийшла заміж за учителя, який уже давно нагадував їй про свою симпатію до неї, хоч вона його й не любила. Павлові спочатку не вкладалось все це в голову, однак, пізніше він довідався докладніше за це все, що сталося з Танею. Павлові стало відомо, що Таня не могла перебороти спокуси, й не дивлячись на її освіту й шкільний розвиток, молодечі прагнення без Божої помочі, в більшості, тяжко перемогти, й вона піддалася спокусі, а потім, осуджуюче сумління не давало їй спокою, щоб далі чекати на Павла, вона рішила прийняти пропонувану їй можливість віддатися за Івана Пархоменка.

У такому його роздумуванні пройшов непомітно час й потяг наблизився до Києва. Там, вони з Іваном зробили пересідку на інший поїзд, що направився до Запоріжжя. Павло хвилювався, чи батьки змогли отримати вчасно його поштівку, яку він написав ще з Володимира-Волинського, але надіявся, що він зможе якось добратись додому, бож тепер уже їздили автобуси з міста на села.

Іван був відважним танкістом і добрим водієм різних машин, як і багато інших, що вишколювались більше трьох років й майже кожного дня мали справу з машинами. Він пригадав Павлові одну цікаву подію, яка ще свіжа була в їхній пам'яті. Їхали вони тоді вдвох зі Львова машиною, що мала назву Танкового Тягача. Підібрали вони там його із станції. Вони мусли пригнати його до Бродів. Поїхали вони туди потягом, а там, оформивши всі папери на цю машину, й виїхали нею на дорогу, що вела на північний захід направляючись до Бродів. На обід вони зупинилися в Золочеві й шукали місця, де б їм зупинитись. Аж ось побачили велику пло-

щу на якій відбувався базар, я вона була заповнена возами, якими селяни привезли свої продукти до міста на продаж. Вони тут зупинились. Може то була субота, коли селяни мали цей день для торгівлі. Скрізь стояли вози із запряженими кіньми, а на возах були їхні продукти, що вони їх привезли на продаж. Коли ця велика машина там зупинилась, то до неї збіглося багато людей, полишавши свої коні. Обступили машину зо всіх боків й оглядали її. Вона була висока й на ній були широкі гусениці замість колес. З кабіни у відкриті двері виглядали дві військові особи. Вони розкрили м'ясні консерви й обідали. Люди цікавились й питали:

-- До якої праці ця машина призначена? Хлопці відповідали:

-- Вона призначена до танкової частини, що знаходиться в Бродях. Питання були й ще деякі й хлопці відповідали їм до того часу, аж закінчили свій обід. Вони позачиняли двері, в кабіні й Іванові напевно надоїли всі ті питання й він сказав до Павла:

-- Я зараз усіх цих людей примушу, що вони побіжать до своїх коней. Він завів мотора й пару хвилин грів, а потім як вирушив, то виключив на секунду іскру, що запалювали в циліндрах суміш бензину з повітрям й та суміш не згоріла в циліндрах, бо він не дав іскри туди й вилетіла в гарячий глушник і там вибухла, як бомба, а перелякані коні почали розбігатись у всі сторони. Люди почали кричати:

-- Товаришу! Товаришу! Не роби цього! й побігли до своїх коней та хапали, де хто їх міг. На базарі дійсно сталася велика метушня, якої сам Іван не сподівався. Він скоро машину скерував у бокову вулицю й приблизив швидкість, щоб скоріше виїхати на головну дорогу. Але коли виїхав, то не стерпів і ще раз такий вибух зробив. Але то вже було далеко й ніякої шкоди вже він не приніс. Павло докорив йому за такий трюк, але він лише засміявся, бо це вже не один раз він викидав такі коники.

-- Ти вже мусиш забути все те що ти виробляв, й привикати до нормального культурного життя,- радив йому Павло.

-- Це вже залежатиме від того, яку я роботу дістану в своєму маленькому містечку Оріхові,- відповідь Іван. Павло радив йому переїхати до Запоріжжя, коли б там було тяжко йому добре влаштуватись. Він обіцяв колись відвідати Павла й вони обмінялись адресами.

Ось уже наблизились вони й до бажаної мети. Потяг зупинився й показалася платформа перону Запорізької станції.

42

АФАНАСІЙ РОЗВИВАЄ СВІЙ БІЗНЕС

Сусіди дивилися на Афанасія як на доброго й співчутливого чоловіка, бо він старався допомагати людям у їхньому нелегкому житті під теперішній час. Тоді, коли він міг легко себе забезпечити паливом на зиму, то іншому не вдалось цього зробити. Одного разу сусід прийшов до хати Афанасія, щоб трохи погрітись, бо в своїй хаті він не міг напалити своєї плити так, щоб не мерзнути. Те бадилля з городу дуже погано горіло, а в хаті Афанасія було тепло. Він на дрова висипав ще й вугілля й плита так розігрілась, що тепле повітря наповняло всю невелику хату. Сусід жалівся, що він не знає, як йому можна дістати хоч трохи дров на ці холодні пару місяців.

Афанасій витягнув талона з шафи на візок трісок й обрізків з дерева та сказав:

-- Ідь ще сьогодні й привезеш собі трохи цього палива. Візьми мій візок і наברי скільки зможеш. Я в нього міг натоптати до двох і пів кубічних метрів дров. А як потрібно помочі, то я піду з тобою.

-- Я дуже дякую тобі, сусіде. Не знаю, чим я зможу розплатитись з тобою. А відносно помочі, то я попрошу свою дружину. Їй все одно в холодній хаті не буде добре лишатись, - сказав сусід.

Вийшли вони з хати. Витягнули з-під снігу візка й

Афанасія ще набрав йому відро вугілля і поставив на візка. Сусід зараз же заїхав додому, забрав дружину й відправились до недалекої мебельної фабрики по паливо.

На другий день сусід повернув візок Афанасієві й витягає з-під поли запечатану пляшку горілки й хотів вгостити Афанасія. Афанасій чемно відмовився й сказав, що він не п'є горілки. Сусід дуже здивувався, що від найкращого подарунку (як він думав) Афанасій відмовився, а потім подумав, що він напевно дотримується докторської поради й не п'є спиртних напитків, бож він і не курить, напевно, з цієї самої причини.

По деякому часі другий сусід запитав Афанасія, чи він не міг би й йому дістати талона на дрова? Афанасій беріг ще один талон для себе, але не міг відмовити цьому другому сусідові й віддав йому талона, надіючись, що він ще зможе собі дістати талона від своїх друзів мисливців.

Однієї осені Афанасій пішов до Дніпровських плавнів на полювання на качки й вдачно дістав аж вісім качок. Він роздав їх для трьох сусідів, нагородивши їх по дві качки кожному.

Загального водопроводу на вулицях тоді ще не було й люди приходили брати воду до одного крана, що стояв на розі однієї вулиці. Часами за тією водою навіть стояла черга коли господині прали білизну, то треба було багато води. Дехто приїздив візочком; на якому мав діжку, й набирав води трохи більше.

Над цією справою з водою Афанасій міркував, а потім дістав десь цинкової бляхи й поробив ринви навколо своєї стріхи й коли був дощ, то він наповняв водою дві діжки й вода на прання завжди була. Він також такі ринви поробив і декотрим сусідам. Але бляхи не так легко можна було дістати й хоч він мав замовлення на такі ринви ще декотрим людям, однак усіх задовольнити не зміг.

Він мав також багато замовлень на вулики, бо цукру не-легко можна було дістати й дехто хотів мати хоч пару

своїх вуликів, які давали достатню кількість меду для однієї родини. Афанасій мав і для себе пару вуликів і зробив крутілку, якою виладовував мед із вошин. Цю крутілку він винаймав і для інших людей, а платили вони за те йому медом, який він продавав і мав трохи заробіток із цього.

Біля хати він побудував майстерню із похилим дахом і в літні місяці в ній багато працював вечорами.

Люди любили Афанасія за його доброту, але вони не знали, чому він був таким. Віруючі в той час жили сховано, а молитовні доми влада позакривала і віруючих переслідувала. Тому люди не знали, хто був віруючим. Але пізніше, коли влада змінилася, то суслі дізналися про Афанасія і декотрі із них почали відвідувати Богослуження та навернулись до Господа.

Афанасій уже задумував, чи йому не лишити працю у фабриці і далі розвивати свій бізнес. Але боявся, щоб влада не вмішалась у це і могло все скінчитись та ще і накласти на нього якусь кару, бо приватного бізнесу не дозволялось мати. Однак Афанасій не кидав своєї праці вечорами і у вільні дні. Коли він дістав свої вакації, то поїхав до Макеївки і там дістав декілька динамо машин до велосипедів та два маленькі бензинові мотори також до велосипедів, а тут їх попродав і до нього почали приносити люди велосипеди на репарацію бо це дало розголос, що він може їх репарувати, і він вставляв до них нові гальма і ланцюги, що рвались з'єднував. Це ще одна галузь із його нерегулярної праці додавалась до нього.

Коли тепер повернувся з війська Павло, то Афанасій надіявся, що він буде йому великою поміччю в домашньому бізнесі, якщо Павло знайде собі постійну роботу десь у місті. Адже він міг би мати у його хаті безплатне мешкання, а у вільні години могли б працювати разом.

43

ЗВІЛЬНЕННЯ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Павлові не вірилось, що він уже невійськова людина, і що він не буде вже чути кожного ранку дзвінка, що різав йому вуха й крик чергового: „Підіймайсь!“ Не буде чути також щоденних наказів старших командирів і тієї відповідальности, що тяготіла на ньому майже кожного дня.

Тепер ти вільний, Павле, назавжди... виходячи з вагону, думав Павло. Він зайшов до середини приміщення станції, а там було повно людей, що чекали на свої поїзди. Вони сиділи прямо на дерев'яній підлозі при стінах і Павлові тяжко було знайти місце, щоб поставити свої валізки. Ніхто його не зустрів на станції й він довірив свої валізки одній жінці, що тут сиділа, щоб вона наглядала за ними, а сам пішов поглянути, чи немає там нікого, що прийшов його зустріти. А через те, що потяг спізнився, то батько не дочекався його й відійшов на деякий час, а потім почув, що потяг надходив, то спішив на станцію й там він зустрів Павла й тепер вони разом поспішили до валізок.

На станції було багато військових і Павла зупинив один капітан та грізно промовив до нього:

-- Чому ти не віддав салюта (привітання) до тих військових, що йшли напроти тебе?

-- Вибачте, капітане, - схвильовано відповів Павло й далі продовжував: Я є звільнений з військової служби й

приїхав до свого міста й у хвилюванні не зауважив тих військових. Капітан подивився на Павла й не хотів йому псувати настрій та сказав:

-- Доки ти носиш військову одягу, то мусиш виконувати всі військові правила.

-- Так точно, капітане,- відрепортував Павло, прикладаючи руку до свого козирка.

Відійшовши від капітана, Павло подумав: Ось такий ти й вільний, Павле! Поки ти маєш на собі цього мундира, то ти не є ще вільний. Хоч капітан уже не мав де оскаржувати Павла, однак він підпадав під військову кару за порушення правила й надалі Павло мусів бути обережнішим. Всі військові при зустрічі мусили вітатися одні з одними, прикладаючи свою руку до козирка.

Тепер Павло пригадав один випадок ще з Бродів, коли їх декількох військових хотіли без черги щось купити, то там тамтешній полїцай, що мав червону пов'язку на своєму рукаві, примусив їх стати в чергу, сказавши:

-- Тепер ми всі товариші - рівні громадяни Советського Союзу й немає між нами старших. Павло й інші не стали перечатись, але подумали: ось допустити таких до влади, то вони й на голову тобі сядуть. Вони дуже скоро відчули, що влада тепер у їхніх руках. Але не знали, що повагу для військових скрізь давали, особливо для тих, хто мав якісь ознаки. Їм давалась можливість без черги купити квитки на потяг, до театру, чи на спортові змагання.

Павло з батьком сіли в трамвай і поїхали до Афанасія. Там Павло вибрав із валїзки дарунок, що належався Афанасієві, а решту батько забрав з собою, бо йому траплявся транспорт доїхати додому вантажною машиною, що якраз була у місті з колгоспу. Павло рішив поїхати додому трохи пізніше. Він хотів на деякий час лишитись у місті.

Афанасія щиро привітав свого молодшого брата, що також, як і він, відслужив військову службу. Він мав місце для нього у своїй хаті й тепер вони мали багато про що поговорити, а Павлові було дуже цікаво ознайомитись з містом і відновити в своїй пам'яті те, що колись він тут бачив, і те, що уже змінилось. Адже за три і пів року тут багато дечого додалось і перемінилось.

Павло тепер одівся в цивільну одягу й був дуже радий цьому. Він думав: ось тепер знайду десь собі роботу й лише вісім годин відпрацюю, а решту 16 годин на добу буду вільним... вільним від усіх обов'язків. Він буде використовувати ті вільні години для себе... Може пітти до міста, до парку, поїхати на пляж до Дніпра, чи взяти книжку й щось добре прочитати.

Вони пішли з Афанасієм і він показав йому своє місце праці. Він дістав пропуск до фабрики й Павлові й вони там бачили, як люди працюють на шевських машинах. Афанасія там усі поважали й він мав авторитет між робітниками. Адже він був там головним закройщиком. Потім поїхали до міста й так, без жодної причини поблукали по крамницях. У деяких із них було багато товару, але більшість речей широкого вжитку продавалось на так званій „толкушці“ чи „туці“. Там можна було дістати багато чого, але ціна була висока. В продуктивних крамницях не бракувало нічого. Маргарини стояли великі стоси по 15 кубічних сантиметрів, а продавці той маргарин різали ножем і продавали хто скільки замовляв, але маргарину люди щось мало купляли.

44

ЗУСТРІЧ З КОЛИШНІМИ ДРУЗЯМИ

На другий день Павло пішов сам до міста й зайшов на той базар - „толкушку”. Він цікавився тепер усім, що там продавалось, а подруге думав може побачу когось із знайомих йому людей, колишніх робітників. Між людьми він зауважив одну жінку, що тримала за руку років три дівчинку, та жінка подивилась на Павла й засміялась. Він рішив підійти до неї й на своє велике диво запитав:

-- Чи це не ти Ліля Кефер будеш? Та жінка подала йому руку й коли заговорила до нього, то він впізнав у ній колишню студентку технікуму. Веселої вдачі дівчина була, тепер же дуже змінилась, але приємний її характер був той самий.

-- Павло Шостак! - Викрикнула вона. Ти ж тоді був соромливим хлопчиною, а тепер дійсно змінився й виглядаєш на поважного молодого чоловіка.

-- Де ж ти пропадав цих п'ять років? - Запитала вона.

-- Я щойно повернувся із військової служби,- відповів Павло.

-- А де ж Еміль?- цікавився Павло, згадуючи її молодшого брата.

-- Він тепер у війську,- відповіла Ліля. Зараз по закінченні технікуму його роки підійшли й він мусів йти відбувати свою службу. А я,- продовжувала Ліля, уже четвертий рік як одружилась, ось моя донька Валя. Павло подивився на жваву дівчинку, яка, як на пружинах

не могла спокійно стояти на одному місці й крутилась на всі боки. На цьому Їхня розмова скінчилась і Павло не хотів затримувати Їх довше, хоч цікаво було Ї більше розпитати про все й подаючи Їй руку ще раз запитав:

-- А чи чула щось про Карла?

-- Останніх декілька років я не мала нагоди зустрічатись із ним і не знаю де він тепер перебуває. Після того як він одружився з Чорнявською Ольгою, напевно вони кудись виїхали.

-- Та ж вона мабуть ще й десятирічки не скінчила! - здивовано вигукнув Павло.

-- Так, вона далеко молодша за нього, але він хоч і старший за неї, напевно на 12 років, проте завжди гарно вдягався й виглядав дуже молодо, отож вона й вийшла заміж за нього.

-- Дасть Бог при нагоді ми більше поговоримо й я познайомлю тебе з моїм чоловіком,- сказала Ліля й витягла з чечки картку своєї адреси й подала Павлові. Павло подякував їй і на прощання помахав рукою. Але Ліля, відійшовши тільки пару кроків, повернулась та сказала до Павла: який ще стояв на тому самому місці.

-- Я думаю, що коли б тебе зустріла Наталка, то ти мав би про що поговорити з нею. Вона замешкує тут у місті й дуже бідус. По цих словах Ліля відійшла, а Павло від тих розмов не міг всього збагнути й довго ще дивився туди, де зникла між людьми Ліля та роздумував про все те, про що розмовляв із нею.

Павло рішив ще й на другий день пітти на базар, а тепер від міста він пішов до парку, який був недалеко від заводу, де він колись працював, і там знайшов вільну лавку й присів на ній, щоб трохи спочити. Дорожкою проходили люди, певно вже по своїй вечері вийшли просвіжитись та подихати свіжим повітрям. Люди напевно вийшли з великих житлових будинків, які тут були побудовані. Колись Павло із своїми друзями часто приходив до цього парку, але тепер тих друзів він

не має. Він їх погубив за роки своєї відсутності. Павло мав із собою куплену газету, але не мав великої охоти її читати. Він краще наглядав за проходими людьми, які в більшості були молодими й проходили по парі. Ось він зауважив двох дівчат й впізнав. Пригоду Марію й Кіт Надю. Вони подивились на незнайомого чоловіка, який читав газету, й пройшли, а за ними поспішав, щоб їх дігнати, Бабій Семен. Він також не впізнав Павла, бо думав напевно щось інше, але Павло обізвався до нього й коли він почув своє ім'я, то обернувся й запитав:

-- Звідкіля ви знаєте мене? Павло відповів йому:

-- Таж твоя токарний станок був рядом із моїм у ремонтному цеху. Аж тоді Семенові трохи прийшло до голови, хто то говорив із ним.

-- Де ж ти узявся, Павле! Ми вже тебе були поховали, а ти ось з'явився.

-- Я щойно повернувся із військової служби,- відказав Павло й запитав:

-- А ти ще й дотепер там працюєш?

-- А тож куди інше піду. Тепер трохи нам підвищили платню й на прожиток грошей вистачає, а щоб щось придбати, то й тепер тяжко. Потім Семен сказав:

-- Видно по тобі, що в армії тебе добре підгодували, бо виглядаєш дуже добре й маєш на собі такий гарний костюм і так прирядився, що мало хто з нас може так вдягнутись. Напевно був у західній Україні й там накупив всього?

-- Так, я був деякий час на заході й у Львові дещо купив, але вже не польського виробу, а нашого, що туди трохи більше навезли до їхніх крамниць.

Старі знайомі довго говорили й Семен цікавився всім, а Павло розпитував про працю та тих друзів, що колись були, і як тепер вони влаштували своє життя. Після розмов Павло переконався, що Семен за ці минулі роки ніякого прогресу в своєму житті не зробив. Нікуди він не їздив. Нічого, окрім свого станка не бачив і нічого

нового не навчився.

Коли Павло розказував йому про Київ, Ленінград, Москву, Ростов, Львів й інші менші міста в Україні, Росії й Білорусії, то Павло в Семеновому уявленні був у багато разів розвинтішим, грамотнішим і при тому Павло мав веселий настрій та часто в розмові жартував. З усього Павло довідався, що між тими робітниками, яких він лишив, було дуже мало змін. Вони лишились у такому самому стані, як і перед тим.

*****

45

ПАВЛО В ПОШУКУВАННІ ЗА РОБОТОЮ

Тепер Павлові ще дуже хотілося побачити ту християнську молодь, якої він не міг забути після зустрічі з нею на своїх вакаціях. Він рішив це зробити, коли буде мати трохи більше часу, як уже повернеться до Запоріжжя після відвідин батьків, де він думав трохи відпочити. На другий день він уже сів до автобуса й поїхав до Садового. Батьки радо зустріли Павла й те все, що Павло накупив у Львові, вже розприділили між усіма й то так само, як Павло думав, коли те все купляв. Однак багато дечого ще бракували з одежі, бо все поношувалось за останні роки, а купити щось інше було дуже тяжко. Потрібно було їхати кудись до більших міст та там, хоч на ринкові, за більшу ціну щось купити, але не було кому з молодших це зробити й батьки чекали на Павла. Вони вже наскладали грошей для цього й тепер казали Павлові, що після того, як ти трохи відпочинеш, то може поїдеш до Харкова чи до Донбасу і там поспробуєш купити, як не в крамницях, то хоч на базарі, де люди виносять всякі речі.

Отож, одного дня Павло й рішив це зробити, а при тому він хотів і роздивитись за місцем, щоб згодом улаштуватись на роботу. Для кращої подорожі й перебування на станціях він одягнув військову одягу, думаючи, що буде мати кращий доступ до всього, але взяв і цивільний плащ та кашкета, щоб у разі потреби перетворитись у цивільну людину й закрити військову

плащем. Так він і зробив і така комбінація йому стала у великій пригоді. На станціях по 12-й годині ночі всіх людей виганяли з неї й не дозволяли там ночувати, але військові мали право там лишатись на ніч та спали на лавках і кріслах.

Найперше Павло рішив поїхати до Ростова, бо він мав туди вже квиток на потяг, а подруге, коли він там, не так давно був, то бачив, що на ринку там багато всього продавалось, і він не помилився. В Ростові він купив дві вовняні теплі шиті ковдри, декілька пар спідньої одяжі чоловічої й жіночої. Купив пару добрих вихідних штанів для себе й для батька й сорочок та одного плаща й пару хусток для матері.

За працею він там навіть не питався, а провівши там два дні, переважно на базарі рішив їхати до Харкова. Населення в Ростові було різне, особливо багато було азійського походження й Павлові це не дуже подобалось. В Харкові вже було менше „нацменів” (так називали людей азійського походження). Але й тут не так легко було знайти працю. Біржі праці, були скасовані в 1930 році й тому треба було ходити по фабриках і там розпитувати за можливою роботою. Павлові здавалося, що тут було все чуже й непривабливе. Бо він там не мав жодних друзів, знайомих чи рідні якоюсь й мешкання для прожиття тяжко було знайти.

На базарі він побував лише один раз й мало, що купив у Харкові, окрім дрібниць, як шкарпетки й носові хустинки. У крамницях, щоб щось купити, треба було знати, до котрої з них сьогодні привезуть товар і займати чергу рано, а це не легко було тим, хто приїжджав із других міст. Місцеве населення слідувало за цим і купляли, а потім виносили те на базар і там продавали дорожче. Павло там побув недовго й заїхав у Донбас. Відвідав Горлівку, Макіївку і Юзівку. Тут можна було також щось дістати, як і в Ростові, й робота траплялася в декількох місцях. Але ті чорні гори

каміння, що їх навитягали з вугільних копалень, робили не дуже добрий настрій на Павла й повітря здавалось не було таким чистим, як це у Запоріжжі. Хоч квіти скрізь росли й на них начебто не було чорних порохів, що їх розвівав час від часу вітер. Люди в Донбасі, як і скрізь по інших містах, були жваві й вечорами можна було чути музику й співи, що неслись від клубів чи від пивнушок. Павло пробув там також декілька днів і його та дорога й спання по станціях так змучило, що він уже ніде не хотів бути, а направився додому з усім тим, що він уже накупив. Дві валізки в руках й великий рюкзак за плечима були не абияким тягарем для Павла, однак він був задоволений своєю подорожжю й майже все купив, що мати йому наказувала.

Повернувся він до Садового й батьки були дуже задоволені, що Павло всього дістав, що їм було потрібно. Ілько, за віком своїх літ, уже неміг розраховувати на таку поїздку. А щоб ночувати по станціях, а потім ще цілими днями вистоювати на базарі, шукаючи за потрібними речами, то це вже для нього зовсім було неможливим. А подруге старшому вже було й не дуже безпечно ходити по тих базарах, де вешталось багато різних ошуканців. Але молодим це було зовсім інакше. Павло, загартований у віську до всіх невігод, виконав це дуже добре.

46

ЗАСЛУЖЕНИЙ ВІДПОЧИНОК НА СЕЛІ

Павло не плянував уже відвідувати сільський клуб, але, коли вечір настав, то мати натискала на нього й казала:

-- Люди подумують, що ти став таким гордим, що із своїми людьми навіть не хочеш і поговорити. Адже всі хотіли б побачити тебе.

-- Там тепер мені є дуже мало знайомих. Старші вечором до клубу не ходять, а молодь там уже інша й з них мало хто пам'ятає мене,- відмовлявся Павло. А потім таки рішив пітти. І, дійсно, там усі були дуже раді бачити його й та молодь, про яку він казав, що не знає його, вся обступила навколо й хоч була молодша за нього, але вже доросла, бо багатьох із них уже покінчали середню освіту, а інші вже були в десятому класі й не були підлітками, як він це думав. Всі їхні попередні пляни на цей вечір змінились. Багатьох простягали до нього руки через плечі інших, щоб привітатись і питали:

-- Чи пам'ятаєш мене, чи знаєш мене?

-- Та як я можу пізнати вас, як ви так усі попідростали й змінились,- відповідав Павло, обсервуючи їх, які здавались для нього всі однаковими.

-- Та ж я Надя Василенко, а я Анюта. А мене то вже ти знаєш: я Микола Швець, а я Віктор Круть. Якесь дівчина розпихала всіх і простягала руку до Павла та казала:

-- Я Настуня Водостой, а друга не хотіла лишитись незною, також подавала руку та соромливо всміхалась кажучи: я є Ліза Хоменко.

Павло тиснув і тиснув руки й приємно йому було бачити всю ту молодь, яка пам'ятала про нього й здавалося, що їхні молодші роки не хотіли накладати жодної різниці між Павлом і між ними. Цілий вечір Павло розказував про те, чим вони цікавились, і про все, що він пережив за ці роки його відсутности. Коли він розказував про ті всі справи у війську й про ті великі міста, в яких він побував, то здавалось, що не буде кінця тим усім запитам, якими цікавилась сільська молодь, яка ще ніде не була й нічого не бачила, окрім свого села й своєї місцевости та своєї школи.

Були там і такі відважні дівчата, що запитали Павла:

-- Чи ти, часом не думаєш тепер одружитись?

-- Та вже треба б мені над цим питанням також трохи подумати, але мої ревесники вже розійшлись, а ви всі ще молоді й не захочете вийти заміж за мене й готові причепити мені гарбуза,- відповів Павло.

-- А чи ти вже пробував питати когось із нас про це? Відважна якась викрикнула, ховаючись за інших, щоб Павло її не побачив.

-- Ні, я ще не питався, а так думаю, що мені вже 25 стукнуло, а вам, можливо, що ще тільки до двадцяти доходить,- виправдувався Павло. Але одна, що стояла прямо біля Павла, дивлячись йому в очі, сказала:

-- Та хоч би тобі було й 30 років, то не бійся запитати!

Павло вже більше не хотів говорити на цю тему, але чомусь йому стало дуже жаль цих селянських дівчат. Вони, скінчивши десятирічку, мусіли йти на колгоспну працю. І декотрі з них уже стали доярками коров, а дехто доглядає телят чи свиней. Тільки пару із них працює в дитячих садочках та в колгоспному бюрі.

Хоч жодна праця не є соромом для людини, але аби ж ця праця хоч трохи більше оплачувалась. А так люди

працюють тільки за те, щоб мати щось Істи й дешевенько одітись.

Всі ці дівчати виглядали, як свіжі вирваті з грядки квітки. Жодна із них не була намальована, не мали підведених очей якоюсь синьою фарбою й не кліпали війями, що були чимсь чорним помазані. Брови їхні були природні й не обголені до тоненької ниточки. Їхні вуха ще не обривали тяжкі серги. Волося на голові в кожної мало її природній колір. Павлові хотілося назвати їх усіх християнками. На їх ще не наклав руку модернизм, що панує по містах між молодими, які наслідують розпусну старозаповітну Єзавелю.

Але Павло також знав, що хоч їхній зовнішній вигляд був ангольський, однак у їхніх душах була повна пустота й глибока мертвечина. Вони були нещасні жертви безбожної, атеїстичної влади. Їхні учителі у школі ніколи не згадували їм про Бога. Вони нічого не знають про спасіння, про вічність і про суд Божий, що скоро надходить на всіх безбожників, і їхня участь разом із їхніми учителями буде в пеклі. І хто їм може про це сказати при цій безбожницькій владі? - питався сам себе Павло. Нічого не міг їм сказати про це і він. Адже влада позакривала Молитовні доми й закрила уста тим, хто міг проповідувати про Бога та вказувати на шлях, яким можна було йти й знайти спасіння. Таких позасилали до Сибіру й тримали у в'язницях, зробивши їх ворогами народу й своєю пропагандою обкидали їх болотом та робили їх людьми, які затуманюють людський розум релігійним дурманом. Ось у такій атмосфері була вихована й ця молодь.

Павло міг лише молитися про це у своїй душі й благати Бога змилюватись над цим народом, що ось уже довший час знаходиться під атеїстичним чоботом, та щоб Бог відчинив двері проповіді Св. Євангелії.

Пізніше, за декілька місяців, коли Гітлер погнався із своїм військом на схід. Павло відвідав Садове й

розмовляючи з однією дівчиною, що називалась Рая, а Павло знав їхню родину й довідався від неї, що вона закінчила дуже успішно середню освіту й тепер перебувала вдома. Павло запитав її:

-- Чому ж ти далі не йдеш вчитись до Інституту?

-- Таж при цій владі в школі напевно почнуть вчити тепер про Бога,- відповіла вона.

Ось яке чорне й огидне п'ятно поклала на її душу та безбожна влада. Й вона не була однією з молодих, що так думали. Вона готова була вірити, що все в природі постало само собою шляхом еволюції й людина також, за багато мільйонів років, шляхом еволюції виникла з мавпи й поступово людина витворила собі людську гідність і прямує до ще кращого удосконалення в своєму житті. В голову цієї дівчини й багатьох інших молодих атеїзм накидав багато бруду й тепер тяжко його позбутися й очистити правдивим навчанням. Про Бога вона думає, як про видумку релігійних дюдєй. Вона не знає дійсної правди. Сатана через атеїзм гонить мільйони людей до пекла, яке призначене Богом не для людини, а для сатани. На жаль, усіх послідовників атеїзму чекає та сама участь, що і його.

Відходячи із клубу того вечора, Павло щиро подякував усім за їхню особливу увагу до нього.

На другий вечір до клубу зійшлося ще більше людей в надії, що Павло знову там буде, але Павло більше не пішов туди.

На другий день до Павла приходив голова колгоспу Каливух Михайло й запрошував його лишатись на працю в колгоспі. Він казав, що для Павла тут є тепер багато роботи й вони його потребують. Колгосп тепер має декілька тракторів і три вантажні машини. Має також побудований гараж, де мають постій і поправляються машини. Над цим усім треба фахової відповідальної людини. Бо наші шофери закінчили курси водіїв і більше від того нічого не знають. Щось станеться з машиною, то

потрібно кликати з району механіка. А тих механіків і там замало.

Павло уважно вислухав голову й сказав йому, що він наразі не має жодного пляну, де має зупинитись на постійно. Він ще хотів би поїхати до Запоріжжя й там роздивитись на все, а потім уже рішати. Але до гаражу він би мав охоту піти й подивитись на машини, які колгосп має.

На другий день Павло пішов до гаражу й довідався, що вони мають дві полуторки й одного тритонового - ЗІСа. Одна полуторка була в русі. Її не було в гаражі, а дві машини стояли й виглядали майже новими, бо мало їх ще вживали й гума на колесах була нова, невіжджена. Їх напевно не так давно дістали. Павло запитав шофера:

-- Чи ви маєте якісь запасні частини до цих машин? Шофер відповів, що тут майже нічого немає, але в районі на складі можна все дістати.

Тракторів ХТЗ тільки два стояло в гаражі, а решта були на полі. Від шофера Павло довідався, що вони і трактористи отримують відповідну ставку грішми й не працюють за трудодні, як колгоспники. А в колгоспі вони мали право купляти всі продукти по державній ціні.

Все ж таки життя на селі виглядало для Павла трохи сумним. Він уже привик до великого руху й його тягнуло до Запоріжжя. Через деякий час він спакував свої речі, бо йому не сиділось в безділлі, й сів до автобуса та відправився до міста до Афанасія. Мати понакладала йому всього до їдження. Поклала також сушених вишень і слив, казала:

-- Будете варити там кампот.

ПАВЛО ПОШУКУЄ ЗА ПРАЦЕЮ В ЗАПОРІЖЖІ

Уже на другий день по своєму приїзді Павло пішов по різних місцях розшукувати за роботою. В деяких місцях він дізнався, що його можуть прийняти. Але він продовжував ще шукати за кращим місцем. Був він у гаражі, якого мав Механізаційний Інститут. Там було декілька машин особових і вантажних. Особові авта обслуговували переважно професорів школи, а тягарові постачали потрібні матеріали для школи й часто возили студентів на практичні заняття в заводи, електричні станції й лабораторії, а також доставляли всі продукти на кухню для студентів і для учителів.

В дирекції інституту розпитували його про все й питали, чи він уже десь працював і який він має досвід з машинами. Павло відповів, що він має лише військовий досвід й знає добре теорію всіх машин. Після цих розмов вони сказали, що розглянуть його заяву й дадуть йому знати. Довідався там Павло і за платню й вона не була високою. Отож, Павло рішив ще далі шукати за кращим місцем. По цілому тижні таких розшукувань він рішив піти до заводу, в якому він працював колись й поспробувати там щастя.

Афанасій не радив йому йти туди, звідки його вигнали за релігійні переконання, й казав:

-- Рано чи пізно. вони дізнаються й про тебе й виженуть із роботи, як і мене вигнали. Однак Павло рішив довідатись, бо знав, що там всі робітники, а

особливо фахівці, добре оплачувались і можливо його запис у заводі ще є, що він там працював до покликання його у військо. Адже тоді завод його не хотів відпустити, але він сам забажав змінити своє становище й поспробувати піти до школи, хоч би вона була й військова. На диво Павла, вони відшукали всі старі його попередні документи. Навіть там був його студентський білет із технікуму. Пропонували Павлові йти на стару роботу до станка, але він не хотів туди йти. Вони казали:

-- Ти ж маєш двохрічне вишколення на станки й однорічну практику й тепер йти на якусь іншу роботу? Він подав їм папери, що закінчив школу у знанні всіх моторів водяного й повітряного охолодження й він хотів би вживати це своє знання на відповідній до цього роботі. Після розглядин його паперів рішили послати його до цеху, де випробовувались нові моделі авіаційних моторів. Сказали йому, щоб прийшов через пару днів та отримав пропуск до заводу й до відповідних по тій праці цехів.

Повернувшись додому, Павло був дуже радий та розказав усе Афанасієві. Але той сказав:

-- Ти ще не радій так скоро. Скажеш гоп, як перескочиш. Я їм не вірю. Система в них дуже складна й ті всі папери ще підуть до політичного відділу, а там можуть все вишукати.

-- Чи питали тебе щось за партійність?

-- Нічого мене про те не питали, але вони бачили у моїх паперах, що я є безпартійний.

-- На відповідальних роботах вони мають лише своїх людей, - говорив далі Афанасій, і коли ти не запишешся в партію, то будуть добиватись, чого ти не хочеш, і довідаються про все, а потім виженуть.

-- Та ж вони там напевно мають уже досить своїх людей і нехай хоч один буде у них чесний безпартійний, - жартуючи, відповів Павло.

-- Ну, то нехай уже буде так, як ти думаєш, - погодився Афанасій.

АВІАЦІЙНИЙ ЗАВОД ПРИЙНЯВ ПАВЛА ДО ПРАЦІ

Коли минуло тих пару днів, Павло пішов щоб довідатись, чи все вже готове, як вони обіцяли. Перед ним було ще дві особи, що також оформляли свої документи, а потім підійшов і Павло. Начальник, який видавав Павлові папери посадив його на кріслі й сказав:

-- Ви йдете працювати на відповідальну роботу й ми віримо вам, що будете дотримуватись військових порядків, як це й ви робили до цього часу, а проте ми маємо там людей, які нам скажуть про ваше поведження, отож будьте у всьому пильними на своїй праці. Павло по своїй старій привичці хотів устати й сказати:

-- Так точно, товаришу начальнику! Але схаменувся й сказав, що буде старатися все виконувати належно.

Після цього йому видали пропуск й одержу до роботи, й сказав начальник, щоб приходив до роботи в понеділок на нічну зміну. Це була ще тільки середа й він мав у своєму розпорядженні пару вільних днів.

У цеху, де розпочав свою працю Павло, робітники працювали на чотири зміни, по шість годин кожна. Всі мотори, які випробовувались, стояли за стіною на спеціальних зацементованих станках. Мотора можна було бачити через шибкувікна, через яке наглядали за працею мотора. Всі апарати й приладдя стояли всередині й усе керівництво мотором було тут коло техніка, чи інженера. Мотор безпереривно працював 48 годин. За цей час було його випробувано у всіх можливих його умовах праці. На

мотор накладалося від маленької до найбільшої ваги, яку мав силу той мотор і як він усе те витримував на пртязі відповідного часу. Давали йому нормальні обороти колінчатого валу й давали найбільшу швидкість, а пропелери, що були в більшості чотирилопосні автоматично розвертались залежно від швидкості й гребли повітря так, що аж страшно було стояти в приміщенні, а назовні, недалеко мотора, зовсім стояти було неможливо, щоб вас повітря не перекинуло через високу загорожу. Раз робітник недалеко був від мотора, а технік не бачив його й дав великі обороти, то він був щасливим, що повітря зняло із нього не лише халат, але й сорочку. На щастя, технік зауважив його та сповільнив швидкість, а то лишився б і без штанів. Випробовували серійні марки моторів, що були дев'ятициліндрові, а також чотирнадцятициліндрові і вісімнадцятициліндрові. Всі мотори були повітряного охолодження, а через те, що в авіаційних моторах немає глушників, а від кожного циліндра окремо вилітали спалені гази, тому рев мотора був такий сильний, що всі робітники, навіть у середині мали навушники на своїх вухах.

Після безперервної праці мотора на пртязі 48 годин, його зупиняли, знімали з станка й вкочували до-середини, а потім розбирали до найменшої частинки й перевіряли всі деталі мотора, й які втерлись, то на них зверталась особлива увага. Вони підлягали виробу з кращого матеріалу. Наприклад толокові пальці підлягали довшій цементації. Після заміни всіх частин, що були вироблені, мотор знову ставлявся на станок і далі він підлягав випробуванню.

49

СТАРАННЯ ДІСТАТИ КРАЩЕ МІСЦЕ НА ПРАЦІ

Один мотор був куплений у Франції й коло всіх приладів сидів інженер француз і через перекладача, яким була жінка, все розказував про цей мотор. Робітники казали, що тому французові Совети платили по 300 рублів на місяць золотом.

Інші держави, що були більше розвинуті технічно не дуже радо продавали нову техніку Советам, - навіть за золото, тому Совети старалися здобувати з-за кордону нелегально, що тільки могли. Але тут усі в цеху мотори випробовувались, що були власної конструкції.

В цьому великому заводі ви не могли ходити по всіх цехах. Бо не лише в брамі заводу ви мусли показувати свій пропуск, але й при вході до кожного цеху. Й коли у вас той цех у пропуску не був відкритий, то ви туди не ввійдете. В Павловому пропускові було відкрито декілька цехів, але він туди без потреби не ходив.

Павло із іншими робітниками розбирав мотори й складав їх із ними й за два місяці він добре освоїв цю працю й подав заяву здавати іспити на моторіста, які більше оплачувались й мали свої розряди від другого до восьмого. Коли робітники почули, що Павло забажав дістати вищий розряд, то декотрі скептично зареагували на це, бож декотрі із них уже працюють більше, як по п'ять років, і ще не відважувалися ставати на іспити перед комісією.

На прийняття іспитів були визначені інженер, авіотехнік і старший майстер. Одного дня Павла закликали до бюро на іспити. Там перечитали його заяву, а потім приступили до екзаменації. Спочатку запитали про його освіту. Окрім навчання в технікумі й ФЗУ, Павло закінчив Авто-бронетанкову школу. в якій практикувався над різними машинами на пртязі трьох років. Вони вислухали Павла й почали питати. Найбільше задавав питань Авіотехнік. Він питав про процес праці мотора. Про силу кожного мотора, якого випробовували, про паливо для авіаційних моторів і про якість бензину, про оливу, яка вживалась, а вона була касторова, що здобувалась із рецини, як часто треба було її міняти й багато інших питань.

Далі інженер задав декілька питань, із котрих головними були такі:

-- Які магнето вживаються в моторах?

-- Магнета, здебільшого вживаються назви „Цінцинаті“, а також і „Бош“.

-- А для чого тоді бабіни потрібні в моторі?

-- Бабіна вживається, як і магнето, для вироблення високої напруги струму,- відповідав Павло.

-- Яку роль виконує конденсатор?

-- Він абсорбує останки електрики після розриву струму.

-- Чому не згоряє перериватель, коли розриває струм електрики великої напруги?

-- Бо його кінці виготовлені з металу, який витримує високу температуру.

Інженер сказав, що він більше питань не має до Павла.

-- Я також більше питань не маю,- сказав авіотехнік і продовжив. Ми чули, як Павло відповідав на всі питання, й мені здається, що він краще знає мотор, ніж ми. Майстер замнявся й сказав:

-- Може не краще, але він відповідав дуже добре на всі

питання. Тоді авіотехнік у підтвердження своїх слів звернувся до майстра й запитав його:

-- Чи ти знаєш, яка мусить бути пропорція суміші бензини з повітрям у карбюраторі? Майстер підняв голову догори й думав. Тоді авіотехнік задав те саме питання Павлові:

-- 16 пропорцій нормального повітря на одну пропорцію бензини, - швидко відповів Павло.

-- А якої сили вольтажу потрібно, щоб запалити в циліндрі стиснуту в шість разів цю суміш? Звернувся технік знову до майстра.

-- Я думаю, 12 вольтів. Тоді вже технік замість Павла відповів: Хоч би ти й в сто разів збільшив тих 12 вольтів, то й тоді тієї суміші та іскра не в силі була б запалити. Я вам кажу, що Павло краще знає за нас мотор і він за деякий час не то моторістом, але подасть заяву на техніка й я думаю, що ми не зможемо відкинути того.

Коли Павла відпустили, то рішили покликати його ще раз на іспити висотного карбюратора.

На другий день Павлові видали летунську одягу: хромову куртку, штани, чоботи і шапку. Павло не знав, коли він би мав те все одягати, бо ж вони мали спеціальні халати до праці, які, навіть технік й інженер вдівали, коли приглядались до мотора.

Павло був дуже радий, що він мав такий успіх, і коли розказав Афанасієві, то й він здивувався.

Вістка про те, що Павло здав іспити, швидко облетіла всіх робітників у цеху. Тепер, коли Павло приходив до праці, то вже мотористи боялися керувати Павлом. Раніше вони посилали його до цементової ями, в якій були всі проводи до мотора, який стояв назовні. Треба було їх завжди перевіряти перед запуском мотора, а в тій ямі повітря було пересичене газами від бензини й дуже тяжко було дихати. Коли Павло виліз із ями, то мало що не впав, бо голова в нього закрутилась, а вони всі сміялись, бо знали, що там людина довго не може

витримати, я потрібно було дуже швидко перевірити й виходити звіттам. Це була наука для Павла.

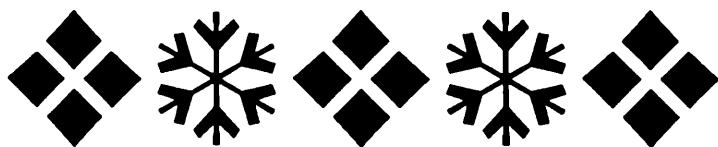
Одного разу технік довго говорив із Павлом та більше розказав йому про всі справи своєї праці. Він був певним, що Павло здасть іспити на техніка, я казав, що завод дозволяє технікам, по три місяці в рік вчашати до інституту, я за декілька років можна буде дістати диплому інженера. Ось я уже третій рік буду брати цей курс і коли я від'їду, то буду пропонувати тебе заступати мене ті три місяці.

Павлові приємно було це слухати й він казав, що є мотористи високого розряду, що можуть тебе заступити. Але технік краще знав усіх їх й казав, що вони добре знають, як скласти мотора й установити його на станку, але теорії вони не проходили в знанні процесу праці мотора, а ти як ще трохи попрацюєш із нами над моторами й набудеш стаж, то вони лишаться далеко позаді тебе.

Павло був радий цим розмовам, але дуже боявся других іспитів, бо він не знав висотного карбюратора. Щось, напевно в тому карбюраторові є особливого, що на нього будуть окремі іспити й він конче хотів би дістати креслення на нього. Він хотів попросити у техніка це креслення, але не відважувався. Коли ж працював у нічній зміні, то знайшов таке креслення у бюрі й він спочатку переглядав його на праці, а опісля забрав додому, щоб простудіювати його докладно.

З креслення Павло довідався, що коли літак підіймався вище, а чим вище, то повітря рідшає й для карбюратора було потрібно більше повітря, щоб пропорція суміші не мінялася, то для нормальної праці мотора треба було мати в ньому турбіну, яка наганяла в дифузор карбюратора більше повітря. Тому й карбюратор трохи змінений. Був і інший метод поліпшення суміші, але це до карбюратора не торкалось.

50

ПАВЛО ВСТУПАЄ В ЗАПОВІТ З ГОСПОДОМ

Коли Павло улаштувався на працю, то вони з Афанасієм почали відвідувати Богослуження, які відбувались у різні дні тижня по хатах віруючих, які запрошували декотрих на той день. Бо кожного разу зібрання відбувались в інших місцях. На кожному такому зібранні Павло щиро молився й дякував Богові за дану йому таку нагоду слухати Слово Боже та насолоджуватися спільністю з віруючими, про яку він часто просив Бога в минулому, і тепер Бог дарував йому цей час. Хоч віруючих на таких зібраннях було не більше 10-12 людей, щоб не викликати жодного підозріння. Але завжди хтось був із старших віруючих, які могли провести цим Богослуженням. Таких груп було декілька, що в різних місцях міста збиралися на зібрання. Деколи на таких зібраннях можна було бачити й молодих. Вікна в хаті тоді закривалися і співали духовні пісні не дуже голосно, але щиро й сердечно, так що той спів був не меншим благословенням, як це було й раніше, для всіх присутніх.

На одному такому зібранні, після загальної молитви пресвітер церкви підійшов до Павла та запитав його, чи він не бажав би прийняти святе хрещення. Від цього чудового питання в Павла заблищали сльози в очах, але він стримав себе й сказав, що він уже давно думав про це,

але не був певним, чи можна це звершити в теперішній час. Просвітер потішив його й сказав, що вже є двох кандидатів до хрещення. На другий тиждень трьох старших братів прийняли іспити від Павла й сказали, що за місяць, у день П'ятдесятниці це хрещення плянується відбутися. Й ось прийшов той незабутній день для Павла, коли вони невеликою групою пішли до Дніпра й там було звершено цей акт хрещення для трьох осіб, якого наказав Христос: „Хто увірує й охреститься, буде спасення...“ Ті особи, що приймали хрещення, обіцяли не тільки перед невеликою групою віруючих, але й перед багатьма Анголами, що невидимо перебували в синьому небі й раділи, що ці молоді люди приєднуються до святої Христової Церкви, яку Він набув Своєю кров'ю.

Тоді ще було мало людей на пляжу й двох братів купались по боках, а всередині пресвітер звершав хрещення.

Так, здавалось для Павла, несподівано здійснились його довгождані мрії. В той вечір на Богослуженні Павло в перший раз, разом із іншими приймав Вечерю Господню, споминаючи смерть Христову. Павло був один із новоохрещених у цьому місці. Тих двоє що разом з Павлом були на березі, десь були на зібранні в іншій частині міста.

51

ІВАН РИЖИЙ ЗАВІТАВ ДО ПАВЛА

Одного дня, повертаючись із Полтави, відвідали Павла Іван Рижий із своєю сестрою. До Полтави вони їздили автобусом, а поворотну дорогу рішили звершити літаком. Літак сідав у Запоріжжі й, маючи час, вони рішили відвідати Павла. Розказував Іван, що вони з сестрою постановили відвідати село, біля Полтави, в якому вони колись жили з батьками, а тепер, хоч батьків уже немає, проте вони рішили відвідати їхню могилу й подивитись на те місце, де вони колись жили. Іван сказав, що таким літаком, яким вони вдачно прилетіли, то він більше не буде вже літати. Літак здавалось, що в повітрі трохи не розлетівся на свої частини й їх, на щастя, не погубив в дорозі, а прилетів аж до Запоріжжя,- жалівся Іван. Казав, що вони від Полтави пішли пішки на село, а дорогою зайшли до одного ресторану пообідати.

Кухарка відчинила віконце з кухні й ми її запитали, чи є щось їсти? Вона сказала, що є смажені кури. Я зрадів, - сказав Іван і просив, щоб вона принесла нам курку. Сіли ми за стіл з сестрою й скоро кухарка принесла нам курку та виклала на папір. Питаю:

-- А де ж ножі й виделки?

-- Немає. Їх хтось попішбиров,- відповіла кухарка.

-- То дайте хоч хліба?- попросив Іван.

-- Хліба можна,- відповіла вона й принесла кусок та поклала на папір. Іван узяв курку, розломив її на половину й дав одну частину своїй сестрі, а до другої приступив сам. Курка була невелика й смачна. Вони

добре посмакували, а решту лишили там на папері. Іван підняв руки й запитав:

-- Де можна помити руки?

-- А там за стіною є рукомийник, - сказала кухарка. Пішли вони за стіну, а там був рукомийник. Його тільки треба було вдарити спідсподу й потече вода, скільки вам треба. Якось помили без мила ми руки, а витерти не було чим. Дехто, певно, витирав об стіну, бо було по ній видно, а ми пішли і витерли руки об траву, та закінчили витирати хустинками.

Пішли ми до села й знайшли свою хату. Вона так само там стояла, як і колись, тільки трохи постаріла й позеленіла й змаліла. Люди, що в ній жили, дали нам подивитись в середині хати, в якій стояла та сама піч, що мати в ній пекла хліб й часами варила їсти. Потім ми вийшли з хати й сестра сказала:

-- Іване! Та це ж той самий колодязь, що й був колись, тільки дерева коло нього немає, що я посадила була. Іван показав на велике дерево, що тут росло, й сказав:

-- А це що ти думаєш за дерево? Це ж те саме, що ти посадила. Сестра здивовано подивилась, а потім схилилась на зруб колодязя й заплакала.

-- Ну чого ж ти сльози рониш? - сказав Іван.

-- Та я й сама не знаю чого, - витираючи сльози, сказала сестра. Напевно з того, що час так скоро проминув і його вже не можна повернути.

Афанасієва дружина вспіла за той час нагріти чаю й поставила його на стіл, та запросила гостей сідати. Іван, сідаючи за стіл, винувато сказав:

-- Та я такий недогадливий, що не зайшов до шинку, щоб купити, хоч невелику пляшку коньяку. Ось ми тут би й згадали з Павлом наше минуле!

-- Та ми й без коньяку поговоримо про все, що колись було, - сказав Павло.

Посиділи вони ще пару годин і Павло відпровадив їх до автобуса, яким вони від'їхали до Оріхова.

ПАВЛОВА ЗУСТРІЧ З НАТАЛКОЮ

Була субота й Павло був вільний від роботи. Він йшов поволі, роздумуючи про останні дні, як своєї праці, так і про зібрання, яке було минулої неділі. Аж ось іззаду хтось поклав руку на його плече. Павло зупинився й оглянувся. а то була молода висока жінка, в якій він розпізнав Наталку.

-- Наталко! Викрикнув Павло, і зняв її руку з плеча та широко тиснув у своїй руці. А вона дивилась на Павла й нічого не відповідала, як би зацікавлена, а потім, наче скошена її голова, впала на Павлове плече й вона розплакалась, як мала дитина. Вона витирала сльози хустиною й не могла їх зупинити. Павло побачив недалеко лавку, на яку люди сідали, коли чекали на трамвая, але тепер там людей не було й вони пішли туди та посідали. Наталка підняла голову й ще раз подивилась на Павла та промовила вже спокійно:

-- Ти дійсно за ці роки змінився... Але не про твою зміну я хотіла поговорити з тобою. Я хотіла розказати тобі про своє горе, бо думаю, що ти найбільше міг би мене зрозуміти. Ліля мені казала, що ти тут появився й мені хотілося бачити тебе та розказати тобі про свою біду. Адже ти так гарно вчився в технікумі й напевно пам'ятаєш Павла Руднева, який також був добрим і розумним та передовим студентом.

-- Чому ж ні, ми ж із ним сиділи за одним столом у їдальні. Він добре вчився й виглядав чудово та був завжди веселим. Здається, що він тоді був на останньому році навчання.

-- Так, то він, ти пам'ятаєш його,- відповіла Наталка й продовжувала: Він закінчив технікум і дістав добру роботу. Він їздить по всьому районі даючи інструкції колгоспам і радгоспам щодо плекання й розмноження расової худоби. Він їздив навіть закордон закупляти расову худобу. А через два роки він знайшов мене, коли була градація випускників у технікумі, в числі яких була і я. Ми тоді одружились та зробили своїм місце життя тут у Запоріжжі. Купили ми невелику хату й здавалось, що все йшло добре. По своїй роботі мій муж багато роз'їжджав і завжди із друзями потроху випивав і так розпився, що тепер пропиває всі гроші й дома майже ніколи не живе. Я заробляю на своє життя тим, що беру додому деяку працю й на своїй машинці шию заслони на вікна та ще дещо й з того живу. Ось таке моє подружжя.

Останній рік у технікумі наша кляса їздила на практику до колгоспних отар овець і рогатої худоби. Ми заїхали й до Садового, а я згадала, що ти був із тієї місцевости. Цікавість моя була, щоб запитати одного чоловіка, чи він часом не знає Шостака Павла. Він відповів, що знає, але казав, що його тепер немає тут, бо він виїхав кудись до школи, а батько його релігійний і живе тут. Я більше його нічого не питала, бо мені досить було й того, що я почула. Тут недалеко від нас жили люди, що їх також називали релігійниками, а моя мама казала, що ті люди є найліпшими з усіх. Вони не курять і не п'ють горілки й дуже добрі люди, то я подумала, що й ти таким був. Бож ти також не куриш і не пив і ще й не ругався, якщо я не помиляюсь. А мого чоловіка алькоголь довів до великого нещастя. Він уже змарнував своє життя й довів і мене до такого стану, що мені стало життя не милим.

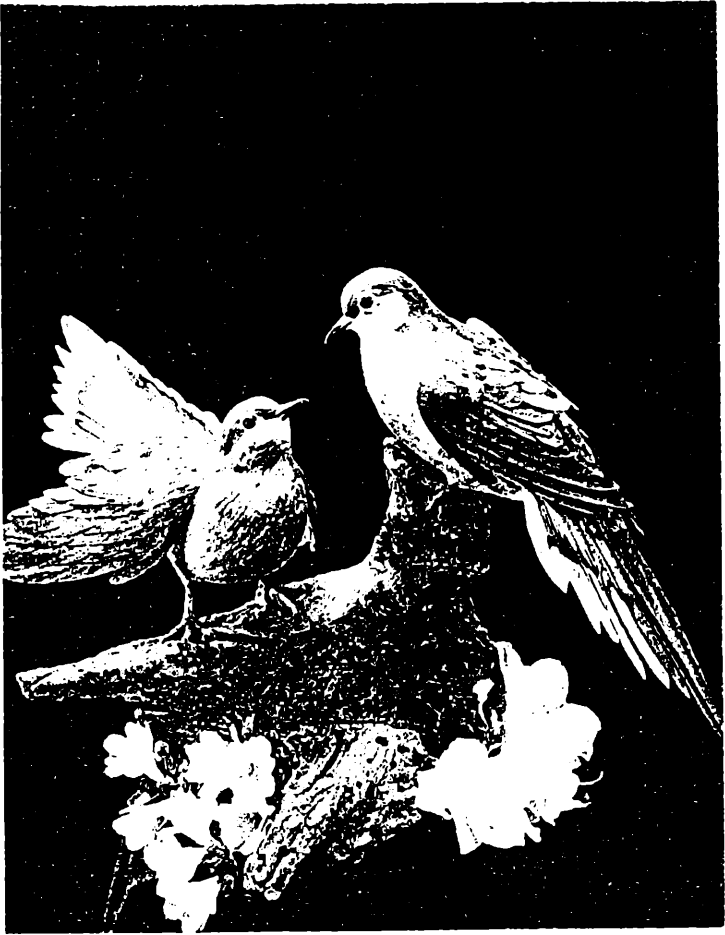
Павло ніколи не проповідував, але тепер йому хотілося сказати Наталці щось утішне, тим більше, що вона не була противна віруючим людям.

-- Так, Наталко,- заговорив Павло: Без Бога людина ніколи не може знайти собі щастя в цьому світі.

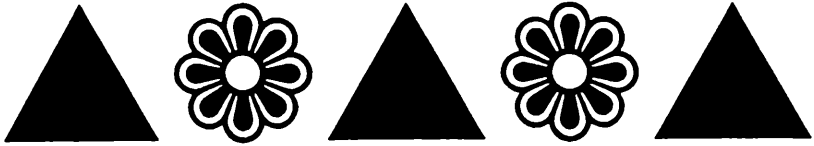
Алькоголь лиш може на короткий час заглушити людське сумління, а потім знову настає горе. Бог обіцяє дати людині спокій у цьому світі й життя вічне по смерті, яке буде без сліз і без ніякого горя й до цього релігійні люди спрямовують своє коротке земне життя, читаючи Божу книгу Євангелю, в якій все це описане. Раджу й тобі, Наталко, читати Боже Слово й запевняю тебе, що ти знайдеш у ньому потіху в твоєму житті. На цьому їхня бесіда закінчилась. Наталка нічого більше Павла не розпитувала й не питала навіть, де він замешкує й чи він працює. Не казала вона більше нічого й про себе. Але Павло зауважив, що вона була задоволена зустріччю й розмовою з ним. На цьому вони розійшлись, потиснувши собі руки.

*****

53

ГІТЛЕР РОЗПОЧАВ ВІЙНУ З СОВЄТАМИ

Для кожної людини, що жила, хоч і в тяжких матеріальних обставинах, але в спокої, війна була великим страхом, коли 22 червня 1941 року радіо передало промову Молотова, в якій він звертався до народів Советського Союзу, повідомляючи, що Гітлер розпочав війну проти нашої батьківщини.

Не минуло й чотирьох місяців від того, як Павло повернувся із військової служби, в якій пробув більше трьох років, а тепер розпочалася війна й оголошена повна мобілізація майже всіх річників, що відбули своє військове вишколення в останні роки.

Павло дуже зажурився. Після такого гарного успіху на праці, яке обрадувало його, це нове повідомлення про війну лягло каменем на його душу й хто його міг зняти? Здавалось йому, що він ще так мало мав можливості укріпитись духовно, щоб легше переборювати ці страшні часи, які настали в його житті й не тільки в його житті, це нещастя лягло чорною хмарою над усіма людьми. Іти, захищати батьківщину від ворога, який ні трохи не ліпший від тих, хто забрав волю в людей не лише гідність але й відібрав можливість людей вірувати в Бога, а Бог бажає миру й спокою для людини без злости й боротьби, що володіє грішною людиною. Павлові хотілося, щоб тепер хтось прийшов до нього й потішив його.

На третій день після оголошення війни, Афанасій отримав повідомлення з военкомату, щоб явитися туди. Він попросився з дружиною й сином та ще разом усі помолитися й він від'їхав від них. Ніхто не міг знати, окрім Самого Бога, що чекає в майбутньому Афанасія, його родину й взагалі, який кінець буде усьому цьому.

Через десять днів прийшов перший лист від Афанасія. У ньому він писав, що їх направляють на естонський фронт. Більше листів уже дружина не отримала від нього.

На заводі, де працював Павло, всяке випробування моторів припинилось. Було розпорядження готуватись до евакуації за Урал. Й хоч Павло покищо не отримав ніякого повідомлення з военкомату, але ці всі події дуже морально впливали на Павла. Адже йому вже дуже надоїло їздити по чужих містах й ніяк не хотілося покидати свій дім і знову переживати невгоди й чужину. Так добре було осісти на одному місці й провадити спокійне життя. Але розпорядження було дане й це звучало, як військовий наказ: Звернутися на виїзд!

По вулицях міста йшли до станції колони мобілізованих чоловіків. На станцію все більше і більше підганяли порожніх вагонів, які наповнялися людьми й від'їжджали кудись на північ й на схід. Сигнали локотивів було чути день і ніч. Всі дороги також були заповнені вантажними машинами, на яких було повно різного вантажу, поверх якого сиділи люди, жінки, чоловіки і діти. Скрізь митушилися військові й перевірялись документи в людей, що проходили, а чоловіків затримували й відправляли до военкомату. Деякі з них просились, щоб їх відпустили додому, щоб повідомити про це рідних й у перших днях їх відпускали, але за тиждень, як зловили кого на вулиці, то вже під охороною відводили прямо до военкомату, де їх записували в списки й садовали до вагонів і охороняли, аж поки транспорт не відправився з міста. Людей в місті все меншало й порожні платформи вагонів підкочували до

заводів, з яких забиралось не лише станки й усякі машини, але й сировину, яка була потрібна для виготовлення машин. Людей же, яких ще мобілізували, уже відправляли з воєнкомату пішком.

Павла покищо не зачіпали. Він приходив так само на першу зміну до заводу й усі робітники пакували все, що було в бюро, починаючи від паперів, а також різні приладдя та запасні частини до моторів. А того всього було цілі склади. Там знаходились динамо, магнета, карбюратори, пропелери та різні інструменти. Одна за однією підходили вантажні машини, наладовувались усім цим приладдям і відвозили на станцію, й там знову виладовувались та повертались до заводу по новий вантаж.

Всім робітникам було видано документи - „бронь“, - це означало, що вони є вже мобілізовані за заводом. Без такого паперу вже неможливо було ходити вільно по місті. Всіх інших без ніяких вагань забирали й під конвоем провадили до воєнкомату. Коли по вулицях уже не можна було бачити цивільних чоловіків, то військові почали ходити по окраїнах міста й заходили до кожної хати та вишуквали чоловіків.

Павло ще працював біля пакування всього матеріалу на авта, але ось і йому дали розпорядження, щоб він збирався разом з транспортом їхати на схід. Пару днів ще Павло попрацював, але бачив, що немає виходу, й він попросився, щоб його відпустили на декілька днів поїхати до своїх батьків і поговорити із ними, може й вони забажають їхати із ним на схід. Павлові дали папір на цілий тиждень часу, щоб все це залагодити й можливо з батьками повернутись та їхати разом із транспортами заводу кудись на схід за Урал, як багатьох думали.

На заводі працювало багато жінок, а особливо молодих дівчат, що покінчали школу ФЗУ й були вишколені для різної праці в заводі. Вони також мусіли їхати на схід разом із усіма робітниками на нове місце, де

казали, що будуть так само розбудовувати заводи, які мали випускати ту саму продукцію, що вони давали тут. Одна дівчина, що працювала в інструментальній, побачила Павла й питала його, чи вони не могли б разом їхати в одному вагоні, бо вона хотіла б забрати з собою свою машинку до шиття, але їй тяжко буде те все підіймати. Павло сказав, що він тепер не може ще їхати, бо перше йде до своїх батьків і приїде за тиждень, тоді буде видно, в якій транспорті він буде знаходитись.

Павло зібрався на скору руку й пішов на станцію. Там багато транспортів виїздили майже кожних пів години й він сів на одному з них. А щоб вільніше було їхати, то він одягнув летунську одягу, щоб ніхто його не затримував в дорозі. За пару днів він добрався до своїх батьків бо потяги йшли дуже поволі. Ні батькам Павловим ні самому Павлові не хотілось кудись їхати в невідоме. При тому Павло не був певним, що по дорозі його не повернуть із транспорту й можуть мобілізувати до війська. Батьки дуже боялися за Павла, бо в селі вже всіх молодих вивезли на війну й казали, що кого знайдуть захованого, то зараз же розстріляють. Отож Павлові довго в селі не можна було лишатись і він рішив їхати до міста.

Наближаючись до Запоріжжя, Павло не знав, де йому далі бути й що робити. В дорозі його папери ще були добрі, але в місті вони були вже недійсні. Його могли зупинити й забрати до штабу й там про все довідатись про нього.

Однак він відважився піти до заводу й довідатись, яка там ситуація. Виявилось, що весь його цех уже виїхав і не було нікого із знайомих, щоб їх запитати про справи виїзду. Павло скоро повернувся до хати Афанасія й був на хвилю радіий, що його ніхто не затримав у дорозі.

Дружина Афанасія, після того, як його мобілізували виїхала із сином на село, до своїх батьків і Павло лишився сам у хаті.

54

ПАВЛО БУВ ЗМУШЕНИЙ ІТИ ДО ВОЄНКОМАТУ

Вночі ніхто не переслідував Павла. Але вдень було небезпечно сидіти вдома, бо ходили військові й перевіряли всі хати й коли знаходили чоловіків, то забирали з собою. Павло не хотів, щоб його колись таки вивели з хати й під конвоєм повели до воєнкомату. Тому він сам ще вранці йшов до воєнкомату, а там було багато людей і він там цілий день ходив між людьми, а до столу де записували й групами відправляли людей на схід, Павло не відважувався підходити. А вечором він йшов додому й спокійно відпочивав аж до ранку. На другий день він зробив те саме, бо ще коло воєнкомату було багато людей. Але кожного дня людей меншало, то вже й там небезпечно було ходити від одного стола до другого й не записуватись на відправу. Й одного дня Павло муів підійти до столу й записатись у список. Його зачислили до онієї групи й сказали, щоб взавтра рано з'явитися сюди до воєнкомату, щоб разом із іншими відправитись пішки в . напрямі на Донбас. Просили Павла, щоб він був відповідальним за дванадцять людей, але він відмовився й призначили одного чоловіка, що був старшим роками.

Коли на другий день вони вийшли з міста в свою подорож, то їхній провідник сказав, що їм тепер немає чого спішити, як вони по десять кілометрів денно зроблять, то це вже буде добре й вони будуть шукати собі місця на ночліг. Так вони й робили на протязі пару днів,

а на третій день вони вже не могли йти, бо німецькі літаки обстрілювали з кулеметів усякий рух машин чи людей. Вони перебували в одному селі, поселившись у людей по два чи три чоловіка. Поки що побачили колону німецьких мотоциклістів, попереді якої їхала поволі одна бронемашина. Потім із вантажної машини вийшло військо й пішло вулицями села. Вони голосно кричали, щоб усі чоловіки виходили з хат. Павло із двома своїми друзями вийшли на вулицю. Повиходили й інші чоловіки. Всі вони були в цивільній одежі й жодної зброї в них не було. Але сердиті солдати показували їм рушницями, щоб вони направлялись до німецької колони, куди вони зігнали вже багато людей. Коли Павло з двома хлопцями відійшли метрів із п'ятдесят від тих солдатів, раптом вони почули вистріл й Павло впав на дорогу. Куля пробила Павлові бока. Німці, до яких наближались хлопці, почали кричати на своїх солдат, що стріляли, бо кулі летіли у напрямку німецької колони. Павла підбрали два його друзів й потягнули до колони зібраних людей. Там вони посідали разом із іншими. У Павла дзюрчала кров із обох ран, бо куля вилетіла й зробила другу більшу рану, ніж та, де куля влетіла. Це було недалеко від стегна.

Німецький офіцер бачив, що Павло був ранений, і прислав санітара, який витяг із торби якогось тюба з мазилом, приклав його до ран і заклеїв тасьмою. За якийсь час кров перестала текти. Вся колона людей під охороною німців на відкритому місці перебула цілу ніч. На другий день їх погнали колоною до сусіднього села. До їхньої колони приєдналось ще багато людей у цивільній одежі, але між ними вже були й жовніри Советської армії. Декотрі із них були ранені й їх везли на військових возах останніми. Тих декілька кілометрів, що їх гнали, то Павла підтримували дві особи під руки й у нього знову почала йти кров із ран. Один німець сказав, щоб Павла посадили на воза, де були ранені. Колона полонених розтягнулась на цілий

кілометр. Дехто з колони вискочив, щоб вирвати помідора, що тут росли, бо були всі голодні, але німецька охорона почала стріляти й ті, хто вискочив з колони повернулись назад у ряди.

Якраз ця колона увійшла до вузької вулиці села й охороні тяжко було всіх доглянути, й вони мало присвячували уваги на тих ранених, що їхали на возах. Павло швидко зорієнтувався в цій ситуації й вибрав момент, коли наглядачів не було близько поруч них він швидко зліз із воза й пошкандибав до огорожі однієї хати, коло якої стояли декілька жінок і старших чоловіків як дивилися на колону та кидали їм куски хліба, й помідори та огірки, як не було близько німців. Павло не стояв біля огорожі, а скоро пішов у двір і там сів на траву. До нього підійшла старенька жінка й забрала його до хати. Ідучи на возі, кров із ран перестала текти й Павлові стало трохи легше, але ходити він не міг.

Колона полонених пішла кудись далі й усе затихло. Павло був у цих людей декілька днів, аж рана почала гоїтись. Він мав багато часу на роздумування. Чому ті солдати почали стріляти якраз на нього й більше ні на кого? Це було тяжке питання, але Павло догадувався, що його хода й його стан напевно показали, що він був витренований жовнір, а може й якийсь офіцер, і через те солдати рішили його забити, хоч він і був у цивільній одежі. Однак Павло знав, що Бог не дозволив їм цього зробити й відвів ту кулю на самий кінець Павлового боку й куля навіть не зачепила кістки, й рана скоро почала гоїтись.

Спочатку Павлові було тяжко ставати на ногу, але згодом він уже почав потроху ходити. Гарматні вибухи й стрілянина вже затихли й фронт покотився на схід. Тоді Павло зробив із однієї гілки собі підпору й почав ходити. За деякий час рана почала гоїтись і Павло покинув підпору й тренувався ходити без палиці. Німці в селі вже почали організовувати людей до роботи в

колгоспі й Павло рішив вирушити до Запоріжжя. То не було так далеко, може всього з тридцять кілометрів й Павло думав, що він зможе дійти до Запоріжжя до вечора. Йшов він боковими вулицями й ніде німців не зустрів. Тяжка це була для нього дорога, але він напружав усі сили, щоб дійти до хати й тоді вже відпочивати. Поживи в хаті було досить. Павло нікуди не ходив і не знав, що там робиться в місті, але нога йому опухла.

Приходили його відвідати сусіди й дивувались, як він міг лишитись у живих і повернутись додому. А тепер німці вже його не чіпали. Сусід йому розказував, що пару днів перед приходом німців Советські війська ходили по хатах і вишукували своїх людей, які покидали гармати й десь розбіглись. Вони заходили в кожную хату й у твою заходили, але ми казали, що в тій хаті тепер ніхто не живе й ті люди виїхали з заводом на схід.

Деякі чоловіки, що були мобілізовані в останні дні тепер повертались додому. Казали, що їх фронт дівнав під Донбасом, і декотрим вдалося схватись й не потрапити в полон до німців, а тепер вони могли повернутись додому. Вони розказували, що скрізь понад залізною дорогою було видно розбиті потяги, що їх німецька авіація знищила, й тепер багато всього того, що везли із заводів, було розкидане понад дорогою. Скрізь можна було бачити алюмінієві картери з авіаційних моторів і різна машинерія лежала край доріг. Напевно були там жертви й у людях, які їхали тими потягами.

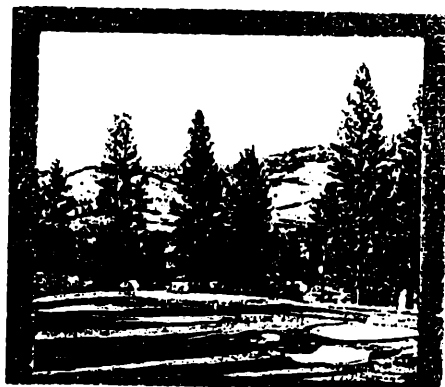
Павло тепер дякував Богові, що він під Його невидимою охороною дійшов до самого дому, хоч і мав у цьому труднощі.

Розказували люди, що німці всіх полонених зганяли в одне місце й обгороджували дротами й там їх тримали всіх разом. Між ними були й деякі військові, але дуже мало. В більшості були чоловіки в цивільній одежі й вони там умирали з голоду за колючими дротами.

Афанасієва дружина насадила в городі багато всього

и Павло виходив на город та рвав помидори й горох й картоплі та з того варив суп. Він тепер мав багато часу, щоб читати Слово Боже й роздумувати над усім, що так скоро сталося. Фронт пройшов і Павло не знав, яке тепер буде життя під новою владою окупанта. Німецького війська в місті було багато й вони заповнили своїми машинами весь завод, на якому працював Павло. Вони вже декотрих людей примусили працювати для них, але Павло не знав, чи вони їм щось платили. Й не хотів йти до міста, щоб не натрапити на неприємність. Та й нога в нього ще боліла й важкого нічого він не міг підіймати. Навіть повне відро води було йому важко нести до хати. Але він не виявляв цього й ніхто не знав, що він був раненим.

З МІСТА ДО СЕЛА

За деякий час у Павла вичерпались мучні продукти й крупа. В місті нічого не можна було дістати з продуктів і Павло рішив іти до батьків на село.

Коли він ішов дорогою й минав німецькі частини, що стояли на відпочинку, одні з них направляли колеса, що поспускали повітря, й вони примусили Павла, щоб він їх наpomповував. Павло почав наpomповувати, а то були великі колеса з тягарових машин і він не мав сили, щоб те колесо наpomпувати. Німці побачили це й насміялись із нього та відпустили. За три дні він уже був у своїх батьків ідучи ввесь час пішки.

До села почали приходити й інші чоловіки, що десь ховалися навіть у бур'янах, щоб не потрапити німцям у руки, як фронт проходив і їм не було, куди дітись. Дехто із них хоч уже і був на фронті, але ще мав свою цивільну одягу. Їм легше було сховатись і подорожувати, а ті, що вже мали на собі військову одягу, то майже всі попали в полон і їхня доля була дуже тяжка.

Німці поставили в колгоспах своїх управителів і так само, як і раніше, люди мусли працювати коло землі та плекати худобу, яку Совети не встигли вивезти на схід. Управу колгоспу німці наказали вибрати, бо стара управа майже вся встигла виїхати на схід далі від фронту. Була різниця лише в тому, що німці забирали все, що колгосп вирощував, а нова управа виділила для кожного господаря гектар землі й вони там для себе все сіяли й садили у вільні години.

Почали повертатися на свої посілости колишні господарі, що їх влада зробила була куркулями, і їх порозпродавали й кудись повивозили, а декотрі із них і самі повтікали, щоб не йти до колгоспу. А тепер вони появились й повідбирали свої хати, що були під канцеляр'ями чи в них замешкували інші люди. Були ці люди дуже злосні на все населення, наче воно було у всьому винне, що їх попередня влада переслідувала й їм прийшлося десь страждати та скитатись по різних місцях. Вони всіх людей вважали за комуністів і здавалось, що якби їм дати владу тепер у руки, то вони так само б поводитись із людьми, як і сталінська влада. Але всі ці люди, що були підкорились владі й здали всі свої маєтки до колгоспу, не були винними. Вони також позбулися всього свого майна, покоряючись постановам влади, яка запроваджувала марксистську політику колгоспів, щоб знищити всяку приватність та все підпорядкувати центральній владі. А всі комуністи й активісти попередньої влади повтікали на схід із своїми начальниками, які вводили „мечем“ нові порядки по селах України. Павло мусів також виходити на працю доки він там жив. Німці не були кращими за попередніх правителів, а в деяких випадках вони були ще жорстокіші. Вони вважали всіх людей за своїх рабів, а захоплені ними території вважали своєю колонією. За їхнє таке поведження люди не любили своїх нових поневолювачів і багатьох молодих втікали з дому, бо їх німці почали забирати до Німеччини на працю, а декотрі з них йшли в партизани, які почали появлятись по ночах у декотрих місцях і нищити автостради по яких німці посували своє військо, також підривали колії залізної дороги й пускали німецькі потяги під „укіс“. Один селянин Куга Омелько, що був добрим господарем й чесно працював на своєму полі, однак його назвали куркулем і ворогом народу. Невідомо чомусь його не розпродали й не вигнали, але від страху й налякування він першим

вступив до колгоспу й всі дивувались із того, а він тихенько працював у колгоспі. Коли ж німці прийшли, то він став головою колгоспу.

Одного разу він прийшов до Ілька й розказав свою тайну. Казав, що його давно б вислали в Сибір, але він став шпигуном для Советської влади. Йому дали завдання доносити на всіх, хто тільки виступав проти влади. Він мусів доносити й на тих партійних й управителів, що виконували ретельно всі постанови, які приходили згори.

Ніхто ніколи не міг навіть подумати, що Омелько є тим шпигуном серед усього села. Але він казав, що ніколи нічого не доносив на добрих своїх людей, а на інших навіть видумував їхні провини проти Советів. Він казав, що час від часу приїздили до нього вночі якісь люди, забирали його на тачанку й вивозили за село й там він їм усе розказував, що знав, а потім мусів йти пішки додому. Нікого він із тих людей не знав, хто вони були й звідкіля приїжджали й куди вони зникали.

Прийшов був до села також Хоменко Варивон, якого були забрали за участь у СВУ. Його характер став також жахливим. Він нікого не любив, але в керівництво за німців він ніде не встрявав, а працював, як і всі, в колгоспі.

Тягарові машини з колгоспу всі були вивезені на схід, коли фронт наближався, а трактори майже всі стояли, бо в них щось поламане було, а запасних частин не було де дістати. Коней у колгоспі також лишилось дуже мало й обробляти землю було дуже тяжко тим що лишилось. Але селяни, що могли, те робили.

Через кожних три місяці приходило розпорядження до колгоспу, щоб виділити декілька молодих на працю до Німеччини. І скільки могли, то управа колгоспу самотніх хлопців і дівчат визначала. Павла покищо не чіпали. Він виконував різну роботу. Їздив, діставав бензину й оливу в Донбасі до двох тракторів, які удалось поправити. А діставав палива Павло в більшості за продукти. Бо по

містах була велика недостача харчів і люди десь „з-під землі“ діставали бензину й вимінювали за те, пару кілограмів муки чи якоїсь крупи. Так Павло назбирає повну бочку бензини й привезе до колгоспу. Також їздив діставати дерева для необхідної будівлі. Часами йому треба було провести в такія праці цілі тижні, аж поки він щось дістане.

*****

ЗНОВУ ПАВЛО В ЗАПОРІЖЖІ

Павло почав інтенсивно вивчати німецьку мову й уже дещо міг порозумітися із німцями. Це дуже помагало йому в цій праці. Німці все чаще і чаще давали накази про посилку робочої сили до Німеччини. Одного разу було повідомлено Павла, що на цей раз уже й він попаде у ті списки молоді, що мусила їхати на працю до Німеччини. Йому дуже нехотілося кудись їхати з свого краю, але коли він переконався, що уже не зможе тут далі утриматись, то рішив втікати до Запоріжжя. Зібрав він свою одержу до валізки, наладував він усе те на велосипеда й ще додав те, що мати понапікала, й поїхав до міста, де на нього чекала порожня й забута, на деякий час Афанасієва хата.

В місті вже повідкривались й почали свою працю деякі фабрики й роботу можна було знайти в декількох місцях. Павло улаштувався в одній невеликій майстерні, що випускала вози. Вся та праця йому була дуже відома й він там на деякий час залишився працювати.

Тепер же, коли Павло приїхав до міста й тут налагодилась транспорція трамваями, то віруючі почали шукати за молитовним домом. Хоч відповідного будинку тяжко було знайти, однак знайшли одну заводську Ідальню, яка стояла тепер пустою, а в ній було багато кісел. Це приміщення було очищене від бруду й воно вміщало багато людей. Столярі скоро збудували катедру й молитовне приміщення було готове.

На відкриття зібралось багато людей і Бог рясно поблагословив цей початок. Був вибраний тимчасовий провід із тих братів, за якими не було жодних провин і нехристиянського поводження в минулому, коли молитовні доми були позакривані й регулярних Богослужень не відбувалось. Бо декотрі, бувші члени церкви дуже духовно ослабли, а декотрі й упали в гріх. Тому членство в церкві треба було установлювати наново. Бог посилав через Духа Святого свої благословення й під час Богослужень, багатьох із тих, що відчували свої провини перед Богом, голосно з плачем каюлись у своїх гріхах. Такі молитви були великим благословенням й для інших, що побуджувало їх перевірити себе перед Богом, Який через Духа Святого докоряв за кожний гріх, учинений людиною, що колись обіцяла служити Йому до кінця свого життя в чистоті й правді, а потім занедбала ту обіцянку. Тому тепер збуджене сумління приводило їх до рясних сліз, щоб просити в Бога прощення й не лишитися з тими, хто гинуть у своїх гріхах.

Таких, хто каюся, церква приймала наново у члени. Навіть каюлись і ті, що колись проповідували Слово Боже, але тепер відчували за собою провину й тому виливали ці прохання до Бога, Який міг очистити їхнє сумління від усіх тягарів, які наносили їм ті занедбання горливості служити Богові в чистоті свого серця.

Кожної неділі відбувалися благословенні зібрання й було видно працю Святого Духа над грішниками, Який був милостивим, щоб прощати людям їхні провини.

Коли церква в основному установила своє членство, то тоді почали вибирати церковний комітет, а також дебатовати над тими братами, яких можна вже було допускати до проповіді. Дух Святий допомагав віруючим відчувати явно й бачити тих, хто був гідним виходити за катедру й навчати інших, не роблячи жодного згіршення за своє минуле поводження. Дехто із старших віруючих, що були колись у проводі, добивались, щоб їх знову

поставити на такі відповідальні місця. Але не з усіма такими церква погоджувалась. Про це свідкував для церкви Дух Святий, Який діяв у ній в особливій Своїй силі.

Коли вибирався церковний комітет, то кожного кандидата було перевірено й проглянуто його поведження в минулому. Коли не було за ним жодних зауважень, то його закликали до середини (бо коли про нього була розмова, то такого просили чекати в другій кімнаті), й оголошували рішення церкви. Чудово Бог керував тоді членами Своєї церкви й очищав її від усякого гріха та приготував її, щоб вона була світлом для тих, хто ще не був спасеним.

На Богослуження почали приходити різні люди, прості робітники, що працювали на заводах й можливо не мали високої освіти. Приходили й ті, що колись служили в міліції, а також були й доктори, адвокати, вчителі, медсестри й молоді, що вчались до середніх шкіл. Усі вони були грішниками не дивлячись на їхнє становище, й потребували спасіння й багатьох із них знаходили його в Христі Ісусі.

Серед увірувавших скоро знайшлися здібні музиканти, диригенти й даровиті співаки. Були зорганізовані хори й гуртки молоді, які влаштовували спеціальні літературні зібрання, на яких виявляла молодь свої здібності й таланти, й такі зібрання, відвідувало багато молодих і старших.

В місті постало аж три громади й четверта на правому березі Дніпра. Не один раз такі літературні зібрання в місті відбувалися спільними силами всіх громад. На такі зібрання приходило дуже багато людей й церква мала особливе благословення від Бога.

Хоч матеріальні умовини в той час були тяжкі, але віруючі дякували Богові за вільність служити Богові та проповідувати Його слово.

57

НІМЦІ НА ВСІХ ФРОНТАХ ПО- ЧАЛИ ВІДСТУПАТИ

Війна в той час все більше і більше розгорялась. Здається, що увесь світ спалахнув у великій боротьбі. Горіли міста в Європі й вони почали горіти й у Азії. Далекий схід на суші й на морі почав також горіти. Спочатку кораблі на Гаваях, а потім огні спалахнули й на інших островах. Захопила війна Японію, Китай, а потім перекинулась на Філіппіни, Корею й різні острови навколо Австралії. Скупі відомості можна було схопити по радіохвилях, що німецький фронт на всіх відтинках почав тріщати й ламатись. Англіяські й Американські бомбовики нищили сильну індустрію Німеччини й вона вже не могла протидіяти тим літакам, що все більше й більше налітали на міста Райху. Сталін домагався допомоги й йому дали Аліанти технікою й продуктами. А потім він домагався відкриття другого фронту на заході.

Мрії Гітлера, про які він писав у своїх книжках, не могли бути виповненими. Міста: Ленінград і Москва, які мали б бути окуповані на початку розпочатої ним війни на сході, хоч і з великими втратами, але втримались і не були окуповані. Сталінград, до якого прийшла 250-тисячна німецька армія, переходив багато разів із одних рук до других. Нарешті у зимні місяці, при тріскучому морозі та армія була оточена й більше з нього не вийшла. Совети з Сибіру натиснули на слабші лінії, які тримали союзники Німеччини: мадьяри, болгари, італійці та

інші й проломили ту оборону та замкнули кільце навколо Сталінграду.

Надщерблена німецька авіація не могла пробитися до оточених військ у Сталінграді й мусіли ті війська здатися в полон.

Німецькі ракетні бомби Фау один і Фау два від сильного бомбардування перестали летіти на Англію.

Одного разу Советські танки, прорвали німецьку лінію оборони й дійшли аж до Запорізького аеропорту в надії там дістати бензини. На своїй дорозі прориву вони почали мобілізували чоловіків, що були під німецькою окупацією, але німці напевно лінію прориву закрили, хоч не на довго, а танки, що прорвались, вишукували своїми літаками - штукарями і їх бомбили. Однак фронт усе ближче і ближче наближався до Запоріжжя. Німці старалися вивезти з міста всю робочу силу на захід й тяжко було втриматись, щоб не бути схопленим німцями.

Невелика фабрика на якій працював Павло, спакувала перших 10 вагонів свого добра й призначила Павла й ще одного чоловіка (котрий називав себе безпартійним більшовиком), супроводити тих 10 платформ до Заслава, що був недалеко колишньої границі з Польщею. Старшим над Павлом був той безпартійний більшовик і нелегко було Павлові переносити ту подорож, але він думав, що це ж вони йдуть не до Німеччини, а будуть на своїй території. Той безпартійний був великим п'яницею й дорогою так напився, що Павло його більше й не бачив після декількох днів цієї подорожі.

Але Павло добрався до призначеного місця й там було виладовано все привезене й відвезено на подібну фабрику, як і в Запоріжжі. Тільки тут уже вироблялися повністю вози на четверо коліс, призначених на пару коней. Попрацював там Павло цілу зиму з 1943-го й на 44-й рік. Це місто не було велике. Павло зараз же почав шукати в ньому віруючих. Але в місті він їх не знайшов.

Тоді він пішов у неділю до недалекого села й там він знайшов невелику громаду віруючих, які збиралися у молитовному домі на Богослуження. Це було великою радістю для Павла. Тепер він кожної неділі рано йшов за 5 кілометрів до села й там був на ранішньому зібранні й часто лишався на вечірне. Одного разу зібрання затягнулось і віруючі не пустили Павла, щоб він пізно йшов до міста. Вони казали, що тебе можуть перестріти партизани й примусять іти до них. Отож, Павло погодився переночувати там у селі. Його прийняли двоє старших людей, які дуже цікавились Словом Божим й вони сиділи разом до пізньої ночі, читаючи Євангелію й розважаючи над нею. Рано Павло йшов до міста, щоб не запізнитись до роботи й не потрапити в клопіт з німцями. Бо німці могли зарахувати йому, що він мав зв'язки з партизанами.

Павло познайомився на праці з двома хлопцями, які прибули з Донбасу й влаштувались тут на працю. Один молодший, що називався Даукшас, а другий Михайлюченко. Павло завжди запрошував їх на Богослуження в неділю й вони пару разів були з ним, але інтересу в Бозі вони жодного не мали й Даукшас рішив втікти до партизанів, які там по селах оперували й нападали на німецькі транспорти. Михайлюченко ж лишився далі працювати з Павлом.

Весною фронт наближався ближче до Заславу й їх перевезли аж до Любліну. Там до війни була велика фабрика. Заклали її французи й виробляли якісь мотори, тепер же були там склади збіжжя й різних станків, що їх привозили з усіх теренів, які німці лишали. У цю фабрику привозили ранком на працю багато євреїв і тут вони ходили вільно, а вечором їх збирали й відводили на ніч у друге місце. Вони всі були дуже голодні й завжди просили хоч кусочок хліба. Павло міг вільно їздити до міста й там купляти в польському sklepі хліб. Часто він різав цей хліб на куски й приносив до тих голодних

людей. Цю працю треба було виконувати дуже обережно, бо німці, коли б це зауважили то зараз же розстрілювали таких, хто помагав євреям.

Вони вже знали Павла й коли він щось мав, то бігли за ним й Павло дуже боявся, щоб не натрапити на неприємність.

Одного разу єврей ускочив до приміщення туалету, куди зайшов Павло, й там отримав кусок хліба й запитав Павла:

-- А чи ще далеко наші..? Павло подивився на нього й нічого не відповів і скоро вийшов із тієї забудови. Однак Павло добре зрозумів, кого він мав на увазі, та подумав: де ж є ті наші? Одні гонять нас силою на захід до їхніх фабрик, щоб, може там, висмоктати всі фізичні сили й дати померти з голоду, чи може ті, наші, що тепер відвойовують українські землі, щоб із них забирати всі її багатства, а люди нехай живуть, як бідарі, що часто сидять на своїй багатій землі й не мають хліба на своєму столі? Й далі думав Павло: Адже ні перші ні другі не знають Бога й убивають одні одних по волі того, хто був із самого початку убивцем.

Працював тут Павло майже шість місяців і їх знову переселили на південний схід до Перемишля. Тут колись була фабрика, що виготовляла машинки до шиття, бо по кутках багато лежало каркасних форм із Зінґера, а тепер тут почали виготовляти ті самі вози, що й у інших місцях, бо сюди перевезли всі ті машини, що були в Заславі. Робітникам дали мешкання в старих цегляних триповерхових будинках, в яких було повно блощиць. Днем їх не було видно, але тільки стемніє, так вони й вилазять із щілин і тяжко було спати в таких умовах, але виходу не було. Мусіли тримати включене світло цілу ніч, хоч і воно мало помагало.

В Перемишлі було багато українців і Павло нав'язав із ними контакт і почав розпитувати за віруючими. Його направили до одних таких, але то були

руселити й Павло просив одного з них, щоб він познайомив його з євангельськими християнами. Він обіцяв познайомити, але сказав, що перш ти мусиш побувати в нас, а потім уже зробеш рішення. Павло мусів покоритися й побував між руселитами, а на другу неділю він уже знайшов своїх віруючих. Їх була невелика група й збиралися вони кожної неділі на зібрання. Проводячим був Григорій Домашовець, а в проповіді приймав участь і бр. Ярошевич. Павло зараз же почав приймати участь у Богослуженні. Він виголошував духовні вірші й оповідання, які знав напам'ять.

У тому місті в перший раз Павло побував у польському костьолі й вислухав казання ксьондза в польській мові. Павло також відвідав старинний цвинтар у тому місті, де було багато різних фігур святих й одна фігура Ісуса Христа Павлові дуже сподобалась, бо Він ніс на своїх плечах тяжкого хреста від якого спина Його зігнута була.

Оглядав він також береги річки Сяну, яка там протікала понад містом. На тому березі Павло мав спочинок й коли сидів, то роздумував про свій край і про Запоріжжя. Коли дивився на воду цієї невеличкої річки, то згадував широке Дніпро й здавалось йому, що такої річки й такого пляжу, й тих лоз, що там кущами росли й давали прохолоду для купальників, немає ніде на всьому світі. Немає таких міст і немає таких веселих сіл, як у його ріднім краї.

ПАВЛО РОЗШУКУЄ АФАНАСІЯ

Українська громада в Перемишлі була добре zorganizована. Там вони друкували свою газету, в якій інформували населення про події, які відбувалися в світі. Павло довідався, що ця газета розсилалась й по інших містах, куди можна було посилати. Особливо багато газет йшло до Кракова й інших місць, що були під окупацією німців. Павло зайшов до редакції й попросив, щоб вони помістили в газеті оголошення, що він пошукує свого брата Афанасія. Й вони погодилися дати в газету таке оголошення. Опісля виявилось, що хтось із рідні послав ту газету до Норвегії до свого рідного, що був там у німецькому полоні. Й там знаходився Афанасій і він прочитав те оголошення в газеті й дуже зрадів, що рідний брат його розшукував. Бо Афанасій не міг писати листи до краю, бо ту територію вже розділяв фронт. Отож Афанасій зараз же написав листа до Павла. А Павло, довідавшись, що Афанасій ще живий і відписав йому про деякі останні новини із дому. Це було щось особливе в їхньому перебуванні на чужині.

Афанасій прислав Павлові пакунок з оселедцями й казав, що йому там поводитьсь не погано. Через деякий час Афанасій прислав Павлові декотрі знімки й багато фільмів із їхнього життя в полоні. Павло дуже жалів, що він не міг зберегти тих фільмів, аждо того часу, коли він мав уже можливість виробити із них знімки. Але то був тяжкий час і Павло багато дечого у своїх переїздах мусів

Місто Перемишль і річка Сян

лишати, то не диво, що він десь лишив і ті фільми. Писав він у своїх листах, що в боях на естонському фронті їх німці оточили й вони мусли здатись у полон. Опісля їх відправили до Норвегії на працю.

Афанасій дуже цікавився про те, що сталося в Запоріжжі після його виїзду звіттам. Цікавився про свою родину й батьків. Павло все, що знав йому описував аж до того часу коли він виїхав із Перемишля. По тому Павло вже не отримав від Афанасія ні одного листа.

В Перемишлі тяжко було жити Павлові і його друзям, що були вивезені з України. Особливо бракувало завжди, щоб наповнити їжею свого шлунка. Одного разу Павлові вдалося купити на базарі трохи картоплі й кусок сала. Він прийшов до свого місця замешкання й зварив суп. До супу вкинув не лише картоплі, але ходив на поле й там нарвав щавлю. Зробив із сала й цибулі засмажку й той суп вдався таким смачним, що всі хотіли хоч по пару ложок його мати.

Насувалась осінь 1944 року й почали пізнього вечора доходити глухі вибухи гарматних вистрілів. Фронт наближався й до Перемишля, але німці тримали в русі фабрику без жодних змін і здавалось, що вони й не думали про якусь евакуацію. Але дехто зауважив, що на мості через Сян уже почали прив'язувати пакети динаміту, а по вулицях будувались барикади з каміння, яким була вистелена дорога. Павло із своїм другом Михайлюченком почали задумуватись над своїм життям. Вони боялися, що коли б фронт прорвався, то німці можуть зрвати фабрику з робітниками, а самі втечуть на тих трьох вантажних машинах, що вже працювали не на бензині, а на газові з дров, що витворювався в бочці, яка була прикріплена з боку машини. Хоч той газ таку давав швидкість тій машині, що ледве могли й вони втікти на ній.

Павло знав, що в місті перебувало МТС. В них було декілька машин й тракторів і там були робітники з

України. Павло зайшов до них і розізнав, яка їхня ситуація. Вони казали що збираються в скорому часі виїхати з Перемишля й сказали, що коли б він хотів із ними їхати, то вони радо приймуть. Бо вони дізнались, що Павло може керувати будьякою машиною, а в них бракувало шоферів. Павло зрадів такою вісткою, але не знав, як до них перейти. Він боявся своїх німців, щоб вони часом про це не дізнались й коли б так сталося, то смерть Павлові була б передчасною. Але вони сказали, щоб Павло не боявся й донесли це своєму старшому німцеві, що був фольксдойче. Той німець сказав, щоб Павло ще цієї ночі перейшов до них і вони його сховають до часу, коли будуть лишати Перемишль. Вони думали за пару днів виїхати кудись далі від фронту, але до Німеччини вони не збирались ще їхати.

Ще цієї ночі Павло із своїм другом тихо вийшли із приміщення з своїми валісками й, не зробивши жодного шуму між тими робітниками, що спали в тому будинкові, вдало добрались до МТС. Рано зчинився шум між робітниками й це дійшло до німців, керівників цієї фабрики, які наказали українській поліції, що працювала з німцями, відшукати тих двох, що десь ховаються в місті. Й та поліція шукала хлопців по всіх вулицях і закутках, але не могла їх знайти, бо вони були в безпечному місці. А через три дні колона тягарових авт і тракторів eM-Te-eCy вирушила в похід через міст, який уже був увесь обліплений динамітом для взриву. А одним великим трактором із причепом, що їхав через міст, керував Павло.

*****

Афанасій в Норвегії

59

ОСТАННІ ДНІ ЖИТТЯ АФАНАСІЯ

На поміч регулярним військам, що тримали оборону на естонському фронті, прийшло підкріплення з новомобілізованих людей. Між ними був й Афанасія.

Спочатку вони копали окопи й робили протитанкові загороди, а потім відходили декілька кілометрів і знову копали окопи й робили загороди.

Німецька артилерія обстрілювала їх день і ніч. Годі було вилізти з окопів, бо кулі свистіли з усіх боків.

Німці були до цього добре підготовлені, а з советської сторони тільки почали робити таку підготовку до оборони. Одного дня, коли вони чекали німців із заходу, то вони несподівано появились із півдня, й усіх тих, що працювали біля оборонної лінії, захопили в полон.

Попав у це число й Афанасія. Всіх полонених вишикували в ряди й погнали на захід. Ночували вони в якійсь школі й дали їм по куску хліба й води. На другий день вони знову йшли цілий день і дійшли до якогось порту. Там їх посадили на один рибальський корабель, який скоро віддалився від берега й поплив по Балтійському морю на захід. У якомусь порті стояли пару днів, а потім знову попливли понад різними островами Данії й впливли в Атлантийський океан. Здавалося, що тій плавбі не буде кінця й нарешті зупинились в одному порті, що називався Берген. Там було багато німецького війська й їх пересадили на меншого корабля й знову кудись попливли й зупинились

коло невідомої пристані й їх висадили на материк. Полонених було біля 200 осіб. Їх усіх поділили на групи, по 25-30 осіб й розвезли по різних місцях на працю. Афанасій попав у корабельно-будівниче містечко. Робота була така, що вони перевозили дерева на фабрику, де будувались рибальські кораблі невеликого розміру. Древа притягали водою з інших місць.

Робота була тяжка, але Афанасій її не боявся й поки була тепла погода, то хоч і мали справу витягати мокрі дерева, то не мучив їх холод, але коли настала осінь, то ця робота була не легкою, хоч вони й мали гумову одягу, однак руки мерзли на тій роботі.

З ними працювали й місцеві люди, що були уже при звичаєні до цієї роботи.

Частина порту міста Бергер

Тут німецького війська не було видно, а уся праця відбувалася під керівництвом норвежців. Вони були вироzumілі люди й трактували полонених не погано. Їсти також давали добре. Бож тяжка праця вимагала сильних людей. У зимі їх перевели до праці, яка була під накриттям. Вони пиляли дерева, чистили їх від кори й приготувляли до вжитку на будову рибальських кораблів.

Замешкували вони в гарно побудованих бараках в яких були кімнати на двох і трьох людей. Огрівались вони електричним устаткуванням.

У неділю вони не працювали, бо в Норвегії люди 90% належали до Лютеранської церкви й в неділю вони відвідували Богослуження. Афанасій також любив у неділю відвідувати молитовний дім і запрошував своїх друзів, співробітників.

Полонених не тримали під замком. Вони могли у вільний день ходити, де хотіли. На друге літо їм почали платити трохи грошей за їхню працю й вони почувались дуже добре, бо їхнє життя не було подібне до життя невільників.

Від травня місяця й до кінця липня в цій країні, що розташована далеко на північ цього Скандінавського півострова, сонце світило й уночі й трохи тяжко було до цього привикати. Але місцеві люди не робили з цього різниці. Адже був годинник, по якому починали працювати й по ньому кінчали свою працю.

Коли літо настало 1942 року, Афанасій часто у вільний час виходив у поле, до лісу й у гористі місця, яких у Норвегії не бракувало. Він там проводив цілі години, роздумуючи про свій край, про свою родину й там він дякував Богові за все, що Він послав для нього.

Йому хотілося знати щось більше про свій край. Він купив собі радіоапарат й часто слухав новини, які так рідко можна було зловити на зрозумілій мові. Виглядало, що війна не кінчалась, а набирала ще більшого розмаху. В літні теплі дні вони групою виходили на

пляж недалекої річки й там купались і разом сумували за рідним краєм.

Норвезькі крони були дорогі й за них можна було дещо купити. Але, що їм, полоненим, було потрібно, коли вони не знали, що з ними буде взавтра? Афанасія купив камеру й нею наробив багато фільмів у надії, що, коли зміниться час і Бог дасть війна скінчиться, то буде велика пам'ятка дивитись на вироблені знімки.

Афанасія вивчав місцеву мову, яка була дуже подібною до мови Данії. На роботі він уже не мав труднощів, щоб усе розуміти й відповідати на запитання. Але новини із перебігу війни, він ще не мав змоги на цій мові все розуміти. Ті хлопці, що були з ним захоплені в полон, не дуже цікавились докладніше вивчати мову. Вони тільки отримували гроші, то спішили купити горілки й тим заспокоювали своє горе.

Норвегія є багатою країною, тільки війна припинила всяку торгівлю з іншими країнами й норвежці не любили німецької окупації. Вони не могли оборонитись проти німецьких десантів, які висадились по всіх основних містах Норвегії. Навіть у далекому на північ Нарвіку й там оселилась німецька залога.

Літо манило Афанасія піти на поле й до лісу й він це часто робив, щоб там побути насамоті й порозмовляти з Тим, хто все знає й може допомогти в терпінні й розвіяти тугу самотности, яку переживав Афанасія. Після проведення декількох годин насамоті, він набирався більше витривалости в повсякденному житті.

Коли на початку 1944 року він отримав листа від свого брата, то це було для нього щось особливе. Він хотів би, щоб час зупинився, хоч на декілька місяців і більше довідатись про минулі роки невідомости.

Він тепер уже добре опанував норвезьку мову й полюбив життя цих людей, які жили в добробуті.

60

АФАНАСІЯ ПРИМУСОВО ВЕЗЛИ ДО СОВЕТІВ, АЛЕ ВІН УТІК З КОРАБЛЯ

Норвезька країна розтягнулась на тисячі кілометрів і головна „гайвей” цієї країни проходила водним шляхом. Афанасія полюбив демократичний державний устрій цієї країни і плянував, коли в цьому буде воля Божа, забрати свою дружину до цієї країни і тут улаштувати своє життя в майбутньому.

Афанасія тепер довідувався від місцевих людей, що німецький фронт скрізь валиться і кінець війни вже наближається, йому так би хотілося повернутись додому, але їхати під владу безбожників, йому дуже не хотілося.

Настав час, коли німецьке військо почало лишати Норвегію і до столиці цієї країни - Осло, 7-го липня 1945 року повернувся уряд, який був в екзилі за часів німецької окупації.

Коли полонені почули, що Німеччина скапітулювала і війна закінчилась, то радості їхній не було кінця. Адже тепер ми вільні і не є полоненими. Тепер нам відкрита дорога всюди, де тільки ми захочемо їхати. Можливо, що відкриється і дорога до Америки, як вона нас прийме. Або і тут просити уряд, щоб лишитись назавжди в цій скандинавській країні. Адже Норвезький уряд був дуже добрий до нас і він ніколи не відмовить нам, коли ми захочемо тут лишатись.

Так думали хлопці, дочекавшись закінчення війни. В норвезьких церквах були скрізь молитви вдячності Богові за те, що війна скінчилась і закінчилися жахіття цієї війни, яка принесла так багато горя для всіх людей.

Тепер настав мир. Але хлопці не знали, що за договором Аліантів із Советами, всі полонені з Советського Союзу мусять повернутись на свою батьківщину.

Одного погідного дня прийшло розпорядження, щоб всі полонені, що були в Норвегії, зібрали свої речі й приготувались до від'їзду. Норвегія мусіла виконувати ці постанови й ніякого виходу небуло. Афанасія та інші полонені вияснювали їм становище в Советах й не хотіли повертатися туди. Але нічого не допомогло. Норвегія боялася, щоб не було ніяких неприємностей з боку Советів і Аліантів. Вони дуже співчували полоненим, але мусіли зібрати всіх полонених й посадити на корабель та відправити їх на призначене місце.

Посідали полонені, як і колись на подібного корабля й відпливли, тією самою дорогою, що й колись прибули були до Норвегії.

Погода була тепла й сонце пригрівало, коли вони лишили своє місце, на якому перебули майже повних чотири роки. Їхню радість покрили чорні хмари й темрява того вечора обгорнула їх, коли вони лишали береги Норвегії.

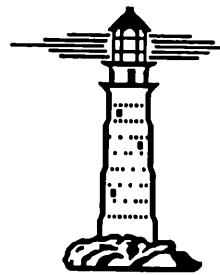
Десь опівночі вони минули Копенгаген, столицю Данії, й впливли в Балтійське море. Останні острови Данії провозжали своїм світлом корабля, який віз полонених на свою батьківщину. Це було літо 1945 року. Погода стояла дуже тепла й море було спокійне. Полонені повитягали свої матраци на палубу корабля й так на відкритому місці й свіжому повітрі поснули. „Спав“ і Афанасій. Одежа їхня вся була у військових мішках. Афанасій мав два невеликі мішки. Він їх добре перевіряв і вони не пропускали води. Він їх зв'язав до купи мотузком і було легко їх нести, повісивши їх через

плече, й один мішок був за плечима, а другий спереду.

Ніхто не знав задумів Афанасія, але коли здавалось всі послули, Афанасій тихенько посунувся до краю корабля й упав із тими мішками у воду. Ніхто цього не зауважив. Ті мішки були добрими поплавками для Афанасія, коли він почав пливсти до одного світла, що було в напрямку Данії, яку вони щойно проминули. Він був добрим плавцем і напружав усі свої сили та плив втікаючи все далі і далі від корабля. Вітру здавалося, що зовсім не було, але на морі були хвилі, з якими Афанасій мусів боротись. Вода також здавалась була не холодною, Але з часом Афанасій мусів добре мотатись, щоб перемагати холод.

Скільки Афанасій провів часу на воді, він не знав. Але до світла він все ближче і ближче наближався. Не раз він хотів трохи спочити на тих мішках, але холод йому не дозволяв і він знову своїми руками, як тими веслами, посував себе і ті мішки вперед до світла.

Уже добре розвиднилось і показалося сонце, коли Афанасій досягнув материка того острова й руки його доторкнулись плоского берега й піску. Ноги відмовляли йому вийти на сухий пісок, але він уже якось видряпався й упав на нього та гірко заплакав. Тяжко йому було вимовити слова вдячності Богові, але він в думках зробив це, бо знав, коли Бог допоміг йому в цій дорозі, то Він його чує і без слів. Він розв'язав один мішок і витяг рушника та почав не лише витирати себе, але й розтирати задубілі від холоду свої руки й ноги. Потім він натягнув на себе суху одягу й почав ходити, роздивляючись на всі боки, Виглядало, що це світло було

в господаря в дворі на високому стовпі й було маяком для Афанасія .

Понад берегом була густа трава й кустарник, а далі дерева й здавалось, що не було жодної ознаки, щоб хтось тут ходив. Але він видряпався на горбок і побачив розкішний двір господаря й різні фармарські забудови. Вони не були загороджені жодним дротом, ні якоюсь іншою загородою. Афанасій не знав, що це був за острів, але він знав, що це була Данія, яку вони минули своїм кораблем, який мав на собі полонених, і віз їх до якогось місця, звідки їх мали забрати совєтські представники.

Песик, що був біля одного будинку, почав давати знати, що хтось непроханим вступив на їхнє подвір'я й незабаром Афанасій побачив господаря й попрямував до нього. Афанасій привітався по-норвезькому й вибачався, що він вступив на його подвір'я без дозволу. На диво Афанасія господар відповів йому на привітання тією ж мовою, що й він до нього звернувся.

Господар побачив, що цей чоловік з дороги, й попросив його до хати на гарячу чашку чаю.

Там, коло стола, Афанасій розказав йому всю історію свого скитання. Данець здивувався, що Афанасій не є норвежцем. Бо він говорив тільки з малим акцентом тією мовою. Прохання Афанасія було те, щоб той господар допоміг йому якось добратися до його місця праці в Норвегії.

Через деякий час відпливав один торговельний пароплав до Норвегії й там на ньому влаштувався й Афанасій. Щоб доїхати до свого місця, він ще два рази пересідав на менші човни й нарешті добрався до того місця, звідки він виїхав.

Норвезький уряд уже не відповідав за тих полонених, що були в його країні, бо він їх усіх відправив так, як належало.

Афанасія прийняли до роботи й сказали йому, що тепер ще в Європі не все устabilізоване. Совети установлюють по всіх захоплених державах комуністичну владу, й проміне ще пару років, доки все прийде до свого порядку. Тому він мусить потерпіти й коли прийде добрий час, то тоді він зможе щось робити, щоб дипломатичною дорогою стягнути сюди свою родину.

Так добіг до кінця 1945 рік і настало літо нового 1946 року. Афанасія, як і в минулі роки, у вільний час виходив у поле й до лісу. Там він складав свої пляни на майбутнє й тішився тим, що він має тепер тут тепле пристановище.

Одного разу, коли він був на такій прогулянці, зайшов на один сінокос, де була рівнина й велика площа. Там свого часу німці висадили з літаків десант парашутистів, які звідтам захопили це портове місто.

Афанасія ішов понад лісом й натрапив на одну міну, яка ще лишилася з часів війни, й та міна розірвала Афанасія на куски. На другий день люди знайшли останки Афанасія й урочисто поховали їх на цвинтарі. А всі речі його були зібрані й відіслані на адресу його дружини.

Так трагічно загинув Афанасія.

„Бо ваші думки - не Мої це думки, а дороги Мої - то не ваші дороги, говорить Господь.

Бо наскільки небо вище за землю, настільки вищі дороги Мої за ваші дороги, а думки Мої - за ваші думки” (Ісаї 55:8-9).

61

ПАВЛО ЛИШАЄ ПОЛЬЩУ Й НАПРАВЛЯЄТЬСЯ НА ЗАХІД

Для Павла тепер настала нова сторінка в його скитанні по чужих країнах. Тепер він їхав трактором. Попереду й позаді його йшла колона вантажних авт і тракторів. Вони посувались досить поволі. Передні авта їхали скоріше й приготувляли місце для зупинок. Їхали вони не центральними дорогами й там жодного руху ніде не було видно. Везли вони з собою багато продуктів, а також і паливо для машин, яке було в бочках на декількох причепах. Їхали вони лише днем і зупинялись на ніч ще коли було досить часу на приготування вечері. Німці не спішили з скорим переїздом і напевно не мали ще відповідного місця, де їм зупинитись на довший час.

Павло використовував ті стоянки, щоб піти й поговорити з населенням, що там мешкало. В тія околиці, перед містечком Тарновим, жило багато мазурів, але між ними були й українці. Хоч їхня мова вже була мішана, але ще можна з ними було краще розговоритись, як із мазурами. Проходячи, Павло побачив чоловіка, який порався біля своєї хати. Він підійшов до нього та розговорився з ним. Він був середніх років. Штани на ньому були подерті на колінах. Невеличка старенька хата була підперта з одного боку дерев'яним дрючком. Поросятко бігало по дворі. До хати були лише одні двері. Напевно в хаті було два відділи. Павло розговорився з

тим чоловіком і запитав про його працю й той жалівся на своє тяжке життя й казав:

-- Оце все моє добро, що я маю навколо своєї хати, й з цього мушу жити. Ось там мій город і посаджена картопля, а там он на тому клаптику трохи посіяно ячменю й дещо з городини посаджено. Те все я пильно доглядаю, бо інших доходів я не маю, окрім цього, що навколо хати. Павло запитав його:

-- Чому ж ти не знайдеш собі якусь роботу, щоб щось заробити?

-- Роботу в нашій країні дуже тяжко дістати та ще й українцеві, й мене навіть до найгіршої роботи не приймуть у цих штанах, а других я не маю й сорочки іншої не маю,- говорив той чоловік. Павло ще ніколи не бачив в своєму житті такої бідності ні вдома, ні навіть у західній Україні. Він часто дивувався, що в Галичині й на Волині, коли селянин мав п'ять або шість моргів землі, то його вже рахували добрим господарем. Навіть декотрі такі господарі мали свої коні й корову. Й Павло згадав свій рідний край, де навіть найбільш бідний мав пару гектарів землі. Й хоч такий не мав своїх коней, але не голодував, бо з тієї землі він мав досить хліба на своєму столі. Тільки після того, як Сталін своєю політикою знищив працьовите селянство й відібрав у них землю, то тоді люди почали бідувати. Навіть у колгоспах на Дніпропетровщині й Запоріжжі селяни мали свої городи по гектару й на них були чудові сади й багато городини й з того могли якось жити.

Павло згадав, як він жив у Ленінграді й там були хлопці, які приїхали з глибокої Росії, що ніколи не були в Україні й казали Павлові:

-- Всі хахли ходять у постолах, а де ти подів свої, як їхав сюди? Павлові тяжко було це чути й він відповів:

-- В Україні ніхто в лаптях не ходить, то кацапи у них ходять. Бо Павло бачив росіян, що поприїздили в Україну десь з-під міста Орла, чи може й з інших

околиць, і були в постолах, які Павло бачив у перший раз. Вони ще й розказували, що коли в їхній місцевості хлопець хотів ожентись, то йшов вечором по вулиці й співав пісню, з метою захопити нею дівчину. А пісня була така: „Сам и плотник, сам колесник, сам и лаптюшки плечу“.

А дівчина, що була захоплена тим молодим хлопцем відповідала: „ Сама пряха, сама ткаля, сама мичельница“. Ті постоли були виготовлені з якоїсь дерев'яної кори. Але пізніше, коли Павло побував в околицях Проскурова, то він там побачив людей, що ходили в постолах. Може виготовлених із іншого матеріялу, але то були постоли. Отож, Павло подумав, що Україна є велика своєю територією й щоб усе знати про неї й як живуть скрізь люди, то потрібно йому побувати скрізь й тоді тільки він зможе мати повне уявлення про життя людей, які на цій землі замешкують.

Коли Павло оглядав у Москві Павльйон України на Сільськогосподарській виставці, де було показано всі багатства України, й він дуже дивувався, бачачи все те, й тоді він збагнув, що наша земля обдарована Богом величезними природними багатствами й чудовою землею за яку треба дякувати Богові. А тепер Павло був відірваний від своєї землі, за яку світові потуги так змагаються і нищать не лише її людей, але й усю країну перетворюють у румовища й вона вкрита могилами її синів.

Пробувши на одному місці декілька днів, вони почали просуватися своєю колоною в напрямі Тарнова й коли пересікали головну дорогу й залізнодорожню лінію, то бачили по боках дороги багато порозбиваних возів і побитих коло них коней, що вже порозпухали від сонця, й багато моторових машин поза дорогою. Хтось казав, що советські винищувачі пару днів тому пролітали й з кулеметів обстрілювали колони втікачів, що просувались на захід. Навіть був там розбитий автобус, який напевно

віз людей. Але побитих людей уже ніде не було видно. Їх уже пошуквали.

Доїхали вони своїм транспортом аж до міста Тарнова й там на декілька днів зупинились. Павло забажав поїхати до Кракова, коли довідався, що транспорт не думас рухатись із місця декілька наступних днів. Він знав, що з Волині туди виїхали декотрі віруючі й він хотів їх там знайти та може й приєднатися до них, якщо це буде можливим. Павло лишив усі свої речі в колоні, довіривши їх своєму другові Михайлюченкові. Сам же вийшов на дорогу та попросився в одного шофера, що їхав вантажним автом у тому напрямку, й він довів його до самого Кракова. Павло мав адресу, вирізану з газети в якій подавали місце де тих віруючих можна було знайти. Зупинив він одного чоловіка, який по-польському йому сказав, яким трамваем він має доїхати до того місця. Павло дочекався, коли підійшов той номер трамвая, й сів до нього. Він доїхав тим трамваем аж до кінця, але того місця там не було. Потім він запитав іншого чоловіка, який також говорив по-польському, й він направив його ще в один кінець міста, але й там Павло не знайшов нічого. того, що було в його адресі. Тепер він запитав водія трамвая й той направив його в ще інше місце. Павло поїхав ще і в тому напрямку, але й там він нічого не знайшов. Павло не знав, що в Кракові була велика ворожнеча між українцями й поляками. А тепер йому було вже відомо, що ті люди обманювали його. Павло вже не мав більше часу, щоб знову когось питати й шукати далі бажаного місця. Він відправився на дорогу, яка вела до Тарнова й пізно ввечері прибув до своєї колонії. Павло запам'ятав, яким він трамваем відїхав із того місця де починав свої розшуки. Бо коли б ще йому потрібно було питати, як добратися до тієї дороги, що вела до Тарнова, то може б він її шукав цілу ніч, аж поки натрапив би на добрих людей.

Тепер Павлові розказали, що колона ніде звідтам не

має наміру вирушати, а було розпорядження від німців, щоб усіх людей посадити до потягу й відправити до Німеччини. Павло наче б відчував це все, що могло статися, але жодного виходу із цього він не бачив, й тому їздив до Кракова, але тепер мусів приймати те, що йому пропонували, і їхати в невідоме, чуже й невеселе.

Здавалось, що востаннє Павло повернув свій зір у той бік, де далеко лишився його рідний край, й широко помолвився Богові, Який хоронив його до цього часу, й просив, щоб Він наглядав за ним і в ція дорозі до Німеччини. Затрубив паротяг й закрив небо своїм густим димом, що випускав той залізний локомотив і тягнув за собою живих задуманих людей у німецьке рабство. Павлові здавалось, що він виїхав із цього місця, щоб уже ніколи не вернутись до своєї країни. Захід і чужі люди замкнули його в своїх лабетах і ніколи не випустили його з своїх обіймів.

Павло був змучений не лише своїм тілом, але й думками й ліг у вагоні на солому й солодко заснув, а коли прокинувся, то був уже на німецькій території.

Не раз у своїх тяжких переживаннях на чужині він летів думками до маленької Афанасієвої хати, яка була останнім його пристановищем у Запоріжжі, а потім він перелітав до Садового до хати, в якій виховували його батьки й де він зазнавав батьківську, опіку й любов домашнього тепла. Тепер йому уже більше не доведеться в своєму житті все те побачити й повернути те, що вже проминуло. Одна потіха йому лишилась у живій вірі, яку він прийняв, коли Господь покликав його до Себе. Й та віра давала йому надію на краще майбутнє, коли не в цьому світі, то в майбутньому.

ЗМІСТ

Передмова -----	7-10
1 Молодість пора формуючих ідей -----	11-16
2 Павлова школа -----	17-20
3 Пошукування за справедливістю й роз- думування Ілька -----	21-24
4 Навчання в школі й молодечі мрії -----	25-31
5 Афанасій привикає до життя в місті -----	32
6 Ілько пошукує за справедливою церквою --	33-42
7 Кінець навчального року в технікумі -----	43-44
8 Селяни переживають великі труднощі -----	45-48
9 Павло міняє школу -----	49-52
10. Ілько з дружиною й Афанасієм вступа - ють в заповіт з Господом -----	53-54
11. Влада натискає на Ілька -----	55-56
12. Ілько пригадує минуле -----	57-60
13. Ілько мусить зробити рішення -----	61-64
14. Заручини й одруження Афанасія -----	65-70
15. Павло розпочав навчання в новій школі --	71-74
16. Ілько переживає труднощі -----	75-80
17. Афанасія покликали до війська -----	81-84
18. Савка навернувся до Господа -----	85-88
19. Катерина сумує за Афанасієм -----	89-92
20. Життя Павла після закінчення школи ---	93-96
21. Переміна в житті Павла -----	97-100
22. Перебування Павла в Ленінграді -----	101-104
23. Пригоди на військовій службі -----	105-106
24. Чужий край і військова служба стали тягарем на душі Павла -----	107-112
25. Двотижневі вакації -----	113-118
26. Павлове перебування в Москві -----	119-122
27. Додаткові інформації про міжнарод- не становище -----	123-124
28. Афанасій повернувся з війська -----	125-126

29. Афанасій, окрім постійної праці, буде хату -----	127-130
30. Ілько пристосовується до нових умовин --	131-134
31. В західній Європі не було спокійно -----	135-138
32. Павлове перебування в Києві -----	139-140
33. Афанасій вживає свою мідрість, щоб поборювати життєві труднощі -----	141-144
34. Пригоди на полюванні й пов'язані із ним труднощі -----	145-148
35. Павло з військовою частиною переїхав до західньої України -----	149-154
36. Павло купує потрібні речі -----	155-160
37. Павло має нагоду лишитись в західній Україні -----	161-162
38. Вивіз ненадійних людей за Урал -----	163-164
39. Павло переїхав із Бродів до Володимира-Волинського -----	165-168
40. Несподівана й добра вістка для танкістів -	169-172
41. Подорож додому -----	173-178
42. Афанасій розвиває свій бізнес -----	179-182
43. Звільнення з військової служби -----	183-186
44. Зустріч з колишніми друзями -----	187-190
45. Павло в пошукуванні за роботою -----	191-194
46. Заслужений відпочинок на селі -----	195-200
47. Павло пошукує за працею в Запоріжжі --	201-202
48. Авіаційний завод прийняв Павла до праці -----	203-204
49. Старання дістати краще місце на праці --	205-208
50. Павло вступає в заповіт з Господом -----	209-210
51. Іван Рижий завітав до Павла -----	211-212
52. Павлова зустріч з Наталкою -----	213-116
53. Гітлер розпочав війну з Советами -----	217-220
54. Павло був змушений іти до военкомату --	221-226
55. З міста до сла -----	227-230
56. Знову Павло в Запоріжжі -----	231-234
57. Німці на всіх фронтах почали відступати -----	235-240

58. Павло розшукує Афанасія -----	241-244
59. Останні дні Афанасія -----	245-248
60. Афанасія примусово везли до Советів але він утік з корабля -----	249-254
61. Павло лишає Польщу й направляється на захід -----	255-259
Зміст -----	260-262

